

J. Selye University

15th International Conference of J. Selye University

Theological Section

Conference Proceedings

September 13-14, 2023 Komárno, Slovak Republic

15th International Conference of J. Selye University, 2023
Theological Section

Title: 15th International Conference of J. Selye University.
Theological Section.
Conference Proceedings

Editor: Doc. ThDr. Alfréd Somogyi, PhD.

The conference proceedings include articles which were reviewed by two anonymous and independent expert.

Published by J. Selye University, 2024

ISBN 978-80-8122-495-9

TARTALOMJEGYZÉK – OBSAH

Előszó – Predslov	5
Programbizottság – Programový výbor	6
Szervezőbizottság – Organizačný výbor	7
Gyöngyi HERDEÁN	9
NEMZEDÉKEK TRAUMÁJA KÖRÖSTÁRKÁNYBAN	
Zsolt Sándor HOVER	31
AZ 1873-AS KOLERAJÁRVÁNY A KOLOZSVÁRI SAJTÓ TÜKRÉBEN	
Emese JASPER-MAKAY	41
A PÁLI SZÓTÉRIOLÓGIA NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA ÉS ”KRISZTUS VÉRE” AZ ELSŐ SZÁZADI ENGESZTELESTEOLÓGIA ÖSSZEFÜGGÉSEIBEN A RÓM 3,25A VIZSGÁLATA ALAPJÁN	
Viktor KÓKAI-NAGY	53
BEVEZETÉSTANI MEGJEGYZÉSEK A MAKKABEUSOK ELSŐ KÖNYVÉHEZ	
András MÉNES	65
ÁGNES NEMES NAGY AND RELIGIOUS POETRY	
Erzsébet NOSZKAY – Előd Gábor ESZTERGÁLY	73
A MODERN KORI VÁLSÁGKEZELÉS BIBLIAI ALAPJAI	
Ágnes PÁNGYÁNSZKY	85
A NEMZETKÖZI KONFIRMÁCIÓS KUTATÁS TANULSÁGAI A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ KONFIRMÁCIÓI SZOLGÁLATÁBAN	
Attila PETHEŐ	99
CSEKES BÉLA TENGERENTÚLI KAPCSOLATAIRÓL A REFORMÁTUS VILÁGSZEMLE 1931-34-ES LAPSZÁMAIBAN MEGJELENŐ ÍRÁSOK ALAPJÁN	
Katalin PÓLYA	107
AZ ÓKORI EMBERÁLDOZAT AKTUÁLIS VETÜLETEI	
Alfréd SOMOGYI	113
MILYEN GYÜLEKEZET, MILYEN LELKÉSZ? EGYHÁZJOGI ELŐADÁS	
A konferencia programja – Program konferencie	121

Előszó

A komáromi Selye János Egyetem Dr. habil. PaedDr. Juhász György, PhD. rektor úr védnöksége alatt rendezi meg a XV. Nemzetközi Tudományos Konferenciáját. A konferencia 2023. szeptember 13–14-ön kerül megrendezésre.

A rendezvény elsődleges célja az előző évfolyamokhoz hasonlóan hazai és a külföldi egyetemi oktatók és kutatók tudományos eredményeinek prezentálása. Elsősorban a humán tudományok, a társadalomtudományok, a neveléstudományok, a közgazdaságtan és a vállalatirányítás és a teológia területein tevékenykedő szakemberek számára nyit teret, továbbá az informatikai és az IKT tudományterület művelői számára, azonban részt vehetnek a rokon szakterületeken dolgozó kutatók is.

Az előadások anyagait ebben az évben is a résztvevők és a leadott tanulmányok nagy számának köszönhetően külön konferenciakötetekben adjuk ki a szekciók tudományágakba való besorolása szerint.

A megjelent tanulmányok két független, anonim szakmai lektorálás után kerültek a kötetekbe.

Az elfogadott publikációkat tartalmazó köteteket szabadon elérhetővé tesszük az interneten, a közlemények DOI azonosítóval lesznek ellátva.

Komárom, 2023. 9. 12.

Bukor József

Predslov

V dňoch 13–14. septembra 2023 sa koná pod záštitou Dr. habil. PaedDr. Györgya Juhásza, PhD., rektora Univerzity J. Selyeho XV. Medzinárodná vedecká konferencia UJS – 2023.

Cieľom konferencie je v súlade s cieľmi predchádzajúcich ročníkov prezentácia výsledkov vedecko-výskumnej práce vedeckých a vedecko-pedagogických pracovníkov univerzít z domova a zo zahraničia. Konferencia dá priestor predovšetkým pre odborníkov zaoberajúcich sa vednými oblasťami: humanitné vedy, spoločenské vedy, pedagogické vedy, ekonomické vedy a riadenie podniku, ďalej informatické vedy a IKT, ale vítaní sú aj účastníci z príbuzných vedných odborov.

Jednotlivé príspevky z dôvodu vysokého počtu prihlásených a veľkého množstva odovzdaných príspevkov sme zaradili do zborníkov podľa vedných odborov jednotlivých sekcií.

Do jednotlivých zborníkov boli zaradené iba príspevky, ktoré prešli dvoma nezávislými anonymnými odbornými recenznými konaniami.

Zborníky budú voľne dostupné na internete, prijatým publikáciám bude pridelený identifikátor DOI.

V Komárne, 12. 9. 2023

József Bukor

PROGRAMBIZOTTSÁG

Elnök:

Dr. habil. PaedDr. Juhász György, PhD.

Selye János Egyetem, Szlovákia

Tagok:

Dr. habil. PaedDr. Horváth Kinga, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. RNDr. Csiba Peter, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. Cservák Csaba

Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest,
Magyarország

Prof. Dr. Józsa Krisztián, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. Kókai Nagy Viktor

Debreceni Református Hittudományi Egyetem,
Debrecen, Magyarország

Prof. Dr. Kolumbán Vilmos József

Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet,
Kolozsvár, Románia

Prof. Dr. Pukánszki Béla István, DSc.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Prof. Dr. Poór József, DSc.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Prof. Dr. Tóth Péter, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Prof. RNDr. Tóth János, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. Machová Renáta, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. PedDr. Nagy Melinda, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Doc. RNDr. Bukor József, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

PROGRAMOVÝ VÝBOR

Predseda:

Dr. habil. PaedDr. György Juhász, PhD.

Univerzita J. Selyeho, Slovenská republika

Členovia:

Dr. habil. PaedDr. Kinga Horváth, PhD.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

Dr. habil. RNDr. Peter Csiba, PhD.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

Doc. ThDr. Alfréd Somogyi, PhD.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

Dr. habil. Csaba Cservák

Károli Gáspár University, the Reformed Church in
Hungary, Budapest, Maďarsko

Prof. Dr. Krisztián Józsa, PhD.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

Dr. habil. Viktor Kókai Nagy

Debrecen Reformed Theological University,
Debrecen, Maďarsko

Prof. Dr. Vilmos József Kolumbán

Protestant Theological Institute of Cluj Napoca,
Cluj Napoca, Rumunsko

Prof. Dr. Béla István Pukánszki, DSc.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

Prof. Dr. József Poór, DSc.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

Prof. Dr. Péter Tóth, PhD.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

Prof. RNDr. János Tóth, PhD.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

Dr. habil. Renáta Machová, PhD.

Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia

Dr. habil. PedDr. Melinda Nagy, PhD.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

Doc. RNDr. József Bukor, PhD.

Univerzita J. Selyeho, Komárno

SZERVEZŐBIZOTTSÁG

Doc. RNDr. Bukor József, PhD.

Doc. RNDr. Filip Ferdinánd, PhD.

Dr. habil. Vajda Barnabás, PhD.

PaedDr. Borbélyová Diana, PhD.

Gál Gyöngyi, PhD.

PhDr. Kahler Korcsmáros Enikő, PhD.

PaedDr. Nagyová Alexandra, PhD.

Mgr. Orsovics Yvette, PhD.

Simon Szabolcs, PhD.

Kanczné Nagy Katalin, PhD.

Mgr. Hernády Adrienn

ORGANIZAČNÝ VÝBOR

Doc. RNDr. József Bukor, PhD.

Doc. RNDr. Ferdinánd Filip, PhD.

Dr. habil. Barnabás Vajda, PhD.

PaedDr. Diana Borbélyová, PhD.

Gyöngyi Gál, PhD.

PhDr. Enikő Kahler Korcsmáros, PhD.

PaedDr. Alexandra Nagyová, PhD.

Mgr. Yvette Orsovics, PhD.

Szabolcs Simon, PhD.

Katalin Kanczné Nagy, PhD.

Mgr. Adrienn Hernády

Nemzedékek traumája Köröstárkányban

Gyöngyi HERDEÁN¹

Abstract

The twentieth century saw a great many events around the world characterised by human violence. Historical traumas have emerged that continue to shape individual and communal memory, a controversial subject where several ethnicities and several religions live side by side. The multicultural and multi-ethnic region of Central-Eastern Europe, the emergence of modern national and denominational identities, and conflicts that have spilled over into violence have particularly strained Hungarian-Romanian coexistence. Many of the events of this conflictual coexistence in the twentieth century were often tabooed and therefore remain unconscious in the community memory. After the Trianon Peace Dictate, the institutional systems of the Hungarian communities in Transylvania faced a new task, as they had to face the challenges of suddenly being a minority. Within the framework of the new Romanian state, the Hungarian churches, including the Reformed Church, were faced with an unprecedented challenge, namely to take on the task of helping Hungarian communities to survive. It provided the foundations for the survival of the Hungarian national community, and as a result, people became even more closely attached to the Church. It is therefore understandable that the conflicts and traumas of the Hungarian-Romanian coexistence, which affected the Hungarian community, were also traumas for the church community.

These are the facts that led me to start my research on the individual and communal traumas of the 20th century and their memory – with special reference to the area of Köröstárkány in present-day Romania.

On Good Friday, 19 April 1919, Romanian military and paramilitary troops attacked the village of Köröstárkány, inhabited by Hungarian Reformed Christians in the Belényesi Basin, where, during the three days of massacres, 91 Hungarian Reformed Christians were killed and looted and pillaged house to house.

In my study, I try to present the historical dimensions of the event, the theoretical branches of memory culture, and the different mechanisms of trauma processing that strengthened the church and family communities in the settlement on a transgenerational level.

Keywords

Köröstárkány massacre, reparation, Hungarian minority in Transylvania, Reformed Church, taboo, individual memory, collective memory

„Emlékezzél meg az én nyomorúságomról és eltapodtatásomról, az ürömről és a méregről! Vissza-vissza emlékezik, és megalázódik bennem az én lelkem. Ezt veszem szívemre, azért bízom. Az Úr kegyelmessége az, hogy még nincs végünk; mivel nem fogyatkozik el az Ő irgalmassága!” /JerSir 3,19-22/ – Károli Gáspár fordítása –

¹ HERDEÁN Gianina-Gyöngyi a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskola hallgatója, Etnológia, Egyháztörténeti alprogram, református lelkipásztor, Nagyvárad-Újvárosi Református Egyházköz-ség, e-mail: herdeangyongyi@yahoo.com.

Bevezetés

A huszadik században igen sok olyan esemény zajlott világszerte, amelyet az emberi erőszak jellemezett. Történelmi traumák jelentek meg, melyek mind a mai napig meghatározzák az egyéni és a közösségi emlékezetet, mely kibeszéletlen témakör ott, ahol több etnikum és több felekezet él szorosan egymás mellett. A multikulturális és többfelekezetű közép-kelet-európai régió, a modern nemzeti és felekezeti identitások kialakulása, és az erőszakba is átcsapó konfliktusok különösen megterhelték a magyar-román együttélést. Ennek a konfliktusos együttélésnek a huszadik században nagyon sok eseménye tabusított, ezért mindmáig kibeszéletlenül él tovább a közösségi emlékezetben. A Trianoni Békediktátum után az erdélyi magyar közösségek intézményrendszerei új feladat előtt álltak, hiszen szembe kellett nézzenek a hirtelen kialakult kisebbségi lét kihívásaival. Az új román állam keretei között a magyar egyházak, benne a református egyház is, eddig nem látott feladat elé állítottak, nevezetesen, hogy a magyar közösségek megmaradásának a segítségét is fel kellett vállalnia. Biztosította a magyar nemzeti közösség túlélésének az alapjait, ebből fakadóan az emberek még szorosabban kötődtek az egyházhoz. Tehát azok a magyar-román együttélésből fakadó konfliktusok, traumák, melyek a magyar közösséget érték, egyben az egyházi közösség traumái is. Ezek a tények indítottak el kutatásban, melynek témája: a 20. század egyéni, közösségi traumái és máig ható emlékezetük, különös tekintettel a mai Románia területén levő Köröstárkány vonatkozásában.

1919. április 19-én, Nagypénteken katonai és félkatonai román csapatok támadták meg a Belényesi-medencében levő magyar reformátusok lakta Köröstárkány községet, ahol a három napig tartó vérengzés során 91 magyar reformátust öltek meg, és házról házra járva fosztogattak és raboltak. Ez az esemény egy tabusított traumát jelentett a közösség számára, hiszen 1990-ig csupán egyéni és családi szinten lehetett róla beszélni: sem az egyházi közösségben, sem a politikai térben nem lehetett a vérengzésről szót ejteni.

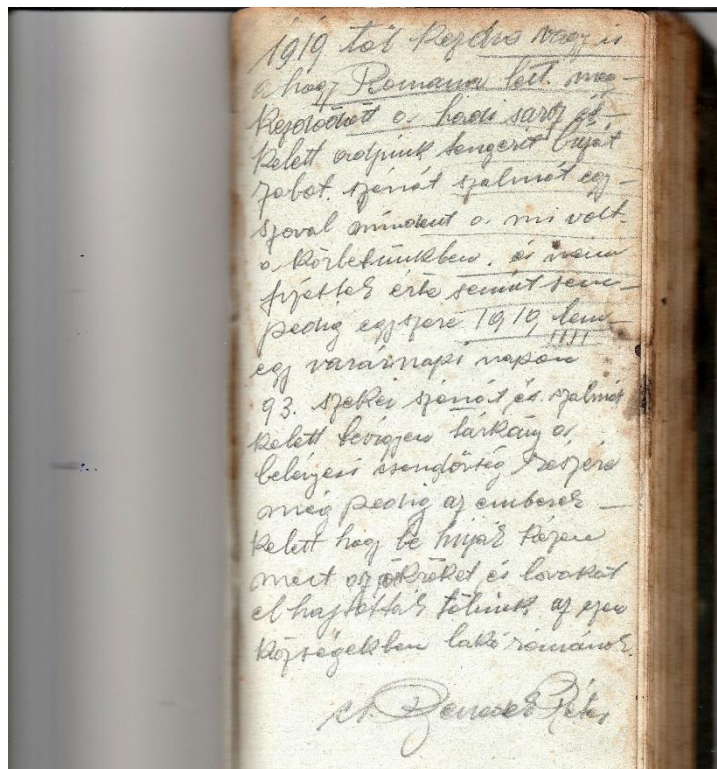
Tanulmányom első felében feltárom az eset történelmi dimenzióit, majd az emlékezetkultúra kialakulását és ágazatait, végül, hogy az irattári és a terepkutatások rendjén transzgenerációs szinten milyen traumafeldolgozási mechanizmusok erősítették az egyházi és a családi közösségeket, mennyiben szubsztanciális a közösségre nézve a kollektív emlékezés az identitástudat, a nacionalista szemléletmód elutasítása és a megbékélés szempontjából.

TÖRTÉNELMI DIMENZIÓ

1918–1919 forrongó és szinte minden téren változásokat hozó évek voltak Magyarország területein. 1919 januárjától megsemmisült az addigi magyar államhatalom, melynek következtében a közigazgatási munka előbb a történelmi Erdélyben, majd a leválasztott partiumi részekben is a román hadsereg irányítása alatt zajlott. Különösen nehéz volt a gazdasági helyzet, ezért a román Consiliul Dirigent szervezésében a megalakult román nemzeti tanácsok több helyen is összegyűjtötték a lefoglalt magyar kincstári javakat, hogy a nem megszállt területeken is biztosítani tudják a lakosság ellátását.² Elkezdődött tehát egy új állam politikai, közigazgatási és gazdasági kiépítése, melynek következtében Köröstárkányt is fokozatosan érintették az országos átalakításokat hozó intézkedések. Ezt támasztja alá Benedek Péter, köröstárkányi lakos feljegyzése 1919-ből, melyben felsorolja mindazokat a javakat, amiket be kellett szolgáltatniuk a Belényesben levő gyűjtőpontra.³

² Raffay Ernő: Erdély 1918–1919-ben, Tanulmányok, Második kiadás, Jate Kiadó, Szeged, 1987, 226-227.

³ „1919-től kezdve, vagyis ahogy Románia lett, megkezdődött a hadisarc. Át kellett adjuk tengerit búzát zabot szénát szalmát, egyszóval mindent ami volt a körletünkben és nem fizettek érte semmit sem pedig egyszerre 1919-ben egy vasárnapi napon 93. szekér szénát és szalmát bevigyen Tárkány a belényesi csendőrség részére

1. ábra: Benedek Péter, köröstárkányi lakos feljegyzése 1919-ből

Köröstárkány földrajzi helye

A település nyugat Romániában található, a Partiumi részeken⁴ és a területet 1918. óta Körösvidéknek nevezzük, mely régiót a Sebes-, a Fekete- és a Fehér Körös folyók határolják. A földrajzi megnevezés 1918-ig a Tiszántúl nevet hordozta, majd az impériumváltás után kapta a tájegység ezt az új megnevezést, és napjainkban közigazgatásilag Bihar megyéhez tartozik. A Fekete-Körös völgymedencéjében terül el a Belényesi-medence, ahol a fennmaradt templomi okiratok a pápai tizedlajstromok alapján Köröstárkányt az ősi települések között találjuk már a 11-12. században.

A Fekete-Körös felső folyásának a völgyében napjainkban 132 település van, melyek közül nyolc magyar lakosságú, és különösen Köröstárkány az a falu, mely hagyományaival, vallási szokásaival is elüt a többi magyarlakta helységektől. Valószínű, hogy ez azért alakult így, mert évtizedeken át el volt zárva a tömbmagyarságtól, mivel román települések sora övezi.⁵

mégpedig az emberek kellett hogy behányják kézen mert az ökröket és lovakat elhajtották tőlünk az ezen községekben lakó románok. cs. Benedek Péter.” Saját forrás.

⁴ A Partium mai értelmezésben az 1918-1920-as határmódosítás után Erdély része, hiszen Magyarországtól a Királyhágón inneni országrészből is csatoltak Romániához területeket. Elnevezése jogi eredetű, mely visszanyúlik az 1554-es tordai országgyűléshez, hiszen a vallásszabadság jelentős volt a protestáns tiszántúli megyékben is. Hajdú-Moharos József: Partium, Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad, 1997. 6.

⁵ Herdeán Gyöngyi: 1919 Fekete Húsvétja és máig ható emlékezete Köröstárkányban, Reformáció öröksége 8 Hagyomány Identitás Történelem, 2021, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2022. 221.

Lokális történelmi keret

Az 1918. november 19-én bejelentett fegyverszünet megkötése nyomán kijelölik azt a demarkációs vonalat, mely a Maros folyó sodrását követi a Nagy-Szamos folyó felső völgyéig⁶, viszont az esztendő fordulóján a román csapatok átlépték ezt a kijelölt vonalat és uralmuk alá vonták a történelmi Erdélyt.⁷ Miután a gyulafehérvári román népgyűlés keretében Erdélyt Romániához csatolják, 1918. december 1-től a Belényesi-medencében levő Köröstárkány egyházi és közigazgatási tekintetben is a román impériumhoz kapcsolódik.

1918. december elején a Kolozsváron megalakult Székely Nemzeti Tanács szorgalmazására⁸ létrejön egy kis létszámú haderő, a Székely Hadosztály. Az 1703 katonát számláló haderőnek⁹ az volt az elsődleges feladata, hogy megvédje a belgrádi fegyverszünet által kijelölt demarkációs vonalat¹⁰. 1919. február 23-án érkezik a Fekete-Körös völgyébe Verbőczy százados, aki Köröstárkányba helyezte a parancsnokságát. A helybeliek minden erejükkel támogatták a Székely Hadosztálynak a különítményét¹¹, melynek visszavonulása után a község lakossága teljes bizonytalanságban és őrizet nélkül maradt.¹²

Feszült volt a politikai és az etnikai helyzet a magyar és a román lakosok között. Ezt támasztja alá az 1919. február 6-án keltezett Román nemzeti tanácsnak 500/C. pres. számú jelentése, melyben a következő olvasható: „Kormánybiztos úrnak, Nagyvárad. A belényesi román nemzeti tanácstól 1919 évi febr. hó 6-án d.e. 12 órakor vett telefonjelentés alapján közöljük, hogy Tárkány, Várasfenes és Nyégerfalva magyar lakossága fel van fegyverezve és fenyegető magatartást tanúsítva a járás román lakosságával szemben, a közhangulat nagyon feszült és a közbiztonság sok kívánni valót hagy.”¹³

⁶ Hajdú-Moharos József: Partium, Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad, 1997. 12.

⁷ Magyarország történelmi kronológiája III., 1848-1944, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. Főszerkesztő: Benda Kálmán. 843. „november 7. Károlyi Mihály gr. Miniszterelnök vezetésével a Nemzeti Tanács, a Budapesti Munkástanács és a Katonatanács tagjaiból alakult küldöttség Belgrádban Louis-Félix Franchet d'Esperey tábornokkal, az antanthatalmak keleti frontjának főparancsnokával Magyarország nevében külön fegyverszüneti tárgyalást folytat. A tábornok 18 pontból álló fegyverszüneti szerződést nyújt át. (A Magyar kormány kiüríti a Nagyszamos felső folyásától Marosvásárhelyig, majd a Maros mentén a Tiszáig, innen Szabadka–Baja–Pécs vonalon a Drávaig húzott demarkációs vonaltól délre és keletre eső területeket; leszereli a hadsereget; átengedi területén az antanthatalmak csapatait.) A küldöttség a fegyverszüneti pontokat elfogadhatatlannak nyilvánítja, és nem írja alá.”

⁸ Erdély története 1830-tól napjainkig, szerkesztette Szász Zoltán, Akadémiai Kiadó Budapest, 1986. 1719.

⁹ Koréh Endre: „Erdélyért” (A székely hadosztály és dandár története 1918–1919) I-II., Budapest, 1929.

¹⁰ Raffay Ernő: Erdély 1918–1919-ben, Tanulmányok, JATE Kiadó, Szeged. 147.

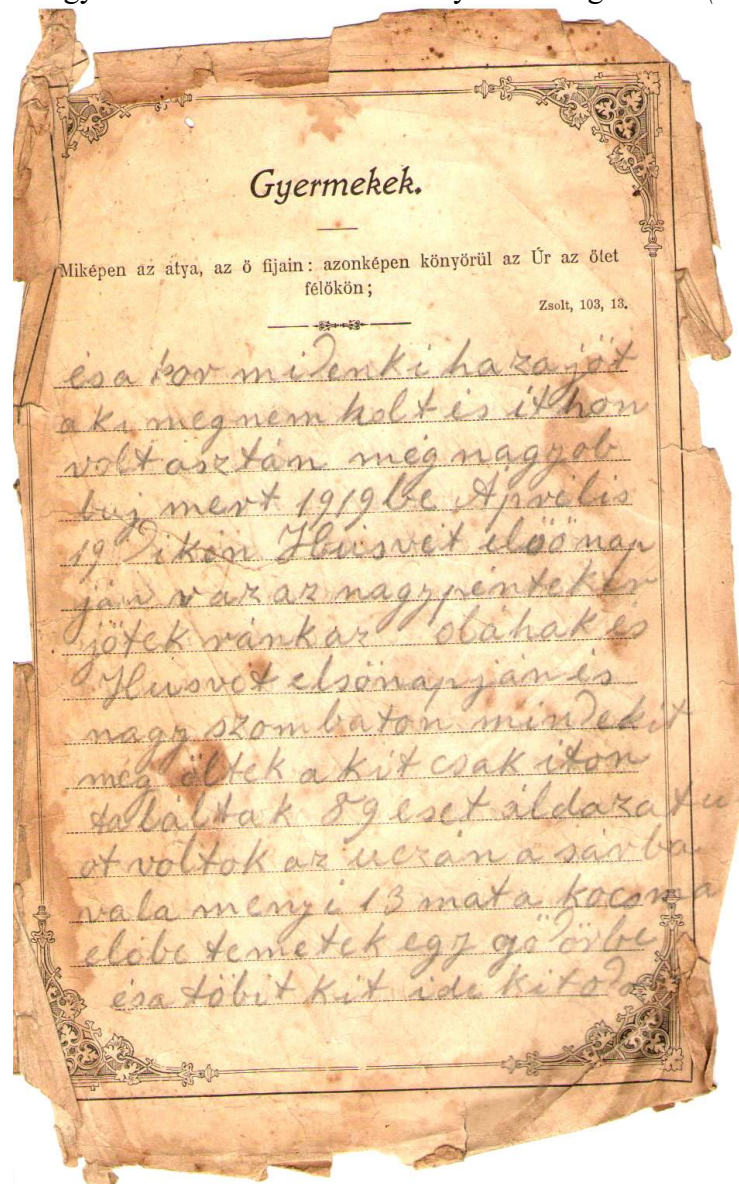
¹¹ Gábor Ferenc: Egy falu, melynek nem látni mását, Második, bővített kiadás, Köröstárkány, 2016. 46

¹² Szatmári István, Kovács János: Gyökereim, Ex Libris Hoffnung Ştei Bihor-România, 2007. 26.

¹³ Filiala Arhivelor Statului Judeţ Bihor – Oradea. Prefectura Judeţ Bihor Cabinetul Prefectului. Fond nr. 12. Inventar nr. 24, Anii extremi: 1862–1919. R-282. 1 p.

Az 1919-es áprilisi vérengzés

Eddigi kutatásaim során nem találtam semmilyen sajtóorgánomot, mely tudósított volna a három napig tartó és kilencvenegy áldozatot követelő katonai és félkatonai köröstarékányi támadásról, öldöklésről, valamint a szabad rablás tényéről. Eddig arra sem találtam semmilyen adatot, hogy valaki is hivatalos feljelentést tett volna az ügyben, ugyanis átvizsgáltam a korabeli csendőrségi és közigazgatási iratsomókat, melyeket a nagyváradi székhelyű Bihar Megyei Állami Levéltárban őriznek, valamint a Budapesten levő Állami Levéltárban sincs erre nézve hivatalos írásos nyoma a vérengzésnek. A legautentikusabb és hiteles írásos nyoma az egész községet érintő atrocitásnak az 1919. július 6-án keltezett bejegyzés egy családi Biblia utolsó lapjain, melyet az akkor negyvenkét éves Mikló Péter helyi lakos rögzített.¹⁴ (2. ábra)

¹⁴ Gábor Ferenc: Egy falu, melynek nem látni mását, Második bővített Kiadás, Köröstarékány, 2016, fotó, 49. „én Mikló Péter születem 1875-ben A Világ háború útját ki 1914 júniusában is idekinn bekelet vonulni egész 42 évesen az egész európa belekeveredett a Magyar és a Nagynémet és a török és a Bulgár együtt volt szövetséges. Asztán a Francia meg az Angol meg a Muszka meg a Szerb és az Oláh és az Olasz megint együtt. mink magyarok együtt harcoltunk a szövetségesekkel egész 1918-ig október és november 18-án jöttem én is haza az Olasz Fronton Asiág völgyéről 8 napig a vonat tetején éjjel napal és a háborúba elől voltam a Szerb Fronton

A kivégzett embereket a templom melletti téren helyezték tömegsírba. A lakosság közül nagyon sokan elmenekültek pár napra a környező erdős területekre, segítséget nem kértek és nem is kaptak. A ma élő nemzedék családi elbeszélések formájában őrzi az események emlékeit, és azt is, hogy miután a pár napig menedékbe húzódók visszatértek, több családból felkeresték a szomszéd településen levők közül azokat, akiket felismertek a rablók között. A szabadrablások tényét erősíti meg egy kézzel írott jegyzék, melyben egy háztartásból elrabolt javak tételes felsorolását olvashatjuk. Ennek a kimutatásnak a végén a martalócokat „a Román Királyi 24. „Hora” alakulatként nevesít a nyilvántartást készítő gazda.¹⁵

The image shows two pages from a handwritten death register. The left page is titled "Halottak anyakönyve" and contains a table with columns for birth date, name, and death date. The right page is titled "a Köröstárkányi egyházban az 1919-ik évben" and contains a table with columns for date of death, burial date, and burial location. The entries are handwritten in ink on aged paper.

3. ábra: A Köröstárkányi Református Egyházközség Temetési Anyakönyve

Páncsován a Dunún 8 hónapig és asztán bementün Szerbiába ott megint voltam 9 hónapig és onét elvitek a Muszka Frotra ott nem volta csak 2 hétig akkor meg kesztük a tüzet és engem meglütek szív melet keresztül és elfoktak a muszkák és viresen hajtotak Kirlibabától egész Csernoviczig ott tetek vonatra adig hol gyalog hol meg kocsin elfoktak 1916 Junius 8diká és ot voltam fogságbaegész 1918 Junius 20dikán jötem haza és ujra kivitek az Olasz Frontra és ot voltam még a Foradalom kitört November 20dikán és akkor mindenki hazajöt aki meg nem halt és ithon volt asztán még nagyobb baj mert 1919be Április 19dikén Húsvét elő napján az nagypén- teken jötek ránc az oláhok és Húsvét első napján és nagyszombaton mindekit megöltek akit csak iton találtak 89 eset áldozatul otvoktak az utcán a sárba valamenyi 13at a kocsmá elibe temetek egy gödörbe és a töbit kit ide kit oda és mink akik megmaradunk az erdőkön és finesen bújkáltunk 6 napig akkor haza jötünk a Kopasz falak közé mert csak kopasz házak maradtak mident elraboltak az oláhok jószágot és a házakból minden egy utolsó kanálíg ami csak volt nekünk se maradt semmi csak a kopasz falak úgy kelet sanyarognunk még a jó nagy Isten megint megsegített valamenyire benünket. Irtam én eszt a szomorú emléket én Mikló Péter 1919 be július 16-án”

¹⁵ „Kimutatás az 1919 évi ápril. hó 19-én és a köv. napokon a rom. Kir. 24. »Hora« ezred által elkövetett kár- ról”, másolatban kaptam Köröstárkányban Gábor Ferentől 2021. június 8-án.

A halottak 1919 novemberéig a tömegsírban maradtak, amikor is kihantolták őket és – a református egyházközség Halotti Anyakönyvének¹⁶ bejegyzései alapján – egyházi temetési szertartással a családi sírokba temették el a testeket a község temetőjében.

Temetési istentiszteletet három alkalommal tartottak, amíg eltemették a kivégzett és tömegsírból kihantolt embereket. Az temetési istentiszteleteket a szomszédos Belényes városának akkori református lelkésze, Bottyán Pál végezte¹⁷.

A haláleseteket bevezették az állami Halotti Nyilvántartóba is, ahol a halál okaként a golyó általi halált nevesítették meg, az elhunytak keresztneveit pedig románosították.¹⁸

A sírokat ma is meg lehet találni, viszont a temetőkert nem lett a közösségi megemlékezés helyévé az eltelt több mint száz év folyamán. Nem volt szabad közös megemlékezéseket tartani, hiszen az állami apparátus 1990-ig tiltotta a vérengzés hivatalos elismerését. Az 1920-as és 1930-as években az országban felerősödött a román nacionalizmus, mely szellemiségében is igyekezett tabusítani minden olyan eseményt, mely nem a román nemzetet erősítette¹⁹.

A nacionalizmus hatására az állami szervek a *damnatio memoriae* elvében kötelezték a kivégzettek hozzátartozóit, hogy töröljék le az addigra már felállított fejfákról a halál dátumát. Ezt az utasítást teljesítették a családtagok, és a fejfák napjainkban is így állnak, nem restaurálták őket.

¹⁶ Köröstarékányi Református Egyházközség Temetési Anyakönyve bejegyzése alapján, a temetési Istentisztelet 1919. november 10-én volt. A halál okaként a „románok által történt erőszakos halál által”, valamint „Az egyháztagok által tömegtemetéssel” bejegyzést olvashatjuk.

¹⁷ U.o. „Köröstarékányban három ízben a jelentkezők halottait elbúcsúztatva és emlékezve gyász Istentiszteletet tartott”.

¹⁸ Herdeán Gyöngyi: 1919 Fekete Húsvétja és máig ható emlékezete Köröstarékányban, Reformáció öröksége 8 Hagyomány Identitás Történelem, 2021, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2022. 226.

¹⁹ A Fehér Liliom egyik kiáltványa, 1928. szeptemberében, egy új, fiatal és értelmiségi generáció jelképeként, akik kiáltványukban kifejezik a kor gondolkodásmódját: „Egy pillanatra kiszakadtunk abból a légkörből, amelyben felnőttünk, és mérlegelő szemmel nézve megdöbbenünk elődeink meggondolatlanságán. Egy olyan nemzedék oktatott és morgott bennünket, amelyben senki sem gondolkodott igazán. Az ő fejükben uralkodik az örök és bosszantó üresség, amelyet egy kölcsönkapott ablakkal lepleznek le, és az öregség ködével, az elhagyott otthonok légürességeivel vesznek körül. [...] A hit és alkotó lendület nélküli nemzedék csak a gúnyolódásunkat és a tiszteletlenségünket érdemelheti ki. Már egy évtizede nagy ajándékot kaptunk a sors véletlenje folytán: a történelmi csapások által szétszakított tartományok egységes államba tömörülését, mint egy birkanyját a rossz jégeső után. [...] A győzelem szigora hatalmas lakomává változott. A könnyű és önzetlen élet disznó édessége 1915-ben megsokszorozódott nehéz és tízszeres a mi időnkben. Hol van a felelősség? Hol van a nevelői példa? Ki akarjuk lökni őket a kicsinyességből. Több lelkesedést és több felelősséget. Minden nagy tethöz bizalom, szenvedély, lelkesedés és szarkazmus kell, és a pesszimizmus nem uralkodhat egy kultúra alapjain. Ami minket a történelem felé hajt, az a hit, hogy minden történelmi, a legszerényebb gondolatától és a legbátortalanabb gesztustól az abszolút értelemig, és ha anyanyelvűnek érezzük magunkat, akkor szolidárisak vagyunk e nemzet múltjával egy román földön. A történelmi folytonosság, azaz a földrajzi horizontok és a kulturális hagyományok töréseinek hiánya alkotja autochtonizmusunkat, ez lüktet bennünk, és inseriálódik a háromszorosan ezeréves múlt vonalában.” Ioan Scurtu, Theodora Stănescu-Stanciu, Georgiana Margareta Scurtu: *România între anii 1918-1940 documente și materiale*, Editura Universității București 2001, 105-106. In <https://ioanscurtu.ro/wp-content/uploads/2011/12/Romania1.pdf> Megnyitva 2023. szeptember 2-án.

4. ábra: Letöröltették a fejfákon levő neveket és a halál dátumát (a szerző fotója)

1945-ben Lorx Tibor aradi konzul jelentést tett Kállay Miklós külügyminiszternek címezve²⁰, mely az egyetlen hivatalos jelentés ismereteim szerint.

A konzul a községben felfigyelt egy sajtószerű építkezési stílusra, hiszen minden ház természetes kőfallal volt határolva, melyben vaslemezzel burkolt tölgyfából készült kapu volt beépítve. Ezt az egyediséget látva, a konzul a helyi lelkésztől és P. Sebestyén Mihály presbitertől tájékozódott a jellemző paraméter okáról, akik nyilatkoztak az 1919-es vérengzésről, melynek nyomán alakult ki ezt a sajtószerű önvédelmi célzatú stílus a településen. A konzul ekkor értesítette írásban a Bukaresti Magyar Királyi Követségben Kállay külügyminisztert. A jelentésre válasz és intézkedést követő dokumentumot nem találtam.

²⁰ http://epa.oszk.hu/03000/03018/00213/pdf/EPA03018_honismeret_2009_04_018-025.pdf Megnyitva 2021. március 5-én.

A kommunizmus bukása után

Köröstárkányban a templom melletti téren az 1919-es áldozatok tiszteletére emlékművet avattak fel 1990. augusztus 15-én, ahol minden évben megemlékezéseket tartanak.²¹ A lakosság közül néhányan nehezményezték az emlékmű felállítását, ezek az emberek a mélyinterjúk alkalmával elmondták, hogy ennek az oka a félelem. A félelem dominanciája mai napig is jelen van a településen, ennek ellenére minden évben istentisztelettel kötik össze az emlékmű megkoszorúzását, ahol a mai ifjú nemzedék ünnepi, magyar versekből és népdalokból összeállított műsorral nyilvánítja ki tiszteletét a múlt áldozatai előtt.

5. ábra: Emlékművet állítottak az 1919-es áldozatok tiszteletére.
(A szerző felvétele 2022. április 19-én készült)

²¹ Szatmári István, Kovács János: Gyökereim, Ex Libris Hoffnung Ştei Bihor-România, 2007. 24

Politikai szinten 2014-ben az országos RMDSZ-frakció határozati javaslatot nyújtott be Románia Parlamentje Szenátusához, melyben azt kérte, hogy az országos törvényeknek megfelelően, Köröstárkány és a szomszédos Kisnyégerfalva községeket nyilvánítsák mártírtelepüléseknek. Ez a politikai kifejezés használatban van Romániában, melynek odaajándékozása által elismerik egy bizonyos település lakosainak a méltánytalan szenvedéseit, és kifejezi a jelen hatalom politikai tisztetét a múltban történt különböző atrocitások szenvedései iránt. Az érdekvédelmi szövetség beadványában olvashatóak a negyvennyolc órán át tartó atrocitások, valamint a meggyilkolt személyek nevei és életkoruk. Még azt az eseményt is megörökíti, amikor a református egyházközség gondnokát a templom kinyitása után helyben agyonlőtték, akinek egyetlen gyermekének leszármazottai Belényesbe költöztek a családot megbénító félelem miatt. A települések bejáratánál felállított névtáblákon a mai napig sincs feltüntetve a mártírtelepülés kifejezés. A közösségi emlékezés helye a templom melletti térben, az emlékműnél van, a temetőkert azonban nem vált a megemlékezés helyévé.

Történelmi emlékezet és egyéni emlékezet határmezsgyéjén

A vérengzés ténye a hivatalos állami apparátus által teljesen tabusított volt. A tabusítás ideje a kommunizmus bukásáig tartott. Mit célzott meg a tabusítás témánkra vonatkoztatva? Nem lehetett hivatalosan beszélni róla, tiltotta a politikai hatalom. Természetes, hogy a szakrális térben is tilos volt a megemlékezés, azonban ez életre hívta a kollektív emlékezetet, mint társadalmi fogalmat. A tabusítás, a titkosításra való hatalmi törekvés mintegy csoportmechanizmusként a közösség pszichodinamikus életének mozgatórugója lett.

Elméleti kutatások

A huszadik században egyre népszerűbb lett az emlékezés kultúra, melynek kutatása elsősorban Németországban és Franciaországban jelentkezik az 1970-es évektől számítva, viszont a kommunizmus bukása után Kelet-Európában is egyre inkább tért hódítanak a humán- és társadalomtörténeti emlékezetanalízisek.²²

Az emlékezés kultúrájának az igénye már a huszadik század első felében megjelenik. 1925-ben jelenik meg Maurice Halbwachs *A társadalom emlékezeti keretei* című könyve, melyben a szerző hangsúlyozza, hogy szerinte nem beszélhetünk egyéni emlékezésről, hiszen emlékezés kizárólag közösségben jön létre.²³ A kollektív emlékezet fogalma – melyet Halbwachsnak tulajdoníthatunk – ezután integrálódik be a társadalomtudományok szóhasználatába. Ő elfogadja a történeti historizmust, elismeri a történészeknek a racionalitásra vonatkozó igényét a múlt tekintetében. Viszont két pólusról beszél. A historizmussal szemben, a másik oldalon jelen van a kollektív emlékezet, amely igazolhatatlan és partikuláris, ezért nincs teljesen átfogó és igazolható ismerete a múlt eseményeiről. A kettő szembeállításában hangsúlyozza, hogy míg a történetírók történelemszemlélete egyetemes beszámoló, addig a kollektív emlékezet többféle, különböző szempontok alapján látja és fogalmazza meg a múlt eseményeit, így a múlt igazságfogalma relatívvá lesz.²⁴

²² K. Horváth Zsolt: Betegségek, pszichopatológiák és időstruktúrák Emlékezet és jövő a Nagy Háború után: Halbwachs és Minkowski elfelejtett könyvei, in https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/37879/epa00414_ko-rall_59_054_081_u.pdf?sequence=1&isallowed=y 54. Megnyitva 2021. október 9.

²³ K. Horváth Zsolt: Betegségek, pszichopatológiák és időstruktúrák. Emlékezet és jövő a Nagy Háború után: Halbwachs és Minkowski elfelejtett könyvei. 55. In https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/37879/EPA00414_ko-rall_59_054_081_u.pdf?sequence=1&isAllowed=y Megnyitva 2021. május 10.

²⁴ Maurice Halbwachs: A kollektív emlékezet. In: Felkai Gábor és mások, szerk.: Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Új Mandátum, Bp., 2000. 303–433.

Az emlékezés kultúrájának másik képviselője Pierre Nora, aki a francia történetírásnak a mentalitástörténésze. Az 1990-es években egy nagyszabású programot indít Franciaországban, melynek az a célja, hogy felkutassa és rögzítse az ország emlékezeti helyeit. A történetírás területén ez a kutatás egy nagyon fontos állomásnak minősült, a legnagyobb eredmény a kollektív emlékezet fogalmának alakulásában. A nagyszabású kutatómunka nyomán született meg a hét-kötetes munka 1984-1992 között, *Lex Lieux de mémoire* címmel. A kutatások nyomán végletesen fogalmaz, hiszen szerinte a nemzeteknek már nincs is történelme, csupán emlékezete. Ez az álláspont nagyban eltér a halbwachsi állásponttól.²⁵

Témánknak egy másik aspektusát Jan Assmann adja, aki bevezeti a hideg- és a forró emlékezet fogalmát az emlékezéskultúrába. Ha a múlt eseményei – vagy akár csupán egy emlékezeti tárgy – jelentőséggel bírnak a jelenben, akkor forró emlékezetéről beszélhetünk Jan Assmann szerint. Amennyiben a múlt eseményei már nem aktuálisak, akkor hideg emlékezet alakul ki, ekkor a múlt egy kulturális ábrázolássá lesz.²⁶ Elismeri ugyanakkor, hogy az emlékezetközösségben azok vannak benne, akik közös tapasztalatokkal rendelkeznek, de ezek a tapasztalatok nem mindig homogének.²⁷ Szerinte létezik egy úgynevezett kommunikatív emlékezet, amelyben fontos szerepe van a szóbeliségnek, de ez csupán egy emberöltőnyi időtávot jelenthet. Ebben az esetben a múltnak még igen erős hatása van a jelenre nézve. A kommunikatív emlékezet bizonyos értelemben kollektív memória is, de mindenképp a múlt elevenen él benne, ezért az érzelm dominálja.²⁸ Ezen a távlaton túl szerinte már csak kulturális emlékezetéről beszélhetünk. Ez a tipológia arra mutat, hogy a múlt eseményeit fikciók és különböző reprezentációk ismeretlik, melyek átvezetnek a historizmus világába.

Aleida Assmann vezeti be a monologikus és a dialogikus kollektív emlékezet fogalmait. Az első az egyirányú emlékezetet jelenti, amely ellenségképeket hozhat létre és erősítheti azokat a közösségben. Ezzel szemben a dialogikus emlékezet az egymás megértése és a tolerancia megélése felé vezet.²⁹ Meglátása szerint ebben az értelemben a kollektív emlékezet irányítható, és ezáltal segíthet a pozitív jövőalakításra nézve.³⁰

Az egyéni emlékezet integrálódik a szociális és csoportos emlékezetbe. A kettő kölcsönhatással van egymásra. Viszont az egyéni emlékezettől a kollektív emlékezetig vezető út nem az analógia útján történő egyszerű következtetés.³¹ Csupán az egyének rendelkeznek biológiai és antropológiai feltételekkel, amelyek elengedhetetlenek az emlékezet természetes mechanizmusához. Egy nemzet emlékezete nem vesz tudomást arról, hogy a határon túl esetleg más történelmi referenciapontok is vannak, és hogy ugyanaz az esemény más megvilágításban jelenik meg. A nemzet emlékezete sajátos narratív szerkezettel és üzenettel rendelkezik, éppen úgy, mint a mítoszok és a legendák. Ez azt jelenti, hogy egyedi emlékeket választ ki, ezért nem az instabil és a múlandó szimbolikus jelenségekre alapoz. Olyan egyedi emlékeket épít ki, amelyek gene-

²⁵ Nora, Pierre: Emlékezet és történelem között. In <https://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html> Megnyitva 2021. május 11.

²⁶ Jan Assmann: A kulturális emlékezet, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999., 66-68

²⁷ I.m. 41

²⁸ I.m. 49-60

²⁹ Gyáni Gábor: A történelem mint emlékmű Kalligram, 2016.

³⁰ Pataki Ferenc: Kollektív emlékezet és emlékezetpolitika. In: Uő: A varázsát vesztett jövő. Noran Libro, Bp., 2011. 276–285. In <http://www.matud.iif.hu/2010/07/01.htm> Megnyitva 2021, október 10.

³¹ Aleida Assmann: *Kollektives Gedächtnis*, in: *Dossier: Geschichte und Erinnerung*, Bundeszentrale für politische Bildung (Erstellt am 23.09.2021) forrás <https://www.bpb.de/themen/erinnerung/geschichte-und-erinnerung/39802/kollektives-gedaechtnis/> 26. Megnyitva 2022. október 10.

rációkon is átívelhetnek, tehát általánosíthatók. Ezeknek a fenntartásához és megőrzéséhez különböző megőrzési formákat és megismételhető emlékezeti alkalmakat alakít ki, melyeket valamilyen módon materiális formákhoz igyekeznek kötni.³²

A nemzeteknek, államoknak, intézményeknek, egyházaknak önmagukban nincs emlékezetük, ezért emléktárgyakhoz, szövegekhez, képekhez, rítusokhoz, gyakorlatokhoz, ceremóniákhoz, helyekhez, emlékművekhez nyúlnak, és ezekkel mutatják be az egyéni identitásukat. Ezek az emlékek így tudatosan épülnek fel, tehát nincs többé önkéntelen emlékezet pillanata, és ennek következtében szimbólumokból tevődnek össze. Az ilyen emlékezés más, mint egyéb emlékezetkonstrukció.

Az emlékezet legalapvetőbb törvénye továbbra is a szelekció és a horizontképzés, de megerősödött a választóvonal a között, hogy mi szolgálja az életet és mi káros az életre. A becsület-, a diadalmas- vagy a sértett érzések a nemzeti emlékezet évszázados kódexét őrizték és ezzel megalapozták az emlékezésre méltó struktúrákat. A jövőben nem ezek lesznek a mércéi az emlékezés értékelésének, ugyanis a hosszútávú traumatikus történelmi tapasztalatok újszerű felismerése, mind az elkövetők, mind az áldozatok számára megteremtik a közös nemzeti emlékezet előfeltételeit. Az egyik legfontosabb újítás, hogy a megbocsátás és a felejtés mára már elválnak egymástól, úgy, mint az emlékezés és a bosszú. Még inkább érvényes ez az elkövetők és az áldozatok között, hogy közösen emlékezzenek, amely egy jobb alapot ad egy békés és kommunikáción alapuló jövőhöz, mint egy közös felejtés. „A felejtés gyógyító ereje”, azaz „perpetua oblivio et amnesia” olvasható a Weszfáliai Békeszerződésben, mely egy új etikai követelményt hirdet: a közös emlékezést.³³

Az ember szeretné meghatározni önmagát, de ez csak úgy valósulhat meg, ha tudatosan szembenéz saját emlékeivel és közösségi emlékezetével. Az emlékezet olyan kereteket biztosít az egyén számára, amely saját identitásának megfogalmazásában segít. A kollektív memória a társadalmi életből, a közösségi kapcsolatokból meríti az erőforrásait.³⁴

Paul Ricœur szerint az emlékezet, történelem, feledékenység kifejezések a múlt reprezentációját adják a történelmi konfigurációkban kritikus, filozófiai és elméleti értelemben.³⁵ A fenomenológia módszerével közelíti meg a megértést. A memória szót használja, és első lépésben arra keresi a választ, hogy mi az, amire emlékezünk, tehát mi az emlék. Ez a megértés szintje. Filozófiai értelemben az emlékezés az emlékezet visszatükrözése, tehát az emlékezés visszamemlékezésen megy keresztül. Mindenki rendelkezik általános emlékekkel, de az emlékezet egyéni, sajátos. A kettő között különbség van. A memória affektív folyamatot foglal magában. „Az emlékezet egyedülálló, kapacitást és teljesítményt feltételez, az emlékek többes számban vannak: van néhány emlékünkné”³⁶ Az emlékezés egy folyamat, mely az igazság nevében történő tudatos cselekvés, és az emlékezet pragmatikus eleme, mely erőfeszítéseket kíván. Mnemonikus elem is, hiszen arra törekszünk, hogy emlékezzünk; a történész számára egy elméleti gyakorlattá válik ily módon az emlékezés, de igazi relevanciája a kollektív emlékezetben

³² Aleida Assmann: *Kollektives Gedächtnis*, in: *Dossier: Geschichte und Erinnerung*, Bundeszentrale für politische Bildung (Erstellt am 23.09.2021) <https://www.bpb.de/themen/erinnerung/geschichte-und-erinnerung/39802/kollektives-gedaechtnis/> 26. Megnyitva 2022. október 10.

³³ U.o. 28. Megnyitva 2022. október 10-én

³⁴ Lupta pentru identitatea omului. Memorie și identitate colectivă Dr. Simona Mitroiu Departamentul de Științe Umaniste Universitatea Alexandru Ioan Cuza Iași, România, in <https://alss.utgjiu.ro/?mdocs-file=2240121>. Megnyitva 2022. november 2-án

³⁵ Florin Căntec: Memorie și uitare în istorie. Repere din istoriografia franceză in http://adxenopol.academiaromana-is.ro/xenopolitana/xeno_03_34/xeno_03_34_4.pdf 29 Megnyitva 2022. november 2-án

³⁶ U.o. 34.

hierarchizálódik. A szimbólumok megerősödése is fontos szerepet kap, és az időben megerősödik egy úgynevezett kötelező emlékezet. Így különböző funkciókra is alkalmas, hiszen kialakul a hősök kultusza, a közösségi és nyilvános megemlékezések, vagy más nyilvános rituálék, amelyek célja a lelkiismeret irányítása lesz, melyben a történelemnek meg kell akadályoznia a felejtéssel való visszaélést. Ez a perspektíva felerősödik a népi traumák által kiváltott viták körül, különösen a Holokauszt témájában. Ricoeur emlékezeti visszaélésekről, manipulált instrumentális memóriáról beszél, amikor interferencia révén a hatalmi rendszerek, a politikum saját maga legitimálására használja a történelmi reprezentációkat, ezért akár hamis emlékeket is kialakíthat. Az egyéni, szubjektív emlékezet és a kollektív tudat társadalmi valósággá válik. Terminológiájában Ricoeur használja a mély felejtés és a nyomok törlése, biztonsági mentés elfelejtése kifejezéseket, de a viaszlenyomat platóni metaforáját is. Azt hangsúlyozza ezekkel a kifejezésekkel, hogy a történelem tanulmányozásának valóban az a tárgya, hogy ezeket a viaszlenyomatokat megkeresse. A történész ezt három lépésben közelítheti meg: az írott dokumentumok felkutatása, az emlékezet tudásmechanizmusának feltárása és annak történelmi értelmezése által. Az emlékezetben jelen van a felejtés is, amely a múlt emlékének az elvesztése, viszont az emlékezet tud a felejtés tényéről is, ami egy paradoxia.³⁷

A felejtéssel, vagy felejtéssel kapcsolatos visszaélések a kollektív emlékezet szintjén helyezkednek el, így a manipulált felejtés nem episztemológiai jellegű, hanem erkölcsi célzatú,³⁸ ezért az emlékezet és a felejtés közötti kapcsolatot optimális szinten kell tartani, hiszen az ingadozás az identitás instabilitásának egyértelmű jele.³⁹ Gyáni Gábor szerint az emlékezetet a politikum öncélúan használhatja és irányíthatja, ennek következtében megjelenik a felejtetés fogalma is, melyben egy politikai hatalom igyekszik ideológiai céljainak érdekében politikai mítosszá változtatni az emlékeket.⁴⁰ Ez különösen a diktatúrákban jelenik meg.

A huszadik század végén megjelent az úgynevezett memory boom fenomén, melyre Gavriel D. Rosenfeld történész világít rá, sőt az emlékezetrobbanás mellett az emlékezetipar –memory industry – fogalmát is használja. E gondolatmenetében azt hangsúlyozza, hogy bárki lehet saját személyének a történésze, amikor a saját emlékei alapján az egyéni történelemfelfogását fogalmazza meg.

A fenomén okát abban látja, hogy megszorodtak a nemzetközi viták a múlt jogtalan és méltánytalan történelmi eseményeit illetően, melyek még feldolgozatlanok maradtak, ennél fogva ezekre mindenki a maga szubjektív módján emlékezik. A hidegháború befejezése azt eredményezte, hogy a nyugati társadalmak hangsúlyozottan egyfajta önkritikai szemlélettel fókuszálnak a múlt felé.⁴¹

A közösségekben jelentkező kollektív memória ezáltal a személyesen megélt traumákra fókuszál, amely az emlékezetipar kultúrája mellett segít az önazonosság meghatározásában, így az identitás erősödhet a megélt emlékekkel való szembenézés által, tehát egyfajta trauma megküzdési mechanizmust jelenthet.

³⁷ Keszei András: Az emlékezet rétegei. Korall 41. 2010. 21-24.

³⁸ Florin Căntec: Memorieșiiutareistorie. Repere din istoriografia franceză, 35. in http://adxenopol.academiaromana-is.ro/xenopolitana/xeno_03_34/xeno_03_34_4.pdf 38. Megnyitva 2022. november 2-án

³⁹ Simona Mitroiu: Lupta pentru identitatea omului. Memorie și identitate colectivă, Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Litere și Științe Sociale, Nr. 3/2010, in <https://alss.utgjiu.ro/?mdocs-file=2240> Megnyitva 2022. október 8-án

⁴⁰ Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű) Kalligram, 2016.

⁴¹ Gyimesi Pálma: Az emlékezet jövője, Gavriel D. Rosenfeld: Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről. Aetas 22. évf. 2007. 1.sz. 147-160. in <http://www.c3.hu/~klio/klio104/klio017.pdf>

Bár elfogadjuk azt a tényt, hogy a huszadik században virágzanak a társadalomtudományi emlékezetkutatások, a keresztyén teológia már Augustinus korában foglalkozott az emlékezet definiálásával, bár nem a történelmi értelmezésében.

A keresztyénség meghatározó teológusa, Augustinus, Vallomások című alkotásában elemzi a memóriának, mint az egyéni emlékezetnek a fogalmát. Számára az emberi memória ekvivalens az emberi léleknek azzal a részével, amely az Istennel való kapcsolatot biztosítja, melynek következtében az ember eljuthat Istennek a magasságához. Ezáltal a memória az emberi lélek mélységében létezik, mely önmagában elérhetetlen és kitapinthatatlan, csak az Istennel való kapcsolatában létezik.⁴² Ezt fogalmazza meg, amikor így ír: „Nagy ereje van az emlékezetnek, óh Uram Istenem! A maga mélységében és végtelenségében ez valami félelmetes, de ez az én lelkem, ez én magam vagyok.”⁴³ A filozófus azt hangsúlyozza, hogy az emberi emlékezet anynyira függ az isteni erőtől és akarattól, hogy szinte azonos vele.

Önéletrajzi eseményeinek felidézése végigvonul a művén, azonban az emlékezet valóságának értelmére és létjogosultságára fókuszálva a lelket keresi, melyre úgy tekint, mint Isten lakhelyére az emberben. Ebből kifolyólag úgy értelmezi az emlékezetet, mint amely a maga komplexitásában különböző információkkal telített, és ezeket az üzeneteket értelmezni és megfejteni kell. „Íme, saját emlékezetem megszámlálhatatlan mezejében, barlangjában és rejtékében sokféle és sokfajta dolgok tömörülnek. Képek formálódnak, mint testek, mint tudományos fogalmak, mint felfoghatatlan fogalmak, de a lelki érzelmek definícióiként is, és mindezeket az emlékezet megőrzi. Akkor is őrzi, amikor a lélek még nem élte át, pedig minden, ami az emlékezetben van, a lélekben is meg kell lennie.”⁴⁴

Augustinus különbséget tesz a Biblia alapján az emberi lélek és a szellemiség megtapasztalása között. Az emberi lélek az emberi életet fejezi ki, ezzel szemben a szellemiség az anyagi világot túlhaladóan az istenséggel való köteleket jelenti. Az augustinusi értelmezésben így válik az emlékezet egy olyan lehetőséggé az ember számára, amely képessé teszi a transzcendenssel való kapcsolatban a szellemi felemelkedésre. Ám nemcsak annak a helye, ahol az ember az istenséggel találkozhat, hanem ahová visszahúzódhat a befeléfordulásba és az önmagával való találkozásba. Így válik az emlékezet az emberi létnek a legérzékenyebb és a legértékesebb részévé.⁴⁵

Augustinus tehát úgy ír az emlékezetről, mint egy erőről, de „a felejtést is valóságos megélésnek tekinti. Az emlékezet elveszíthet önmagából valamit, mégis minden megtalálható benne, ezért minden elfelejtett emlék újra megtalálható. Mindent elutasítunk addig, amíg azt nem találjuk meg, amit keresünk.”⁴⁶ Teológiai és filozófiai nagy fontosságot tulajdonít az emlékezetnek, hiszen ez egy erő, mely lehetővé teszi számára mindannak a bemutatását, amit ebben a művében is megfogalmazott, de ezen túl ez az erő generikus, mert minden egyén számára

⁴² Poetica Memoriei The Poetics of Memory PhD Candidate Hristina POPA, „Petru Maior” University of Târgu-Mureș, in <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A22521/pdf> 2. Megnyitva 2022. november 11-én

⁴³ Sf. Augustin, Confesiuni, traducere din latină, introducere și note de Eugen Munteanu, ed. Nemira, București, 2010, cartea X, cap. XVII. 325. Saját fordítás

⁴⁴ U.o. Saját fordítás

⁴⁵ Poetica Memoriei The Poetics of Memory PhD Candidate Hristina POPA, „Petru Maior” University of Târgu-Mureș, in <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A22521/pdf> 10. Megnyitva 2022. november 11-én

⁴⁶ Sf. Augustin, Confesiuni, traducere din latină, introducere și note de Eugen Munteanu, ed. Nemira, București, 2010, cartea X, cap. XIX. 327. Saját fordítás

adekvált módon biztosítja az emlékezés lehetőségét a múlt eseményeinek az újra megtalálásában.⁴⁷

Traumafeldolgozási mechanizmusok a református egyházban, valamint a helyi családokban, és azok transzgenerációs hatása

Tekintettel arra, hogy 1918. után a Tiszántúli Református Egyházkerület keleti részein levő gyülekezetek nagyrésze új állami fennhatóság alá került, meg kellett szervezni ezeknek az egyházközségeknek egy főhatósághoz való tartozás státusát. A köröstárkányi református egyház helyzete ennél is nehezebb lett az 1919-es vérengzés után, hiszen lelkipásztora elment a gyülekezetből, a presbitérium pedig létszámában megfogyatkozott az öldöklés okán. Anyagilag pedig szűkös volt az egyház költségvetése, hiszen a főleg mezőgazdaságból élő hívek anyagi gondokkal küszködtek az elrendelt terménybeszolgáltatási rendeletek következtében. Az egyházközség fenntartása mellett a gyülekezetnek az egyházi iskolát is fenn kellett tartania, ami úgyszintén komoly anyagi áldozatokat követelt. Egyházi jegyzőkönyvek és az egykori Szalontai Református Egyházmegye iratai tanúsítják, hogy a tanítók igen sűrűn váltották egymást az iskolában, melynek oka egyrészt a szűkös anyagi juttatás, másrészt a kötelező hűségeskü, melyet az új állam felé kellett letenni. A gazdasági nehézségek mellett jelen volt a községben a közösségi gyásznak a fájdalma is, melyet elmélyített az is, hogy az áldozatokat nem tudták méltóképpen eltemetni, csak majd egy bő félév elteltével. A megmaradt presbitéri jegyzőkönyvek hűen tükrözik azt a küzdelmet, ami az egyházi életnek, egyben az egész település népességének a megmaradásáért folyt. Ebben a küzdelemben sajtáságos megmaradási és túlélési paraméterek jelennek meg, melyek a helyhez, az egyházhoz és az ősökhez való hűségben manifesztálódnak. A lokális terepszemle, a temetésa, az emlékünnepeken való részvétel alkalmain és a mai nemzedék megszólalása következtetésben érezhető és meghatározható, hogy a múltban már elindult az emlékek megőrzésére való törekvés, mely a mai nemzedék emlékezetkultúrájában is percepcionálható.

A Tiszántúli Református Egyházkerület keleti részében levő Nagyszalontai Egyházmegye funkciója és átalakulása 1918-1920.

Az első világháborút követő határmódosítás nagy kihívás elé állította a Tiszántúli Református Egyházkerületet, hiszen a keleti részében levő egyházmegyék és gyülekezetek nagyrésze átkerült román fennhatóság alá. Ehhez a területhez tartozott 1918-ig a Köröstárkányi Református Egyházközség is a Nagyszalontai Református Egyházmegye kebelében.

Az egyházmegyéhez összesen 47 gyülekezet tartozott⁴⁸, melyek közül az összesen 59.900 lelket számláló 32 gyülekezet 1918-ban román uralom alá került a Nagyszalontán levő esperesi hiva-

⁴⁷ Poetica Memoriei The Poetics of Memory PhD Candidate Hristina POPA, „Petru Maior” University of Târgu-Mureș, in <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A22521/pdf> 5. Megnyitva 2022. november 8-án

⁴⁸ STRAUB (RÁCZ) Etelka: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulása (1920–1939)*, in EMÓDI András (szerk.): *KRE 100, Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára*, Nagyváradi, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 2020, 42. „Ágya, Ant, Arad, Árpád, Belényes, Belényessonkolyos, Belényesújlak, Merekböszörmény, Bélzerénd, Biharuga, Borossebes, Csermő, Erdőgyarak, Erdőhegy, Feketegyarmat, Feketetót, Geszt, Gyanta, Gyorok, Kispereg, Komádi, Kisnyégerfalva, Körösnagyharsány, Körösszakál, Körösszegapáti, Köröstárkány, Kőtegyán, Magyarcséke, Magyarhomorog, Magyarremete, Mezőbaj, Mezőgyán, Mezősas, Nagyszalonta, Nagyzerénd, Okány, Pankota, Radna-Lippa, Sarkad, Sarkadkeresztúr, Szemlak, Szentleányfalva, Tamáshida, Tenke, Vadász, Várasfenes, Zsádány.”

tallal együtt. A többi 15 egyházközség a magyarországi részeken maradt és önálló egyházmegyeként működött tovább. A 32 gyülekezet hivatalosan csak az 1920-ban aláírt békeszerződés nyomán vált ki a Tiszántúli Református Egyházkerületből és került át román fennhatóság alá. A Nagyszalontai Egyházmegye már az 1919. november 20-án tartott egyházmegyei közgyűlésén megalakította a 6 majd 10 tagú intézőbizottságot. 1919–1921 között ez az intézőbizottság rendezte az egyházmegye ügyeit, bár közgyűlést még nem volt jogosult összehívni. A román területeken maradt református egyház számára az egyetlen létező főhatóság az Erdélyi Református Egyházkerület volt, melynek Igazgatótanácsa segítő szándékkal és támogatással viszonyult az elcsatolt tiszántúli egyházmegyékhöz és gyülekezetekhez, akik egy beadványban kérétek a főhatósági támogatást. 1920 áprilisában Nagy Károly erdélyi püspök a hivatali korban legidősebb esperest, a bihari Sulyok Istvánt kéri fel egy átfogó kimutatás elkészítésére a lelkészekre, tanítókra, felekezeti iskolákra, járandóságokra, nyugalmazott vagy özvegy lelkészeknek és tanítóknak juttatott segélyekre nézve. A Nagyszalontai Egyházmegye 1920. június 28-án írta alá az ideiglenes csatlakozási kérést az Erdélyi Református Egyházkerület felé.⁴⁹

A Köröstárkányi Református Egyházközség helyzete az 1919-i események után és szerepe a trauma feloldásában

Köröstárkány teljes lakossága református felekezetű volt, ezért az egyháznak nagy kihívást jelentett az, hogy segítsen a történelmi kollektív traumát átélteknek tovább folytatni az új helyzetben is a megélhetésüket biztosító munkát, és abban is, hogy a településen megmaradjon a magyar református közösség. 1919-ben az egyházközség lelképásztora Hodor István, tanítója pedig Erdélyi Gyula. Hodor István a vérengzés után átmenetileg elhagyja a gyülekezetet, míg a református tanító a községben marad. Erről tanúskodik az 1919. június 15-én tartott presbitergyűlés jegyzőkönyve.⁵⁰ Ennek ellenére nem szűnik meg az egyházi élet, hiszen az esperesi hivatal beszolgáló lelkészt rendel ki Bottyán Pál, belényesi lelképásztor személyében. A gyülekezetben igyekeznek mindent megtenni annak érdekében, hogy az egyházi élet folytatódjék. Az istentiszteleteket megtartják, a református iskolában biztosítják az oktatást és arra törekszenek, hogy a presbitérium működését is lehetővé tegyék. A jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy három presbiter az öldöklés áldozata lett, ezért határozatban előírják a megüresedett helyek, valamint az egyházfi állását választás útján történő betöltését. Példaértékű az egyházhoz való ragaszkodás a településen, bár a presbiterválasztás lefolyását nézve szembetűnő a félelem, mely a sokkhatás következtében megjelenik a hívek életében.

A román katonai parancsnokság engedélyével egybehívott presbiterválasztó közgyűlés július 6-án sikertelen volt, mivel a gyülekezeti tagok kis létszámban jelentek meg. Bottyán Gyula

⁴⁹ Herdeán Gyöngyi: 1919 Fekete Húsvétja és máig ható emlékezete Köröstárkányban, Reformáció öröksége 8 Hagyomány Identitás Történelem, 2021, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2022. 220-221.

⁵⁰ Arhivele Nationale Bihor, Nr. Crt 118, Nr. Fond 323, Nr. Inventar 360, Parohia reformata Tărcăia, Volum 5, l. „Jelen voltak Bottyán Pál belényesi lelképásztor tudatja, hogy nt. esperes úr, míg a lelképásztor hazakerül, a felügyelő lelképásztori tiszttel őt bízta meg. A gyülekezet ellátását elintézheti úgy gondolja, mivel a jelen szomorú viszonyok között a gyülekezeti tagokat rendkívüli fizetésekkel nem lehet megterhelni. A távolban levő lelképásztor fele fizetését fordítja felügyelő lelképásztor és Erdélyi Gyula tanító díjazására, 75%-ot a tanító, havi egyszeri kiszállásért felügyelő lelképásztor a 25%-t kapja. Presbitérium felügyelő lelképásztor előterjesztését egyhangúlag elfogadja, és kimondja, hogy ezen határozatot tudomásvétel és megerősítés végett nt. esperes úrhoz bejelenti. Gondnok bejelenti, hogy M. Gábor Péter, M. Antal Mihály, Sz. Benedek Ferenc a megszállás alkalmával elhaltak, ezeknek a helyét be kell tölteni. Presbitérium, a megboldogult tagjainak üresen maradt helyeinek betöltésére július 6-ra közgyűlést tűz ki, amely alkalommal egyházfit is fog választani.” Szatmári János gondnok, Mikló Ferenc, Lőrincz István, Sebestyén Tibor, Antal Ferenc hitelesítik a jegyzőkönyvet

beszolgáló lelkipásztor javaslatára az egyházközség a csonka presbitériummal működik tovább mindaddig, amíg Hodor István vissza nem tér a gyülekezetbe.”⁵¹

Hodor István lelkipásztor hollétére választ kapunk az 1919. augusztus 25-én keltezett beadványából, melyet a Szalontai Esperesi Hivatalhoz címzett. Ebből megtudhatjuk, hogy április 18-án Budapestre távozik várandós feleségével, ahol június 15-én megszületik István nevű fia⁵², de az év augusztusában már Köröstárkányban tartózkodik a család. Az egyházközség presbiteri jegyzőkönyvéből értesülünk arról, hogy szeptember 14-én T. Szatmári János gondnokkal elnököl az egyházközségi közgyűlésen, amikor is a református iskolában folyó oktatásról és a tanító fizetésének a biztosításáról határoznak egyhangúan.⁵³ A közösség összetartása nem tört meg, hiszen igyekeznek biztosítani az iskolai oktatást, ezért ezt a megoldandó egyházi kérdések között elsőként tárgyalják a visszatért lelkipásztoruk segítségével. A presbiteri helyek betöltését később, csak novemberben tárgyalják és a választás új időpontját december 7-ére teszik.⁵⁴ A megüresedett presbiteri helyek betöltése nem ment zökkenőmentesen, hiszen a december 7-re kitűzött egyházközségi közgyűlésen a választást a kis létszám miatt elhalasztják 14-ére. Ez már a választást illetően sikeresnek bizonyul, és a 8/1919. számú előterjesztés alapján a következő gyülekezeti tagokat választják meg a presbiteri tisztség betöltésére: T. Lőrinc Ferenc, R. Benedek Péter, F. Szatmári Péter, P. Antal Péter, Sz. Antal István, Benedek Ferenc, M. Erdei Ferenc.⁵⁵ Az eskütételt a legközelebbi egyházközségi közgyűlésre tűzik ki. Többen nem akarták elvállalni a presbiteri tisztséget, ezért ugyanezen a közgyűlésen határoznak arról, hogy aki nem fogadja el a megválasztását, „100 korona váltság különdíjat köteles befizetni az egyházi gondnok kezébe.”⁵⁶ Az eskütétel december 27-én volt az istentisztelet után, de csak három presbiter tette le az esküt, mivel a többi megválasztott nem vállalta a tisztséget – ők készek voltak befizetni a 100 korona váltságdíjat. Az esküt letett presbiterek: Benedek Ferenc, M. Erdei Ferenc, P. Antal Péter.⁵⁷

Az egyházközség működése, lelkészének és tanítójának fenntartása, ha nem is könnyen, de helyreállt, a presbitérium határozatképes lett az 1920-as évi számadás megszavazására is – az

⁵¹ Uo., 2. „Lelkipásztor felmutatja a román katonai parancsnokság 1144/1919. számú engedélyét, és megállapítja, hogy a közgyűlés az egyházi törvény I. fejezet 44. paragrafusa alapján lett egybehívva. Felügyelő lelkipásztor előterjeszti, hogy a gyűlés tárgya 3 rendes és 2 pótpresbiter választása lett volna. Mivel sok körülmény megnehezíti és a csekély érdeklődés mellett más határozat tartását nem javasolja, hanem ez idő szerint javasolja, hogy maradjon meg a csonka presbitérium mindaddig, míg a lelkipásztor állását újból el nem foglalja. Újévig az egyházi állás betöltését bízzák a harangozóra. Határozat: a határozatot elfogadják, elhalasztják a presbiter-választást.”

⁵² Arhivele Nationale Bihor, Nr. Crt 46, Nr. Fond 145, Nr. Inventar 279, Protopopiatul reformat Salonta, Pacht 105, 116. „Nagytiszteletű esperes úr! Tisztelettel van szerencsém értesíteni, hogy 1919 április 18-án történt elmenekülésünk véget ért, családommal együtt visszajöttünk. Sajnos erről történt jelentésem esperes úr már nem kaphatta meg. Teljesen üres falak várnak ránk, és semmi nélkül maradtunk. Az irodai levéltár, könyvtár és minden iromány szétszórva volt, s alig maradt meg néhány akta és könyv, az Anyakönyvek is hiányosak lettek. Még saját imakönyveim és egyházi ruházataink, kelyheink mind hiányosak. Egyben tisztelettel bejelentem István nevű fiam születését a családi pótlék miatt. Születési ideje 1919 június 15-én Budapesten. Tisztelettel mellékelem családi pótlási nyugtámat, szíveskedjék láttamozni és részemre megküldeni. Vagyok tiszteletem megisméltése mellett Kt 1919 aug. 25-én Hodor István református lelkész.”

⁵³ Arhivele Nationale Bihor, Nr. Crt 118, Nr. Fond 323, Nr. Inventar 360, Parohia reformata Târcaia, Volum 5, 5. „a közgyűlés tagjai maguk között is megbeszélük: iskolájuk megmaradása vagy elvesztéséről szól, név szerinti szavazást rendelnek el, mindkét tanítónak, lelkésznek is megszavazzák a segítséget.”

⁵⁴ Uo., 6. „Az egyházi törvény 44. paragrafusa alapján hivatott egybe – F. Szatmári János, G. Halász Ferenc, Erdélyi Gyula, B. Lőrinc István, S. Mikló Ferenc vannak jelen. 20/1919 sz. előterjesztésben elnök előterjeszti az elhunyt presbiterek helyébe újak választásának ügyét. Határozat: Presbitérium kimondja, hogy az új presbiterek megválasztását december 7-én ejtsék meg.”

⁵⁵ Uo., 7.

⁵⁶ Uo., 9.

⁵⁷ Uo., 11.

1920. január 7-én tartott presbitergyűlés jegyzőkönyve alapján.⁵⁸ Hodor István lelkész ebben az évben hivatalosan távozik a gyülekezetből, mert meghívás útján a Bihari Egyházmegyében levő magyarkakucsi református gyülekezetbe kerül.⁵⁹

Az emlékek megőrzése a családi közösségekben és megküzdési konstrukciók

Kommunikatív emlékezetéről már rég nem beszélhetünk a településen, hiszen több mint száz év távlatából ez lehetetlen. Az utónemzedék viszont ma is emlékezik, és nem csak közösségi terekben teszik ezt, hanem családok szintjén is. A terepkutatások alkalmával a mélyinterjúk rendjén többen is kódolt kommunikációs példákat soroltak fel, rámutatva arra, hogy az állami apparátusnak a felejtetésre való törekvése következtében az emlékek nyílt felvállalása és továbbadása nem volt lehetséges. Egyfajta sajátosságos narratívát jelentett a családok életében az elvesztett családtagoknak és az eseménynek a felidézése. Hadd említsek meg néhány példát ezek közül.

„Otthon a felnőttek semmit sem mondtak, én a testvéremtől tudtam meg úgy 12 éves koromban. Azt mondta, hogy titok, de nekem elmondja.”

„Itt ne fityölgess, itt emberek haltak meg!” – mondta az egyik áldozatnak a felnőtt fia a gyermekének a templom körüli téren.

„Minden Húsvét alkalmával a szükségesnél kétszer több kalácsot sütött nagyanyám, és amikor megkérdeztem, hogy miért, azt válaszolta: ha jönnek a románok, legyen, mit adjunk nekik, hátha akkor nem bántanak majd.”

Többen is felidéztek, hogy gyermekkorban értesültek kortársaiktól azokról az eseményekről, amelyek 1919-ben történtek. Mint egy jól őrzött titkot, úgy adták át egymásnak a beszámolót a gyermekek, de azt is elmondták sokan, hogy hiába kérdezték meg a szülőket a hír igaz volta felől, legtöbbször kitérő válaszokat kaptak. A félelem, de főleg az utódok féltése erős volt a felnőttekben: akik elismerték az események igaz voltát, kérték gyermekeiket, hogy ne beszéljenek róla. A tabusítás ilyen formán a családokban is jelen volt. Mindemellett megmaradt az anyanyelvhez és a református valláshoz való ragaszkodás a családokban, és ragaszkodtak az anyanyelvű oktatáshoz is. Ha elfogadjuk azt az állítást, miszerint „felejteni különben is csak az áldozatnak van joga...”⁶⁰, akkor azt is kijelenthetjük, hogy a felejtés vagy a felejtetés nem segíthet transzgenerációs szinten a trauma feldolgozásában, de az emlékezésben sem. A traumatisztikus események feldolgozásában a történésekre adott egyéni válasz a meghatározó.⁶¹ Transzgenerációs szinten elemezve az áldozatok utódainak a szavait és lokális szinten a kollektív emlékezet kialakulását, az a meglátásom, hogy a felejtés elutasítása, a felejtéssel szembeni ellenszegülés, ha még csak rejtett formában is jelentkezett, de egyfajta megküzdési stratégiát jelentett a túlélők utódai számára.

A múltban meggyilkolt és halálukban is meggyalázott ősök felé mérhetetlen tisztelet jelentkezett az utódokban. A templom körüli tér a kommunizmus bukásáig nem lehetett a nyilvános közösségi emlékezet tere a településen, de nemzedékeken átívelt a tér iránti tisztelet. Ezt tükrözi

⁵⁸ Uo., 12.

⁵⁹ Arhivele Nationale Bihor, Nr. Crt 46, Nr. Fond 145, Nr. Inventar 279, Protopopiatul reformat Salonta, Pachet 105. 122. „302/1920 szám Nagytiszteletű esperes úr! Az egyházi 11. t, c, 35. §-ának rendelkezése szerint értesítem, hogy a bihari református egyházmegyében fekvő Nagykakucsi egyházközség tiszt. Hodor István köröstárkányi lelkész urat megválasztván, meghívási engedélyt a választó egyházközségnek a mai napon kiadtam és azt nevezett lelkész úrnak megküldöttem. Nagyvárad, 1920, ápr. 29. Esperes. Megküldve nt. Böszörményi Lajos ref esperes úrnak, Nagyszalonta.”

⁶⁰ Fazakas Sándor: Emlékezés és megbékélés, A múlttal való szembesülés egyházi és teológiai kritériumai, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2004., 12.

⁶¹ Rita L. Atkinson, Richard C. Atkinson, Edward E. Smith, Daryl J. Bem, Susan Nolen-Hoeksema: Pszichológia, Második, javított kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 1999., 404.

a templomajtóban lelőtt egyházi gondnok gyermekének – aki hat éves volt, amikor apját megölték – a mondata, amikor letorkolta a templomtéren fűtőrésző fiát. A harmadik nemzedékhez tartozó visszaemlékező felidézte, hogy ő addig semmit sem tudott az 1919-es eseményekről, és nem értette, az amúgy vidám édesapjának a tiltását. Ekkor tudta meg, hogyan hunyt el az apai nagyapja, és ekkor ismerhette meg nemcsak a családjának, hanem az egész közösségnek a végzetes és gyászos múltját. Ez a mnemikus tisztelet elsősorban nem a helyhez kötődött, hanem azokhoz az emberekhez, akik át- és túléltek az atrocitást, akik felnevelték a többi árván maradt gyermekekkel együtt az emlékező édesapját is.

A kisebbségi lét több értelemben is alávetett helyzetet⁶² jelent, ennek következtében tiszteletet nem remélhetnek a többség részéről, és ezt az érzést élték meg egyéni és közösségi szinten egyaránt. A politikai hatalom tabusítási törekvései ellehetetlenítették azt is, hogy a tiszteletadás megnyilvánulhasson a múlt eseményeivel szemben. Mégis, egyéni és közösségi szinten – ha rejtett módon is – megjelent a tiszteletadás megélése és gyakorlása, valamint áthagyományozása. Az emlékképek felidézése az önmeghatározásban is segít, ennek megélése pedig traumamegküzdési mechanizmussá erősödik az emberek életében.

Hogyan lehet békés állampolgár az ember egy új országban akkor, ha közben ragaszkodik a saját kultúrájához és egyházához, saját ünnepeihez?⁶³ Még hangsúlyosabb a kérdés a túlélésnek és az önvédelemnek a tematikájában egy fenyegetettséget jelentő traumatizáló esemény után. A túlélésért való küzdelemben különböző módszereket dolgoztak ki a településen familiáris szinten is. Erre utalt az a leszármazott, akinek a családjában immár több generáció óta egyfajta áldozatbemutatói rítus alakult ki. Mivel az 1919-i mészárlás épp Húsvét ünnepén történt Köröstárkányban, ezért ebben a családban minden Húsvét alkalmával igen sok kalácsot sütenek a mai napig. Ez hagyománnyá vált a szétágazó rokonságban még azok között is, akik már nem a településen élnek. Sőt, a most élő nemzedék körében az is szokássá vált, hogy minden közeli szomszédnak – nemzeti hovatartozástól függetlenül – kalácsajándékot visznek az ünnepen. A félelem váltotta ki ezt a rítust az első nemzedék életében, akik megküzdési mechanizmust dolgoztak ki az ellenséggel való szembenézés elvében.

A transzgenerációkon átívelő emlékezetben kollektív szinten a félelem dominált; nem partikulárisan volt jelen, hanem társadalmi szinten, és így bővítette a már átélt közösségi történelmi és személyes traumák sorát. Az eddig elkészített interjúkban az jut kifejezésre, hogy mivel az emberek féltették a családtagjaikat és a megélhetésüket egyaránt, szinte természetesnek tartották azt, hogy nem volt beszédtema a múltnak ez az eleme. Egyfajta önvédelmi mechanizmusként működött ez közösségi szinten is, amelyet csoportdinamikájában és partikularitásában nem a felejtés, hanem a hallgatás ellenére is a tiszteletadás és az emlékezet megőrzése határozott meg. A mélyinterjúk alkalmával megszólalók nagy része hangsúlyozta, hogy nagyon fontos számukra Istennek a megbocsátó szeretete, mely a hívő keresztyén embert meghatározza, és elindítja a másoknak való megbocsátás útján. A Krisztusban tanított kegyelem nem olcsó kegyelem számukra, hanem a felebarát felé indító erő.

⁶² Kozma Zsolt: A nacionalista jellegű ellenségeskedések lelkipozíciói megközelítése, in *Lépések a megbékélés felé*, A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Kiadása, Budapest, 1996., 147.

⁶³ Dr. Imrényi Tibor: Az első munkacsoport jelentése, in *Lépések a megbékélés felé*, A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Kiadása, Budapest, 1996., 133.

Összefoglalás

A településen végzett lokális kutatás egy mintája annak, hogy a romániai impériumváltás következtében, valamint a közösségben elszenvedett atrocitás után, hogyan maradhatott meg egy magyar, zömében református közösség. Ebben a folyamatban meghatározó a helyi egyház szerepe, mely az istentiszteletek megtartásának és az oktatás folytonosságának biztosítása által erősítette a közösségben az összetartozásnak, a megmaradásnak és a túlélés megélésének a valóságát. A helybéli családok nem adták fel önazonosságukat, hanem a településen való továbbélés folyamatában megtalálták és áthagyományozták az egyéni és a kollektív emlékezetnek az ápolását, mely a közösség megmaradását segítette. A több mint százéves történelmi távlat és a kommunikációs emlékezet hiányának ellenére is megállapítható, hogy a régi események a generációkon átívelve a jelenben is jelentőséggel bírnak. Az emlékezet ezáltal nem csupán egy ceremónia része, hanem az értelmetlen erőszak elutasítása és az áldozatoknak való tiszteletadás, amelyben az egyéni emlékképek közösségivé formálódva, generációkon átívelve a megmaradást és a gyökerekhez való hűséget erősíti.

Irodalomjegyzék

- [1] ASSMANN, Aleida: *Kollektives Gedächtnis*, in: Dossier: Geschichte und Erinnerung, Bundeszentrale für politische Bildung, <https://www.bpb.de/themen/erinnerung/geschichte-und-erinnerung/39802/kollektives-gedaechtnis/> Megnyitva 2022. október 10.
- [2] ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999., 66-68
- [3] ATKINSON, Rita L., ATKINSON, Richard C., SMITH, Edward E., BEM, Daryl J., NOLEN-HOEKSEMA, Susan: *Pszichológia*, Második, javított kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- [4] BENDA Kálmán főszerk.: *Magyarország történeti kronológiája III., 1848-1944*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
- [5] CÂNTEC, Florin: *Memorie și uitare în istorie. Repere din istoriografia franceză* in http://adxenopol.academiaromana-is.ro/xenopolitana/xeno_03_34/xeno_03_34_4.pdf Megnyitva 2022. november 2-án
- [6] FAZAKAS Sándor: *Emlékezés és megbékélés, A múlttal való szembesülés egyházi és teológiai kritériumai*, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2004.
- [7] GÁBOR Ferenc: *Egy falu, melynek nem látni mását*, Második, bővített kiadás, Köröstárkány, 2016.
- [8] GYÁNI Gábor: *A történelem mint emlék(mű)* Kalligram, 2016.
- [9] GYIMESI Pálma: *Az emlékezet jövője*, Gavriel D. Rosenfeld: Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről. Aetas 22. évf. 2007. 1.sz. 147-160. in <http://www.c3.hu/~klio/klio104/klio017.pdf>
- [10] HAJDÚ-MOHAROS József: *Partium*, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad, 1997.
- [11] HALBWACHS, Maurice: *A kollektív emlékezet*. In: Felkai Gábor és mások, szerk.: Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Új Mandátum, Bp., 2000.
- [12] HERDEÁN Gyöngyi: *1919 Fekete Húsvéteja és máig ható emlékezete Köröstárkányban*, Reformáció öröksége 8. Hagyomány Identitás Történelem, 2021, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2022.

- [13] IMRÉNYI Tibor Dr.: *Az első munkacsoport jelentése*, in *Lépések a megbékélés felé*, A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Kiadása, Budapest, 1996.
- [14] K. HORVÁTH Zsolt *Betegségek, pszichopatológiák és időstruktúrák Emlékezet és jövő a Nagy Háború után: Halbwachs és Minkowski elfelejtett könyvei*, in https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/37879/epa00414_korall_59_054_081_u.pdf?sequence=1&isallowed=y Megnyitva 2021. október 9.
- [15] KESZEI András: *Az emlékezet rétegei*. Korall 41. 2010. 21-24.
- [16] KORÉH Endre: „Erdélyért” *A székely hadosztály és dandár története 1918–1919 I-II*, Budapest, 1929.
- [17] KOZMA Zsolt: *A nacionalista jellegű ellenségeskedések lelkipozíciói megközelítése*, in *Lépések a megbékélés felé*, A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Kiadása, Budapest, 1996.
- [18] MITROIU Simona: *Lupta pentru identitatea omului. Memorie și identitate colectivă*, Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Litere și Științe Sociale, Nr. 3/2010, <https://alss.utgjiu.ro/?mdocs-file=2240> Megnyitva 2022. október 8-án
- [19] MITROIU, Simona, Dr.: *Lupta pentru identitatea omului. Memorie și identitate colectivă*, Departamentul de Științe Umaniste Universitatea Alexandru Ioan Cuza Iași, România, in file:///C:/Users/HP/Downloads/8_SIMONA_MITROIU%20(2).pdf Megnyitva 2022. október 8-án
- [20] NORA, Pierre: *Emlékezet és történelem között*. Válogatott tanulmányok. Bp., 2010.
- [21] NORA, Pierre: *Les Lieux de mémoire [Az emlékezet helyei]*, Gallimard, Paris, 1984-1992.
- [22] PATAKI Ferenc: *Kollektív emlékezet és emlékezetpolitika*. In: Uo: *A varázsát vesztett jövő*. Noran Libro, Bp., 2011. 276–285. In <http://www.matud.iif.hu/2010/07/01.htm> Megnyitva 2021, október 10.
- [23] POPA, Hristina (PhD Candidate): *Poetica Memoriei The Poetics of Memory*, „Petru Maior” University of Târgu-Mureș, in <https://www.diacronia.ro/ro/index-ing/details/A22521/pdf>
- [24] RAFFAY Ernő: *Erdély 1918–1919-ben*, Tanulmányok, Második kiadás, Jate Kiadó, Szeged, 1987, 226-227 p.
- [25] NORA, Pierre: *Emlékezet és történelem között*. In <https://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html> Megnyitva 2021. május 11.
- [26] ROSENFELD, Gavriel D.: *Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről*. Aetas 22. évf. 2007. 1.sz. 147-160. in <http://www.c3.hu/~klio/klio104/klio017.pdf>
- [27] SCURTU, Ioan, STĂNESCU-STANCIU, Theodora, SCURTU, Georgiana Margareta: *România între anii 1918-1940 documente și materiale*, Editura Universității București 2001, 105-106. <https://ioanscurtu.ro/wp-content/uploads/2011/12/Romania1.pdf> Megnyitva 2023. szeptember 2-án.
- [28] SERES Attila: *Köröstárcány fekete húsvétja az aradi magyar konzulátus jelentésében*. http://epa.oszk.hu/03000/03018/00213/pdf/EPA03018_honismeret_2009_04_018-025.pdf Megnyitva 2021. március 5-én.
- [29] SF. AUGUSTIN: *Confesiuni, traducere din latină*, introduce și note de Eugen Munteanu, ed. Nemira, București, 2010, cartea X, cap. XVII. 325.Saját fordítás
- [30] STRAUB (RÁCZ) Etelka: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulása (1920–1939)*, in EMŐDI András (szerk.): *KRE 100, Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára*, Nagyvárad, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 2020

- [31] SZÁSZ Zoltán szerk.: *Erdély története 1830-tól napjainkig*, Akadémiai Kiadó Budapest, 1986.
- [32] SZATMÁRI István, KOVÁCS János: *Gyökereim*, Ex Libris Hoffnung Ştei Bihor-România, 2007.
- [33] A Köröstárkányi Református Egyházközség Temetési Anyakönyve
- [34] Arhivele Nationale Bihor, Nr. Crt 118, Nr. Fond 323, Nr. Inventar 360, Parohia reformata Târcaia, Volum 5, 1.
- [35] Arhivele Nationale Bihor, Nr. Crt 118, Nr. Fond 323, Nr. Inventar 360, Parohia reformata Târcaia, Volum 5, 5.
- [36] Arhivele Nationale Bihor, Nr. Crt 46, Nr. Fond 145, Nr. Inventar 279, Protopopiatul reformat Salonta, Pachet 105, 116.
- [37] Arhivele Nationale Bihor, Nr. Crt 46, Nr. Fond 145, Nr. Inventar 279, Protopopiatul reformat Salonta, Pachet 105. 122.
- [38] Filiala Arhivelor Statului Judeţ Bihor – Oradea. Prefectura Judeţ Bihor Cabinetul Prefectului. Fond nr. 12. Inventar nr. 24, Anii extremi: 1862–1919. R-282.

<https://doi.org/10.36007/4959.2024.31>

Az 1873-as kolerajárvány a kolozsvári sajtó tükrében

HOVER Zsolt Sándor¹

Abstract

In the 19th century, cholera reared its head countless times in Europe and Hungary. In Cluj-Napoca, three major waves of outbreaks could be distinguished. The infections that spread during wartime were given a special name, which in the early twentieth century was called war cholera.

The wave that broke out in the summer of 1873 proved to be the most dangerous of all, with 1 081 people falling ill and 537 dying in the summer of that year.

The churches were also involved in the fight against the epidemic. The authorities have asked for the help of clergy to make people better informed about the epidemiological situation. They asked pastors and priests to inform the faithful at Sunday and festive services about what they can do to help fight the epidemic. They were also expected to promote cholera vaccination.

The study examines the news and reports in the daily newspapers of Cluj-Napoca in 1872-73 to give an idea of the impact of the late 19th century epidemic on the people and the role of the churches in the fight against the epidemic.

Keywords

Crisis, crisis situation, crisis management, Bible, Christianity, Church, Reformed.

Amikor egy világméretű járvány felüti a fejét, akkor hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy ilyen még soha nem fordult elő a világtörténelemben. Az egész emberiség pánikba esett akkor, amikor 2019-ben Kínában, majd 2020-ban az egész világon elszabadult a koronavírus, és sokan megkongatták a vészharangot, hogy ilyen méretű csapás még sohasem érte az emberiséget. Jelen dolgozatban annak a kifejtésére törekem, hogy a világjárványok tulajdonképpen azóta élnek velünk, amióta nomád életmódunkat felcseréltük a letelepedett, kolonizált együttélési formára.² Ugyanakkor a korabeli híradásokon keresztül arra szeretnék rámutatni, hogy függetlenül attól, hogy mennyit változott a világ az információáramlás, a felvilágosultság szempontjából, viselkedésünk és a világjárványokhoz való viszonyunk lényegében semmit sem változott.

A járványok megjelenésére minden korban hasonlóan reagáltak az emberek, és amint megszűnik egy pandémia, rögtön beindul a felejtés. Arno Karlen írja *Man and Microbes* című munkájában, hogy „sok amerikai többet tud a középkori pestisről, mint a nagyszülei életében történt legnagyobb tömeges elhalálozásról”³ – mondja ezt az 1918-as influenzajárvánnyal kapcsolatosan. Akár háborúkról, természeti csapásokról, akár világjárványokról legyen szó, a tömegpsziché nem szívesen őrzi meg a kellemetlen emlékeket, és beindul az emberi lélek védőmechanizmusa, amely törli ezeket a tudatunkból. Mivel a világjárványok traumatizálják a köztudatot, ezért olyan élménynek tekintik, amelyet ki kellett úzni a kollektív emlékezetből, de

¹ A Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar mesterszakos hallgatója, a Károli Gáspár Református Egyetem doktorandusza. A tanulmány a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Star-UBB kutatói program részeként készült.

² Paul Chrystal: *The History of the World in 100 Pandemics, Plagues and Epidemics from Prehistory to COVID-19*. Pen & Sword History, Great Britain. 2021. 11.

³ Arno Karlen: *Man and Microbes*. Touchstone, New York, 1995. 145.

még a történelem lapjairól is el kell törölni.⁴ Egy járványügyi szakember úgy gondolja, hogy „talán annyira szörnyű volt, amíg zajlott, annyira félelmetes, hogy az embereknek egyszerűen meg kellett szabadulniuk az emlékétől”.⁵

A spanyolnátha akkor ütötte fel a fejét, amikor az emberiségnek szembe kellett néznie az első világháború borzalmaival. Érdekes megjegyezni, hogy pusztán azért terjedt el ezen a néven, mert minden ország attól tartott, hogy a betegségről szóló hírek lerombolják a morált, ezért a háborúban álló kormányok cenzúrája nem engedte ki a terjedő betegségről szóló beszámolókat. Mivel azonban Spanyolország viszonylag semleges állammal bizonyult ebben az időben, a spanyol sajtó adta ki először az influenzával kapcsolatos híreket.⁶ Az első sürgönyben ez állt: „FURCSA, JÁRVÁNYOS BETEGSÉG ÜTOTTE FEL A FEJÉT MADRIDBAN.” Annak ellenére, hogy bolygószerre milliók haltak bele a kórba, a cenzúrának köszönhetően a világsajtó nemigen számolt be a járványról azontúl, hogy Alfonso spanyol királynak éppen mennyi volt a láza reggelente.⁷

Ugyanez a jelenség figyelhető meg Magyarországon, az 1848–1849-es szabadságharc idején, amikor vizsgálódásunk tárgya, a kolera, elterjedt Európában. Már a tizenkilencedik században is a sajtó figyelemmel kísérte a járvány alakulását, az emberek reakcióját a pandémia időszakában. Más esetekben pedig éppen az információ elhallgatása gondolkodtatja el az olvasót, mint az 1848–49-es kolerajárvány esetében is.⁸

A forradalom és szabadságharc idején az *Erdélyi Híradó* (ekkor már *Kolozsvári Híradó*) mellett rövid ideig a *Honvéd* és a *Szabadság* című újságok is működtek, ám mindegyik a hadi eseményekre koncentrált, és minden cikk a forradalom szellemében íródott. Elsősorban hadi jelentések, bujtogató cikkek, nemzetiségi különbségekből adódó konfliktusok történetei domináltak az újságokban.⁹

Jelen dolgozatunkban az 1872–73-ban működő kolozsvári napilapoknak a híradásait, tudósításait vesszük górcső alá azzal a szándékkal, hogy kirajzolódjon előttünk a tizenkilencedik század végi járvány emberekre tett hatása.¹⁰

A 19. században már megjelenik az oltással való védekezés a járvánnyal szemben, és ezzel egyidőben felüti a fejét a szkepticizmus. Évszázadokon keresztül tartotta magát az a felfogás, amivel napjainkban is gyakran találkozunk, hogy: „Ha az Isten öfelsége még életet ígért, megtartja, ha nem, pedig az orvosság nem segít.”¹¹

A járvány a kolozsvári sajtó hasábjain

„– Hát kend mit búsul? Kérdi a káplár a bakától.

– Tudja, káplár uram, attól félek, hogy eltalál múlni ez a kis cholera, s vége lesz aztán annak a félmeszely bornak is, amit most aszolgatunk!” (*Magyar Polgár* VII. évf. 148. szám, július 1. 1873.).

⁴ Michael Greger: *Hogyan éljük túl a járványokat – A pandémiák múltja és jövője, és amit tehetünk ellenük egészségünk védelmében*, Édesvíz Kiadó. 2021. 36.

⁵ Public Broadcasting System. *Influenza 1918*, Act V. American Experience transcript. pbs.org/wgbh/amex/influenza/filmmore/transcript/transcript1.html. (Letöltés: 2022. jan. 14.).

⁶ Greger 2021: 29.

⁷ Greene J.–Miline K.: *The Bird Flu Pandemic*. Thomas Dunne Books, New York. 2006. 16.

⁸ Gál Edina: A kolozsvári kolerajárványok a sajtó tükrében. *Erdélyi Krónika*, <https://erdelyikronika.net/2018/05/27/a-kolozsvari-kolerajarvanyok-a-sajto-tukreben/> (Letöltés: 2021. dec. 8.).

⁹ I. m.

¹⁰ Pál-Antal Sándor (szerk.): *Backamadaras 600 éve*. Backamadarasi Emlékbizottság. 1992. 97.

¹¹ Uo.

A tizenkilencedik században Európában és Magyarországon számtalanszor felütötte a fejét a kolera, de Kolozsváron három nagyobb hullámot lehet megkülönböztetni a fertőzési időszakok között. A háborús időben elterjedt fertőzések külön nevet is kaptak, amiket a huszadik század elején hadi kolerának hívtak.¹²

Az 1873 nyarán kiújult fertőzéshullám mindegyik közül a legveszedelmesebbnek bizonyult, mivel ennek az évnek a nyarán 1 081 ember betegedett meg, és 537 halottat követelt a járvány.¹³ A huszadik században több újság is napvilágot látott Kolozsváron, de konkrétan az 1872-73-as hullámról a *Magyar Polgár* hasábjain olvashatunk a kolerajárvánnyal kapcsolatos értesítésekről. Az eleinte balközép beállítottságú lapot K. Papp Miklós alapította 1867-ben. Az újság hamar közkedvelté válik a kolozsvári polgárok körében, és 1870. augusztus elsejétől már napilapként jelenik meg. Ebben az időben Erdélyben a *Magyar Polgár*ra fizettek elő a legtöbben.¹⁴

A járvány előszele már az előző évben eléri az erdélyi polgárokat. 1872 augusztusában ugyanis felbukkan az egyik rovatban egy romániai laptól átvett rémhír, amely felborzolta a bukarestiek kedélyeit. A *Romániai szemle* címet viselő rovat megemlíti, hogy a *Piatra* nevű újság rettegésbe hozta a népet, mivel azt a hírt közölték le, hogy Bukarestben a Clementin nevű utcában egy „francia alattvaló” kolerában halt meg. A cikk kifejti, hogy a hivatalos *Monitorul* lap igyekezett felvilágosítást nyújtani, és egyben megnyugtatót az embereket, hogy a hivatalos egészségügyi szervek kivizsgálták az esetet, és megállapították, hogy az illető nem kolerában halt meg. Az embereket azonban nem nyugtatta meg a hivatalos jelentés sem, mivel Moldvából is érkeztek aggasztó hírek:

A jászvárosi lapok szerint a Pruth partján, Oroszországban a cholera nem kis mértékben pusztít, mi végre a jászvárosi tanács a szükséges előintézkedéseket megtette, jelesen mindennemű gyümölcs árulását betiltatta; a mellett, a városi lakosoknak mértékletes életet ajánl. A Pruth folyót különösen a moldovai nép minden időben félelemmel emlegette és emlegeti jelenleg is, sőt a moldovai nép költészetében e név kiváló helyet foglal el, mert a nép azt tartja, hogy minden rész Moldovára nézve e folyóból ered, a cholera, s minden más pusztító betegség, e folyóban lakik. Így történt ez jelenleg is, hogy a Pruth partján dühöngő cholera fenyegeti veszélyeivel Romániát.¹⁵

Ugyanebben a hónapban egy újabb hír lát napvilágot, amely további aggodalomra ad okot az erdélyieknek. Az értesítés már nemcsak egy elszigetelt esetről tudósít, hanem arról, hogy a „Cholera Oroszhonból átsapott Moldovába”. A cikk szerint a Iași-ba betörő fertőzés „dacára minden előkészületeknek” feltartóztatathatatlannal halad előre. Megjegyzi, hogy a bukaresti hivatalos lapok megnyugtatója továbbra sem képes a kedélyeket lecsillapítani.¹⁶

A következő hónapban egy hivatalos értesítés lát napvilágot, amely a belügyminisztérium rendeletéről tudósítja az olvasókat, amit az illetékes hatóságok felé bocsátottak ki. A közlemény tudatja a lakossággal, hogy a kolerajárvány még nem szűnt meg Oroszországban, illetve Galíciában (Gácsország), továbbá Bukovinában is felütötte a fejét, de csak szórványosan. Annak

¹² Rigler Gusztáv: *A koleráról*. Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályából. 39. évf., 36. köt. (1914.) 4. füzet, 254. <http://epa.niif.hu/01400/01496/00026/pdf/253-285.pdf> (Letöltés: 2022. 04. 23.).

¹³ Gál Edina: A kolozsvári kolerajárványok a sajtó tükrében. *Erdélyi Krónika* 2018. 05. 27. <https://erdelyikronika.net/2018/05/27/a-kolozsvari-kolerajarvanyok-a-sajto-tukreben/> (Letöltés: 2022. 04. 05.).

¹⁴ Fazakas László: Kolozsvári hírlaptörténet 1870–1900. *Erdélyi Krónika* 2021. 12. 14.

¹⁵ Romániai szemle: *Magyar Polgár* VI. évf. 179. szám, augusztus 7. 1872. 2.

¹⁶ Fővárosi levelek: *Magyar Polgár* VI. évf. 192. szám, augusztus 24. 1872. 2.

ellenére, hogy ekkor még nem történtek újabb fertőzések, a hatóságok jobbnak látják bizonyos óvintézkedések életbe léptetését:

Midőn a hatóságot tudomás és netán megkívántató intézkedések megtétele céljából értesítem, egyszersmind a múlt évi augusztus 31-én 20583. szám alatt kelt rendeletem folytán szakértők által elkészített, azon utasítást küldöm meg a hatóságnak, mely a kérdéses járvány elnyomására, a betegek kellő elhelyezésére, ápolására, az étrendi magatartásra vonatkozik és általában az életbe léptetendő hatósági intézkedések alapelveit magában foglalja.¹⁷

Két hét múlva már egy részletesebb tájékoztatást jelentet meg az újság, amelyet az úgynevezett *kolerabizottság* adott ki a lakosság megfelelő informálása érdekében. Ekkor már nem csupán elszigetelt esetként említi a betegséget, hanem több ízben is „cholera járvány”-ról szól az értesítés. A tájékoztatás folytatásban közli a kolera tüneteinek részletes leírását, a szükséges óvintézkedéseket, egyszersmind figyelmezteti is a lakosságot, hogy a legcsekélyebb tüneteket se vegyék félvállról: „A jelen időszakban, jelesen pedig cholera járvány idejében, bármily csekélynek látszó hasmenés figyelmen kívül ne hagyassék, hanem orvosi segély ideje korán igénybe veendő, s a nyert orvosi utasítások pontosan teljesítendőek, miáltal a legtöbb esetben sikerül a diatéza kifejlődésének elejét venni, s így minden további veszélyt elhárítani.”¹⁸

A következő információ egy mínuszos¹⁹ hírben jelenik meg, de ebben a néhány sorban már a komoly aggodalom hangja húzódik meg a tudósítás mögött. Bár azt közli a híradás, hogy Jászvásáron apadófélben van a kolera, mégis: „A város lakossága mindazáltal nagyon izgatott, miután a halottak számáról irtóztató hírek keringenek.” A napi halálozások száma 2 025-ről 10-re apad, a hatóságok mégis jónak látják az egészségügyi sátrak felállítását: „Cinc helyen két barak emeltetett a városból kivitt izraeliták számára, egy pedig az orvosságok elhelyezésére.”²⁰ A cikk megjegyzi, hogy a város lakossága rendkívül izgatott, és a hivatalos kimutatások nem nagyon nyugtatják meg a közvéleményt.

A reformáció emléknapiján a *Hírharang* című rovatban az alábbi érdekes jelenségre figyelhetünk fel, ami a mai ember számára is ismerős lehet. Ez nem más, mint a tények elhallgatása vagy a hírek késleltetése. A tömeges pánik elkerülése érdekében már akkor sem kötöttek mindent azonnal a hatóságok a nyilvánosság orrára. A tudósítás szerint a budai koleraesetek nagy megdöbbenést váltottak ki a fővárosiakból, mivel a 18-án történt halálesetekről csak kilenc nappal később, vagyis csak 27-én értesülhettek. A cikk, amely a ragály fellépését „igen makacs”-nak nevezi, a következőképpen fogalmaz: „Ebből sokan azt a hírt vélik meríthetni, hogy a késedelmes értesítésben nagyobb veszély leplezése rejlik.”²¹

Mivel az embereket egyre inkább foglalkoztatja a járvány, lassan a közbeszéd mindennapi témájává kezd válni, amit mi sem bizonyít jobban, hogy már nemcsak a hírekben, a napi esetszámokról szóló tudósításokban jelenik meg a betegség, hanem elkezd beszivárogni a véleményműfajokba is. P. Szathmáry Károly író a *Magyar Polgár* hasábjain a *Fővárosi levelek* című rovatot szerkeszti. A november elsejei számban, amelyben a szerző az ország közegészségügyi, gazdasági és erkölcsi állapotát bírálja, azt is megemlíti, hogy a járvány immár átlépte a főváros határai: „Bizony középfrikai állapotok ezek, s most midőn a cholera fővárosunk

¹⁷ Rövid hírek: *Magyar Polgár* VI. évf. 200. szám, szeptember 3. 1872. 3.

¹⁸ Fővárosi levelek: *Magyar Polgár* VI. évf. 215. szám, szeptember 20. 1872. 2.

¹⁹ A mínuszos hír általában tényhír, csak az alapinformációt tartalmazza. A „-” (mínusz) tipográfiai jel, régebben minden hír ezzel kezdődött. Alacsony hírértékű; ha magas hírértéke volna, címes hír lenne, jobb elhelyezéssel. Így általában a kis, színes, rövid hírek közé kerül.

²⁰ Szász lapok szemléje: *Magyar Polgár* VI. évf. 231. szám, október 9. 1872. 2.

²¹ *Hírharang*: *Magyar Polgár* VI. évf. 250. szám, október 31. 1872. 2.

határait is átlépte, teljes aggálylyal vagyunk, lesznek e kellő intézkedések téve, hogy az megdöbbentő eredményekre ne vezessen a lakás és ivóvíz hiánya miatt?”²²

A következő lapszámokban már arról olvashatunk, hogy a kolera visszaszorulóban van, és a *Hírharang* novemberi számában már ismét csupán néhány sorban igyekeznek a szerkesztők az erdélyi olvasók félelmeit eloszlatni egy hivatalos felvilágosítás formájában: „Szeretnénk hivatalos felvilágosítást nyerni azon szállongó hírekről, mintha az erdélyi részekben se fordultak volna elő legközelebb cholera-esetek. Részünkről nem hiszszük, mert az ilyen titkolódzás sokkal nagyobb felelősséggel jár, semhogy a hatóságok e körülményt figyelmen kívül mernék hagyni.”²³

Karácsony előtt alig egy héttel már arról tudósít a lap (bár még mindig csak egy rövidke bekezdésben), hogy a kolera immár átlépte a Királyhágót is. Szó szerint úgy fogalmaz a hír, hogy a kolera „folyamatosan dühöng”. A fertőzések híre pánikszerűen terjed el a polgárok körében, akik közül némelyek próbálnak elmenekülni a fertőzészullám elől: „A vagyonosabb családok menekülnek.”²⁴

Úgy tűnik, hogy az 1873-as esztendő elejére már lecsillapodnak a kedélyek, legalábbis a januári szám már arról tudósít, hogy a fővárosban megszűnt a járvány. A fővárosi kolerabizottság bizakodó közleménye arra is kitér, hogy azokat az önkénteseket, akik a járvány megfékezésében segédkeztek, el lehet bocsátani; egyúttal megjegyzi, hogy addig a kolera elleni küzdelem 20 000 forintba került Budapestnek.²⁵

A hónap végén közölt statisztikai adatok már egyáltalán nem adnak okot a derűlátásra, és egészen aggasztó fertőzöttségi, illetve elhalálozási számokat közölnek. A cikk szerint a járvány addigi időtartama alatt összesen 19 564 ember fertőződött meg, akik közül csak valamivel több mint a fele gyógyult meg a lapszám megjelentéig. A kolerában elhunytak száma 7 863-ra rúgott, és további 982 ember még ápolásra szorult.²⁶

A fentiekben már láttunk példát a hírek elhallgatásra, ami nem csoda, hisz bátran elmondhatjuk, hogy az információ-visszatartás nagyjából egyidős a hírszerkesztéssel. A *Bécsi hírek* nevű rovatban az újság leleplezi az osztrák főváros azon törekvését, hogy visszatartson bizonyos fontos közérdekű információkat. „A cholera terjedéséről szóló híreket a bécsi sajtó még most is következetesen agyonhallgatja, úgy hogy mindeddig még nem tudhatni, hogy vagyon csak szórványos vagy járványos jellegű-e?” A tudósításban egy olyan kifejezés található (epidémia, ami egy meghatározott területen hirtelen fellépő járványt jelent, szemben a pandémiával, ami globális fertőzésre utal), amely arra enged következtetni, hogy a járvány egyelőre csak regionális szinten terjedt el: „Szakértők véleménye szerint hol már kezdetben ily hatalmas mérvben jelentkezik a járvány, ott epidemicus jellegére is el lehetnek készülve.”²⁷

Szintén a *Bécsi hírek* nevű rovatban kicsit később újból előkerül egy, az információk elferdítésére utaló tudósítás. A helyzet azzal fokozódik, hogy az újság már nemcsak a valós adatok elhallgatásáról, hanem egyenesen félrevezetéséről beszél. A bécsiek arra hivatkoztak, hogy a „megfélemlítés kikerülése végett” a kórházakba bekerült személyek kórlapjára a kolera helyett valami mást tüntettek fel. Mivel ebben az időszakban megélénkült a forgalom az osztrák fővárosban, a lap joggal teszi fel a kérdést: „Épen most, midőn annyi ezer meg ezer ember fordul meg az osztrák fővárosban, van-e helye, jogos-e az ily titkolódzás.”²⁸

²² Fővárosi levelek: *Magyar Polgár* VI. évf. 251. szám, november 1. 1872. 2.

²³ *Hírharang*: *Magyar Polgár* VI. évf. 265. szám, november 19. 1872. 3.

²⁴ *Hírharang*: *Magyar Polgár* VI. évf. 289. szám, december 15. 1872. 3.

²⁵ Rövid hírek: *Magyar Polgár* VII. évf. 9. szám, január 12. 1873. 3.

²⁶ Külföld: *Magyar Polgár* VII. évf. 23. szám, január 29. 1873.

²⁷ Külföldi hírek: *Magyar Polgár* VII. évf. 99. szám, május 1. 1873. 2.

²⁸ *Bécsi hírek*: *Magyar Polgár* VII. évf. 107. szám, május 10. 1873. 3.

A következő lapszámban már arról szól a híradás, hogy nem csak Bécsben, hanem a magyar fővárosban is elindult a titkolózás. A fővárosi lapok „különbféle tekintetből” ugyanúgy elhallgatták a valós esetszámokat, mint az osztrákok, pedig, ahogy a híradás is fogalmaz, „az ellenség már a kapukon belül van”. A lap megemlíti, hogy heti 80-90 fertőzés fordul elő, majd röviden a következő rövid mondattal zárja a híradást: „a bécsiek leginkább rettegnek”.²⁹

A *Hírharang* című rovat június huszadikai száma egyértelműen konstatálja a kolera jelenlétét. A betegség, amit a lap „félve várt közellenség”-nek titulál, fél nap alatt három embert fertőzött meg. A cikk az olvasókat óva inti a kétségbeeséstől, mondván, hogy az amúgy sem használ senkinek, és helyette inkább a józan, mértékletes életmód gyakorlását javasolja mindenkinek. Az újság szerint a betegség „könnyen legyőzhető, csak mindenki tegye meg a maga és mások iránti kötelességét egészségi szempontból.”³⁰

A lap egyik szerkesztője egy külön rovatot indít, ami a következő címet viseli: *Cholera-cseppek (Osztogatja Jónás)*. A kolozsvári újságíró K. Papp Miklós egyik cikksorozata, 1872 novembere és 1874 márciusa között lát napvilágot a *Magyar Polgár* hasábjain. Ezekben a rövid írásokban nem csupán a koleraesetéről tudósít a szerző, de néha vicces, tréfás jeleneteket is beépít a rovatba. Ezekben a betegséget néha metaforikusan állítja be, kreatív és olvasmányos módon karikírozva ki a kolerát.³¹

Az egyik *Cholera-cseppek* azzal indít, hogy: „Addig festettük az ördögöt a falra, amíg valóban megjelent a cholera. A cseppek tehát nem ártanak semmi szín alatt, s lehet, hogy helytel közszel még jó szolgálatot is tesznek.” A hosszabb újságcikk ezután arról tudósít, hogy a város előljárói már meg is kapták a cseppeket, éppen ezért mindenkit arra buzdítanak, hogy bátran használják az orvosságot. Ezután felhívja a cikk a figyelmet a felelős magatartásra, ugyanis annak ellenére, hogy a fertőtlenítést városszerte elrendelték, „száz polgár közül nem akad három, ki e rendeletet tiszteletben tartotta volna”. A cikk azt is megjegyzi, hogy tulajdonképpen a fertőtlenítést hivatalosan kellene végezni a város vezetőségének, mert nézete szerint a legtöbb kolozsvári ember vagy nem hallott a fertőtlenítésről, vagy ha gyakorolta is valaha, már elfelejtette. A szerző arra is kitér, hogy a gyakorlatban hogyan lehetne megoldani a fertőtlenítést: „A város beszerzi rögtön a szükséges anyagszereket kellő mennyiségben, számítást csináltat... Összeállít egy bizottságot fizetéssel, ad kezek alá annyi embert, amennyire szükség van, s ezekkel a készletben tartott szerrel, végrehajtja a fertőtlenítést házról házra”.³²

A következő lapszám a *Városi közügyek* nevet viselő rovatban már arról tudósít, hogy június tizennyolcadikától a betegség egyértelműen járvánnyá fejlődött. Ahogy az utóbbi években létrehoztak COVID kórházakat, ugyanúgy a kolozsvári tanács 1873 nyarán kialakított egy kolerakórházat, ahol minden pillanatban fogadták a fertőzött embereket. Erre a célra kiürítették és kitakarították a „dolgozóházat”, és a Karolina Kórház rendelkezésére bocsátották azt. A hatékonyabb járvány elleni küzdelem érdekében egy kolerabizottságot is létrehoznak: „tehát városi alorvosok: Bartha János, dr. Salamon József, Mihály László és Jakab István urak; a choleraügyek vezetését a cholera-bizottmányra bízta”. Érdekes módon a járvány elleni leghatékonyabb eszköznek akkor is a fertőtlenítést tartották, amit innentől kezdve maga a kolerabizottság felügyelt és tartatott be. A járványügyi helyzetről, vagyis „a cholera állásáról” ekkor már naponta közöltek jelentést a lapban.³³

²⁹ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 108. szám, május 11. 1873. 3.

³⁰ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 139. szám, június 20. 1873. 3.

³¹ Borbély András–Orbán Jolán–Pieldner Judit (szerk.): *Irodalom, Test, Emlékezet*. A BBTE BTK Magyar Irodalomtudományi Intézetének házikonferenciája, Kolozsvár, 2012. június 6–9. 358.

³² *Cholera-cseppek: Magyar Polgár* VII. évf. 140. szám, június 21. 1873. 2.

³³ *Cholera-cseppek: Magyar Polgár* VII. évf. 142. szám, június 24. 1873. 2.

Néha egyházi vonatkozású híradások is bekerülnek a tudósítások közé, ami nem mindig pozitív színben tüntette fel az egyes felekezeteket. A szamosfalvi román pap például nem volt hajlandó eltemetni az egyik munkását, aki kolerában halt meg. A pápa azért tagadta meg az egyházi szertartást, mert az idegen munkásnak nem volt hozzátartozója, aki megfizette volna a temetési költségeket. Az újságcikk szarkasztikusan szúr oda az egyházi vezetőnek, amikor így nyilatkozik: „Az ilyen lelketlen lelki atya is megérdemelné, hogy Szamosfalváról Szamosújvárra vigyék.”³⁴

Meg nem erősített információ alapján a *Cholera-cseppek* egyik kiadása azt írja, hogy a városi kórház a kolerában elhunyt betegeket a temető alsó részében temeti el, viszont nem az előírásoknak megfelelően és nem eléggé mélyen. A cikk felhívja a városi főispán, Medgyesi polgármester, és a rendőrség figyelmét erre a dologra, és nyomatékosan kéri, hogy vizsgálja ki az ügyet: „mert az ebből származható bajokat aztán nem lehet ám vörös borral megkurálni!”³⁵

A fertőzés lassan kezdi felborítani az intézmények programját is. A *Hírharang* címet viselő rovat egyik számában arról tudósít, hogy a tanítóképző (*A kolozsvári állami tanítónőképzőben*) felvételi időpontját el kellett halasztani: augusztus 1–3. helyett szeptember végére teszik a vizsgák időpontját.³⁶

A nyár közepén egy időre visszaszorul a fertőzés („rohamosságából veszített”), mivel a lap apadó esetszámokról tudósít. A legújabb jelentések szerint július 7-én három fertőzöttből csak egy halt meg. A rémhírkeltés minden nehéz időszakban megnehezíti az objektív híradást. Rögtön az előző mínuszos hír után néhány sorban arról számol be a lap, hogy egyes személyek rémhíreket kezdtek el terjeszteni: „Legújabban az terjedt el, hogy Válaszút környékén a pestis kiütött.” A cikk siet leszögezni, hogy a hír alaptalan, és megnyugtatólag jelenti ki, hogy pestisről szó sem lehet.³⁷

Az egyre terjedő járvány ellen sokan úgy védekeznek, hogy elmenekülnek Kolozsvárról. Erről számol be az újság egyik lapszáma, amely meg is említi egy települést, ahol nem ütötte fel a fejét a kolera. A Szatmár megyei Bikszád település nagyon biztonságosnak mutatkozott járványügyi szempontból, és a cikk szerzője kifejti a véleményét, hogy ennek mi lehet az oka: „bizonyosan befolyással van magas fensikeni fekvése, százas tölgyerdei, a kereskedelmi közlekedéstől elvont helyzete, érces anyagokkal telített talaja, sok ózonnal terhelt levegője...”³⁸

A járványügyi helyzet miatt a bécsi nemzetközi kiállítás iránt csekély érdeklődést mutatnak az emberek. „A külföldi, jelesen az angol, de kiváltképpen a németországi sajtó telekürtölte Európát azzal, hogy Bécsben cholera van, s ez távol tart igen sok embert, aki különben megnézte volna a kiállítást.”³⁹

A *Bécsi hírek* címet viselő rovat nem sokkal ezután a híradás után azonban már aggasztó híreket közöl Bécsről. A külvárosban július közepéig 162 személy fertőződött meg, amelyek közül 33 meg is halt. A híradás szerint a legtöbb fertőzött esetet Hernals külvárosban rögzítették. Valószínűleg az egyre romló járványügyi helyzet okozta a bécsi tőzsde összeomlását is. „A papírok árfolyamának hanyatlása megint rohamos alakot kezdett öltetni, s az új válság a mai bécsi lapoknak nem csekély gondot okoz.”⁴⁰

³⁴ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 147. szám, június 29. 1873. 3.

³⁵ *Cholera-cseppek: Magyar Polgár* VII. évf. 148. szám, július 1. 1873. 2.

³⁶ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 151. szám, július 4. 1873. 3.

³⁷ *Külföldi vegyes hírek: Magyar Polgár* VII. évf. 155. szám, július 9. 1873. 3.

³⁸ *A bikszádi gyógyfürdő* 1873. júl. elején: *Magyar Polgár* VII. évf. 160. szám, július 15. 1873. 2.

³⁹ *Bécsi hírek: Magyar Polgár* VII. évf. 163. szám, július 18. 1873. 2.

⁴⁰ *Bécsi hírek: Magyar Polgár* VII. évf. 164. szám, július 19. 1873. 3.

A járványügyi helyzet miatt betiltották az évente megrendezett országos vásárt Alparéten. A belső Szolnok megyei (ma Kolozs megye) Dés közelében fekvő községközpontban rendszeresen augusztusban szervezték meg a nagy népszerűségnek örvendő vásárt. A járvány terjedése miatt Szarvadi Pál alispán úgy dönt, hogy betiltja a rendezvényt, és mindazokat, akik részt szerettek volna venni rajta, az újság hasábjain értesíti a vásár elmaradásáról.⁴¹

A fertőzés terjedése miatt Gyarmathy Miklós Kolozs megyei alispán egy újabb kórházat nyit ki Csucsán. Mivel akkoriban Kolozsvár környékéről nagyon sokan mentek napszámosnak a Királyhágón túlra, az alföldi vidékre, a Bihar megyében is egyre jobban elharapózott járványügyi helyzet miatt volt szükség erre az intézkedésre. A kórházba egy orvost is küldött az ispán, és a cikk megjegyzi, hogy erről az intézkedésről más megyék is példát vehetnének: „Bár minden megye megtenné a cholera terjedése ellen a kellő óvó intézkedéseket.”⁴²

A kolerajárványból igyekeztek egyes cégek hasznot is húzni, ami azt jelentette, hogy a járványügyi helyzetre való utalások már a hirdetésekbe is beszivárogtak. A Victoria nevű vállalat többek között életbiztosításokkal is foglalkozott, és a lapban féloldalmi felhívásban ajánlják a szolgálataikat. „A most országszerte terjedő cholera-járvány különösen indokul szolgál szülőknek, férjeknek stb. hátramaradandóikról előre gondoskodni.”⁴³

Természetesen, mint minden pandémia esetében, a kolerafertőzés ideje alatt is megjelennek a különféle orvosságok, cseppek, amelyeket a hirdetésekben reklámoznak az újságok. Az egyik legérdekesebb kolera elleni ellenszer azonban nem gyógyszer volt, hanem egy ruhanemű. Egy hirdetés a *Cholera elleni védingek*-et ajánlja az olvasók figyelmébe. A különleges ruhadarab a reklám tanúsága szerint nemcsak a kolerától, hanem más betegségektől, nyavalyáktól is megóvjá a viselőjét: „Fő feladata az embernek magát meghűlés ellen megóvni, ma a hűlés az alapja minden betegségnek. A cholera elleni véding legbiztosabban megvéd nem csak egyedül a cholera, hanem köszvény, csúz, megrögzött mell- és tüdőhurut szenvedelmek és altesti bajok ellen.”⁴⁴

Az *Óvszer a cholera ellen* nevet viselő cikk, mely a *Populus remedia cupit* (*Az emberek jogorvoslatra várnak*) alcímet kapta, arról értekezik, hogy a járvány inkább a közemberek körében szedi az áldozatait. A szerző így fogalmazza meg a fertőzéssel kapcsolatos véleményét: „Feltűnőnek találtam azt is, hogy csaknem kizárólag a napszámos és mezei munkásosztályban fordul elő a cholera, s hogy a vagyonosabb osztály csekély számú cholera-betegeinek is lényeges része – a betegség kifejlődését közvetlenül megelőzőleg.” A jelenség okát abban látja, hogy a kétkezi munkások a tikkasztó melegben dolgoznak egész nap, és olyan környezetben élnek, ahol a levegő minősége is sokkal rosszabb.⁴⁵

A járvány elleni küzdelem egy új szintre lép akkor, amikor az egyházak, pontosabban a lelkészek segítségét is igénybe veszik a hatóságok, hogy jobban tájékozottassák az embereket a járványügyi helyzetről. A hivatalos körlevélben, amelyet Gyarmathy Miklós Kolozs megyei alispán intéz a megye papjaihoz, a tisztviselő arra kéri a lelképásztorokat, hogy a vasárnapi és az ünnepi istentiszteleteken tájékozottassák a híveket arról, hogy miképpen tehetnek meg mindent a maguk részéről a járvány leküzdése érdekében. A levél leszögezi, hogy a tudomány akkori állása szerint a betegség nem terjed érintés által. Erre azért volt szükség, mert az alispán szerint sokszor még attól is ódzkodtak az emberek, hogy saját családtagjaikat ápolják. A továbbiakban az embereknek a felelőtlen magatartásáról esik szó, ugyanis nagyon sokan elhallgatták a tüneteket, annak ellenére, hogy ha időben orvosi segítséghez folyamodtak volna a fertőzöttek, akkor

⁴¹ Hírharang: *Magyar Polgár* VII. évf. 166. szám, július 22. 1873. 4.

⁴² Hírharang: *Magyar Polgár* VII. évf. 167. szám, július 23. 1873. 3.

⁴³ I. m. 4.

⁴⁴ Cholera elleni védingek: *Magyar Polgár* VII. évf. 174. szám, július 31. 1873. 4.

⁴⁵ Óvszer a cholera ellen: *Magyar Polgár* VII. évf. 177. szám, augusztus 3. 1873. 1.

sokkal könnyebben átestek volna a betegségen. A betegséget többnapos hasmenés előzte meg, amit sokan még a családtagjaik előtt is elhallgattak, annak ellenére, hogy akik már ekkor jelezték a tüneteiket az orvosnak, meg tudták előzni a betegséget. Az alispán ezekkel a szavakkal kéri a lelkészeket, hogy minden erejükkel támogassák a járvány elleni küzdelmet: „Nem kétkedem, hogy a tiszteletes urak szívesek lesznek e felhívásomnak eleget tenni, s rábeszélő tehetőségük egész hatalmával s egyéb befolyásaikkal is igyekezni fognak mindent elkövetni, a csapás elhárításához segédkezet nyújtani.”⁴⁶

Az egyházi rendezvények is kezdenek elmaradni a járványügyi helyzet miatt, amiről egy rövid értesítés jelenik meg az egyik lapszámban. Az unitárius egyház főtanácsának a gyűlését augusztus utolsó napjára szervezték meg, ám a járvány miatt Nagy Lajos s. k. h. jegyző értesítése szerint le kellett mondani a találkozót.⁴⁷

A törvényszékek azzal próbálnák meg a helyzetet kezelni, hogy a börtönökből az enyhébb büntetést kapott fegyenceket elbocsássák. Az egyik főügyész azonban erősen ellenzi ezt a megoldást, mert egyrészt azt állapítja meg az újságban kiadott közleményében, hogy a fegyintézetekben nem terjed túlzottan nagymértékben a fertőzés, másfelől pedig a fegyencek tömeges elbocsátása közbiztonsági kockázatot jelentene.⁴⁸

Járványhelyzetben az emberek hajlamosak azt hinni, hogy aki elhunyt, az nem is halhatott meg másként, mint az aktuális fertőzésben. Mindemellett a vakbuzgóság is felüti a fejét, amely sokszor egészen értelmetlen cselekedetekre sarkallja az embereket. A *Hírharang* című rovat egy egészen megdöbbentő esetről számol be, amely jól mutatja azt, hogy vészhelyzetben némely hivatalos tisztséget betöltő személyek néha hajlamosak túllépni a saját hatáskörüket is. Egy dicsőszentmártoni földműves ember temetésén, aki agyvérzésben hunyt el, megjelent egy közeli rokona a hitvesével együtt Szőkefalváról. Amikor erről tudomást szerez a szőkefalvi szolgabíró, akinek csupán a neve kezdőbetűit közli a cikk (N. Gy. úr): „abbéli félelmében, hogy most a ki meghal, az mind cholérában hal meg, a kik pedig csak közelében is járnak egy cholérás betegnek, hát azok menthetetlenül elpusztulnak...” – karanténba helyezi a házaspárt a saját házukban. Mindemellett, hogy a házaspár nem tudhatta, hogy meddig tart az elzártságuk, a szolgabíró megtiltotta azt, hogy bárkivel is érintkezzenek, aminek következtében éhen-szomjan tettegtek a következő néhány napot. Egy közeli ismerősük azonban megszánta őket, és legalább vizet vitt a házaspárnak a szigorú rendelet ellenére. A szolgabíró tudomást szerzett az esetről, és a szerencsétlen embert láncra verette, a karanténban levő családot pedig öt forint pénzbírsággal sújtotta. A helyzetet végül a helybeli földbirtokos oldotta meg, akinek az utasítására szabadon engedték a túlbuzgó hivatalnok miatt szerencsétlenül járt családot, aki a cikk tanúsága szerint ráadásul jócskán túllépte a hatáskörét.⁴⁹

A járvány következményei közé tartozik, hogy egyre több gyermek marad árván. A szomorú sorsra jutott gyermekeken megpróbál mindenki segíteni a maga módján. Az első erdélyi és tiszai vasút, illetve magyar gőzhajótársaság ingyen szállítást ajánl fel a járvány miatt árván maradt gyerekeknek.⁵⁰

A decemberi 13-i lapszámban arról számol be az újság, hogy az emberek gondatlansága miatt Parajdon hirtelen elszabadult a járvány még októberben. A fertőzés egy halotti toron harapódzott el olyannyira, hogy majdnem napi tízre ugrott az elhalálozások száma. Az alkirálybíró szigorú intézkedéseket fogantatosított: a bányaeorvost a kolerabetegek kezelésével bízta meg,

⁴⁶ Kolozs vármegye alispáni helyettese Gyarmathy Miklós a megye papjaihoz következő körlevelet intézett: *Magyar Polgár* VII. évf. 180. szám, augusztus 7. 1873. 1.

⁴⁷ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 181. szám, augusztus 9. 1873. 2.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Rövid hírek: *Magyar Polgár* VII. évf. 193. szám, augusztus 24. 1873. 3.

⁵⁰ *Hírharang: Magyar Polgár* VII. évf. 242. szám, október 22. 1873. 3.

mellé azonban a két „legiszakosabb” embert rendelte ápolónak. A községben külön kórházat is nyitott a fertőzötteknek, és többféle óvintézkedést is életbe léptetett. Ezeknek az elővigyázatos intézkedéseknek azonban az lett a végeredménye, hogy a település lakóin úrrá lett a pánik. A helyzetet a két szakképzetlen ápoló, vagy, ahogy a helybéliek gúnyolták őket, „a két halál-bagoly” hozzá nem értése is súlyosbította. A végeredmény az lett, hogy a települést észvesztve hagyta el, aki csak tehetett: „Oly rémület fogta el a lakosokat, hogy onnan, hol a cholera kiütött, mindenki eltávozott; elhagyta ápolatlanul beteg férjét a nő, beteg apját a gyermek.”⁵¹

A decemberben megjelent *Cholera cseppek* rovata érdekes módon már nem a járvánnyal foglalkozik, hanem az Orbán Balázs ellen indított „igaztalan vádak, szidalmazás és rágalmozás” által indított perrel. A decemberi lapszámok egyébként általában keveset foglalkoznak a járvánnyal, ami arra enged következtetni, hogy az év végére nagyjából már visszaszorult a betegség. A szóban forgó cikk tanúsága szerint a *Székelyföld leírása*, különösen annak az utolsó kötete rendesen felbőszítette a szászokat. Az értesítés szerint azonban ez a dolog nem jelentett túl nagy gondot a szerzőnek, aki a rovat szerkesztője szerint ettől még hosszú életű lehet: „Mondta volna csak azt, hogy az egész barczaság a szászoké, a magyaroknak imádkozni sem szabad, – bezzeg rögtön okos ember s nagy hazafi lett volna Orbán Balázsból.”⁵²

⁵¹ Levelezés: *Magyar Polgár* VII. évf. 285. szám, december 13. 1873. 2.

⁵² Cholera-cseppek: *Magyar Polgár* VII. évf. 287. szám, december 16. 1873. 3.

A páli szótériológia néhány sajátossága és „Krisztus vére” az első századi engeszteléstéológia összefüggéseiben a Róm 3,25a vizsgálata alapján

Emese JASPER-MAKAY¹

Abstract

The Christian idea of Christ as the ultimate sacrifice replacing all animal sacrifices surfaces in the soteriological concepts of atonement theology. However, these concepts are far from clear, pointing to dilemmas in the interpretation of the Christ event as early as the first century. In the New Testament, the term „blood of Christ” is a „window” that gives us a glimpse into the process of spiritualization of the sacrificial logic. In this, Paul's theological reflection was influential and set the course for the development of atonement theology in the first century. This paper examines the concise soteriological passage of Romans 3:25a and establishes the contours by which Paul incorporated the logic of sacrifice into his own soteriological perspective, how he related to the concept of "the blood of Christ", and how this influenced the development of Christian atonement doctrine.

Keywords

Soteriology, spiritualization, Christ's blood, atonement, sacrifice, reification

BEVEZETÉS

Az intertestamentális korban a zsidó bölcsek szemléletében végbement spiritualizálódási folyamat eredményeképpen kibontakozó farizeusi mozgalomban az áldozatokra vonatkozó törvények tanulmányozása kezdte betölteni az áldozat szerepét.² Az áldozatban a törvény megtartását, parancsolat teljesítését látták. Ez rávilágít a rítust létrehívó ősi koncepció teológiai elhalványodására, arra, hogy az már nehezen volt megragadható az áldozat kultikus dramatizációjában³, a résztvevők reflexiója pedig végképp nem kapott teret. Ez tükröződik az első században a rabbinikus irodalom által rögzített dilemmákban.⁴ Ugyanakkor a gyakorlat

¹Drs. Jasper-Makay Emese, Evangélikus Hittudományi Egyetem, Újszövetség Tanszék. emese.makay1@gmail.com

² SANDERS, E. P., *Paul and Palestinian Judaism*, Philadelphia, Fortress, 1977, 165. Nátán rabbi *Az atyák bölcs mondásai* c. aggadikus műhöz írt traktátusában leírja, hogy amikor valaki a Szentírás magyarázatával foglalkozik, az olyan, mintha „kövérjét és vért áldozott volna az oltáron”. *Talmud, Avot dōrabbi Nátán*, 9b-t idézi Finlan, *Background*, 50.

³ FINLAN, Stephen, *The Background and Contents of Paul's Cultic Metaphors*, SBL 19, Leiden, Boston, Brill, 2004, 11.

⁴ DAVIES, William David, *Paul and Rabbinic Judaism. Some Rabbinic Elements in Pauline Theology*, Philadelphia, Fortress Press, 1948¹, 1980⁴, 235. Davies leírja, hogy félrevezető lenne túlértékelni az első századi áldozati kultusz szimbolikus jelentőségét. Ez tükröződik vissza a rabbinikus irodalomban: *Num. Rabbah* 19; cf. *Pesiq. Rab. Kah.* 4,7. Jacob Milgrom is ír a témában egy tanulmányában, amelyben a Num 19-ben előírt áldozati rendelkezés körül kialakult zavar és értetlenség szemléltetésére idézi Johanán Ben Zakáj és egy hitetlen beszélgetését. Ennek végén a tanítványai arra kérik a rabbit, hogy számukra is magyarázza meg a vörös tehén áldozatában mutatkozó paradoxont: „miközben megtisztítja a tisztátalant, beszennyezi a tisztát”. A rabbi, hogy ezt a kihívást is megnyerje,

szintjén az áldozati rendszert a kultikus szokásmechanizmus továbbműködtette, melyben a vérnek központi szerepe volt a tisztasági szabályok és a liminalitás⁵ kifejeződésében, és amely mögött a Lev 17,11-ben megfogalmazott isteni rendelkezés tekintélye állt. „Mert a test lelke a vérben van, és én az oltárra adtam azt nektek, hogy engesztelést szerezzen értetek. Mert a vér a benne levő lélek által szerez engesztelést.” Nagy hatással voltak a hellenizmus mint szuperkultúra filozófiai irányzatai, melyek az áldozati logika további spiritualizálódásához vezettek, az interiorizáció és az erőteljesen metaforizáló jelleg a szinkretizmus irányába mozdította a vallásos gondolkodást.⁶ A hellenizálódó mindennapokat átszövő áldozati kultúrában a születő kereszténység tanításában az áldozati logika meghatározó volt, amelyben azonban az önreflektív személyiség fontos szerephez jutott. Ebben a felfokozott, spirituálisan kritikus korszakban Pál apostol számára a vér és áldozat jelentősége Krisztus felől nézve magyarázatot várt. Az öskeresztény hagyományok az engeszteléstéológia korai és intenzív kibontakozását mutatják, aminek háttérében a Krisztus-eseményhez való személyes kötődés és annak identitásképző, szemléletformáló hatása áll. Pál szótériológiája ennek különösen erőteljes és egyúttal sajátos lenyomata.

Pál, a keresztény engeszteléstéológia megalapozója

Vitatható, hogy Pál szótériológiájában mekkora súllyal esik latba az áldozati logika. Tény azonban, hogy az apostol spiritualizáló működését figyelhetjük meg abban, ahogyan kifejezéseket, toposzokat kölcsönöz a kultikus hagyományokból, új jelentéssel ruhazza fel azokat.⁷ Az áldozati modellt konnotáló „Krisztus vére” kifejezés nem allegorikus megfeleltetésként szerepel Pálnál. Sokkal inkább egy érintkezési felület, egy összekapcsoló pont, amely révén más metaforák is megalkothatóvá, illetve bevonhatókká válnak a Krisztus-esemény értelmezésébe. A következő igehelyek a keresztény engeszteléstan tartópilléreiként emelkednek a páli szótériológiából: az apostol a Róm 8,3-ban Krisztusról mint vétekáldozatról beszél, az 1Kor 5,7-ben mint páskabarányról, az 1Kor 11,25-ben mint az új szövetségről az ő vérében, a Róm 3,25-ben pedig Krisztus mint a „kegyelem széke” (ἵλαστήριον) jelenik meg, a hely, amelyet

más, de szintén kitérő választ ad a tanítványainak: a Num 19,1 alapján egyszerűen idézi az Úr megkérdőjelezhetlen rendelkezését. (*Pesikta di rabbi Kahana* 4,7) MILGROM, Jacob, „The Paradox of the Red Cow,” *Vetus Testamentum*, XXXI, 1 (1981), 62–63.

⁵ A liminalitás koncepciója a marginalitással összefüggésben érthető meg. Az áldozati rítus során a füst, a vér, az ajtók stb. marginális képi ábrázolásainak széles körű használatát láthatjuk. Ezek által a "szentnek" tulajdonított ambivalens érték, valamint a tisztaságnak és a tisztátalanságnak tulajdonított jelentőség fejeződik ki. DUNNILL, John, *Covenant and Sacrifice in the Letter to the Hebrews*, SNTS 75, Gen. ed. THRALL, Margaret E., Cambridge, Cambridge University Press, 1992, 80.

⁶ Stephen Finlan Pál apostol engesztelésmetaforáinak vizsgálata során mélyrehatóan foglalkozik a keresztény engeszteléstan kultikus gyökereivel, problematikuságával, miközben fenomenológiai megállapításokat tesz. Rámutat, hogy a racionalizálás általános vonása minden áldozati hagyománynak. Az áldozati kultúrákban megfigyelhető az áldozat spiritualizáló újraértelmezésének és metaforikus újradefiniálásának folyamata, mely egyértelműen elmozdulást mutat a konkrét jelentéstől az absztrakt értelmezés és interiorizáció (belsővé tétel) felé. Finlan a spiritualizálás hat szintjét határozza meg, amelyeknek segítségével az áldozati kultusz megértésében végbement változásokat törekszik szisztematikusan csoportosítani, és ezeket elsősorban a zsidó, illetve más nagy kultúrák (pl. görög, indiai, kínai) hagyományából vett példákkal és párhuzamokkal szemlélteti: 1. Az áldozat fokozatos megváltoztatása a helyettesítés és a szimbolizáció révén. 2. Az áldozat szimbolikus vagy moralizáló értelmezése, melyben újabb jelentésekkel bővül. 3. Interiorizálás – belsővé tétel. A belső indíttatás megerősítése. 4. A kultikus kifejezések metaforikus használata a nem rituális tapasztalások leírására. 5. Az áldozat, különösen a véres áldozat elutasítása. 6. A spirituális átformálódás mint a kegyesség igazi célja. Ld. bővebben: FINLAN, *Background*, 47–70. Ld. még: FINLAN, Stephen, *Problems with Atonement. The Origins of, and Controversy about, the Atonement Doctrine*, Collegeville, Minnesota, Liturgical Press, 2005, 20–29.

⁷ Finlan ezt a spiritualizáció negyedik szintjére teszi. Ld. 6. lábjegyzet.

áldozati vérrel hintettek meg az Engesztelés Napja ünnepén. Ez utóbbiban a ἱλαστήριον szónak a „kegyelem széke” fordítása egyfelől magyarázatra szorul, másfelől megfelelő kiindulási pontnak tűnik, hogy a mellette szereplő ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι (az ő vérében) kifejezéssel kapcsolatban a szókép spirituális szintre emelt és metaforizált működésével foglalkozunk. A tanulmányban a Róm 3,25a szótériológiai „sűrítményét” vizsgáljuk, melynek végén következtetéseket fogalmazunk meg arra vonatkozóan, hogy Pál milyen módon építette be az áldozati logikát a szótériológiájába, hogyan viszonyult a „Krisztus vére” fogalomhoz, és ez hogyan befolyásolta a keresztény engeszteléstan alakulását.

Hermeneutikai rétegek pulzálása a fordításokban

ὄν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον διὰ [τῆς]⁸ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι [...] (BGT) – Isten őt tette nyilvánosan az engesztelés eszközzé tulajdon vérével – a hit által – (STL)

Daniel P. Bailey a Róm 3,25-öt vizsgálva mélyrehatóan foglalkozik a ἱλαστήριον szó jelentésével, fordítási konvencióival, és alapvetően vitatja azokat. Megállapítja, hogy a ἱλαστήριον szó fordításai több nyelvben a zsidó áldozati kultuszban gyökerező jóvátétel vagy engesztelés funkciók nyomán metaforikus értelemben magára az áldozatra történő alkalmazást tükrözik, és nyelvileg a ἰλάσκεσθαι, ἐξιλάσκεσθαι (כפר) (Lev 16) szavakkal való kapcsolatra alapoznak. A Róm 3,25a lentebb bemutatott magyar fordításainak többsége is ezt teszi, valamint ezt a hagyományt követi általában a fordítások többsége is. Simon Tamás László (STL) magyar fordítása azért figyelemre méltó, mert megpróbál az eredeti jelentéshez közelebb álló megfogalmazással élni, ami az igeverset az eredeti páli gondolathoz akarja visszavezetni: az Isten igazságának a kinyilvánításában „Krisztus a kinyilatkoztatás határozott eszköze és hordozója”⁹. Ezáltal eltér az igevers fordításaiban tükröződő konvencionálisan már továbbmetaforizált értelmezéstől, azaz, hogy a ἱλαστήριον-t engesztelő áldozatként értjük. Bailey rámutat, hogy a fordítási hagyomány nagyrészt figyelmen kívül hagyja a LXX és más görög szövegforrásokban előforduló konkrét, nem metaforikus használatát a ἱλαστήριον szónak, amint az az Ószövetségben kerül elének, vagy a görög áldozati ajándékok esetében történik.¹⁰

A Róm 3,25a metaforikus fordításában erősen közrejátszik, hogy Pál másutt, pl. a 8,3-ban, Jézust a „bűnért való [élő] áldozatként” mutatja be. A περὶ ἁμαρτίας kifejezés bevett hívószava a Leviticusból ismert vétekáldozatnak (תקריב) a LXX-ban (Lev 4; 6,25; 16,5–15; Exod 29,36; Ez 43,21). A két páli megfogalmazás összekapcsolása Jézus személyében, amelyben a ἱλαστήριον mintha véráldozat vagy annak bemutatása lett volna, hamis szillogizmusnak bizonyul Bailey elemzése szerint. A Kr.u. 2. sz. közepéig a szónak két alkalmazása volt elterjedt: egyfelől Izraelnek a Szentek Szentjében elhelyezett Szövetség ládájának a fedelét jelentette, héberül כפרת, jelentése a „kegyelem széke”. Másfelől a pogány istenségek jóindulatáért (propitiatio) felajánlott tárgyi ajándékok (ἀναθήματα) esetében használták, mint például emlékhelyek állítása, szobrok, sztélék, ivóedények, stb.¹¹ Nyelvtanilag a konkrét jelentést támogatja a szóalak -

⁸ JEWETT, Robert, *Romans. A Commentary (Hermenia)*, Minneapolis, Fortress Press, 2006, 268. Jewett kommentárjában megjegyzi, hogy a NA28 által hozott szövegváltozat redaktori módosítást őriz: a névelő későbbi, feltehetően az egyházatyáktól származó beszúrás, ami utalhat a ἡ πίστις szó hitvallási értelemben vett használatára.

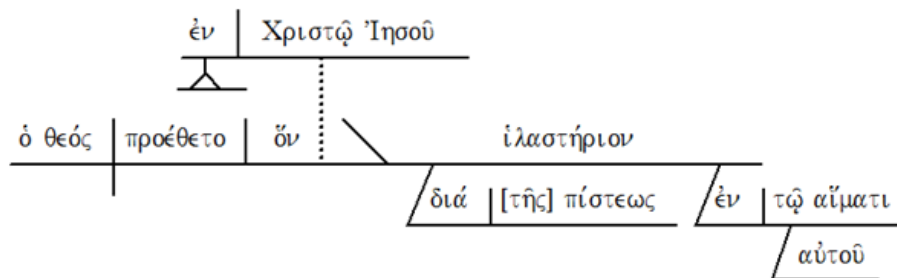
⁹ Ibid. 289.

¹⁰ A kifejezést a 4Makk 17,22 és Josephus Flavius (*Ant* 16,182) is használja. Bailey figyelmeztet, hogy a 4Makk 17,22 és a Róm 3,25a összehasonlítása a ἱλαστήριον tekintetében eltérő jelentést mutat. BAILEY, Daniel P., „Jesus as the Mercy Seat. The Semantics and Theology of Paul’s Use of Hilasterion in Romans 3:25,” *Tyndale Bulletin*, 51.1 (2000) 157–158.

¹¹ Ibid. 157. Bailey megjegyzi, hogy mivel a ἱλαστήριον (tsz. ἱλαστήρια) a hellén kultuszban „kiengesztelésre, megbékítésre alkalmas ajándékokat” jelentett, e tekintetben lehetséges forrása lehetett a Róm 3,25-ben való használatának. Maga Bailey azonban kételkedik ebben teológiai okokból: „Isten hogyan ajándékozta volna meg

τήριον végződése is, ami által a szó nem valami elvont dolgot, cselekedetet vagy élőlényt, hanem kifejezetten konkrét és élettelen dolgot jelöl. Az Újszövetségben a kifejezést a *Zsidókhöz írt levél*ben látjuk ismét (9,5), szintén technikai értelemben. A korabeli szóhasználat azt igazolja, hogy a vér jelentése nem határozta meg a ἱλαστήριον jelentését, amint azt a fordítások sugallják. A ἱλαστήριον a korban alapvetően nem jelölt élő áldozatot. Ami azonban világos, az az, hogy a vér említése indítja be az áldozati metaforát Jézus Krisztusra nézve egy Pál korában eredetileg vértelen kultuszi elemmel kapcsolatban.

A Róm 3,21–26 különösen pregnáns szótériológiai szakasz, amelyben Pál arra tesz kísérletet, hogy szinte az összes metaforát egybefűzve rámutasson Krisztus cselekedetének szabadító, üdvszerző jelentőségére, hatására. A „Krisztus vére” kifejezés szempontjából a 25. versben lévő διὰ [τῆς] πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι prepozíciós szerkezet érdekes számunkra a ἱλαστήριον, azaz a „kegyelem székével” való viszonylatban. A szakasz grammatikai térképét mutatja a következő ábra¹²:

1.Ábra: A Róm 3,25a grammatikai térképe

Az ábra alapján megállapítható, hogy a διὰ τῆς πίστεως és az ἐν τῷ [αὐτοῦ] αἵματι prepozíciós szerkezetek a ἱλαστήριον-nak mint az igével predikatív szerkezetet alkotó egységnek az azonos szinten elhelyezkedő bővítményei. A következőkben a magyar fordítások mondatelemzését tekintjük át a szóban forgó szókapcsolatokra fókuszálva:¹³

RÚF: „Őt rendelte Isten engesztelő áldozatul [az ő [vére által]] [azoknak, [akik hisznek]]”
az ő vére által (rendelte): birtokos jelzős szerkezetbe foglalt eszközhatározó
azoknak (rendelte), akik hisznek: alárendelt tagmondattal kifejtett részeshatározó

RKG: „Kit az Isten eleve rendelt engesztelő áldozatul, [hit által], [az ő [vérében]]”
hit által (rendelt): eszközhatározó
az ő vérében (rendelt): birtokos jelzős szerkezetbe foglalt komplex állapot- és tekintethatározó

SZIT: „Őt adta oda Isten [[véres] [engesztelő] áldozatul] [a hitben]”

az emberiséget (vagy önmagát) egy olyan ajándékkal, amelyet az emberek általában az isteneknek ajándékoztak.” Ezt még kiegészíti azzal, hogy a ἱλαστήριον általános használatára nem találunk párhuzamot a „törvényben és a prófétákban”, amelyekre Pál hivatkozik (Róm 3,21).

¹² Forrás: BibleWorks.

¹³ A hit- és vér-szókapcsolatokat érintő grammatikai egységeket kapcsos zárójel jelöli. A grammatikai elemzés lektorálásáért köszönetet mondok Kardosné dr. Balogh Juditnak, az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék egyetemi docensének, aki régi egyetemi tanáromként készségesen segített.

véres (áldozatul/engesztelő áldozatul): minőségjelző
a hitben (adta oda): komplex állapot- és módhatározó

BD: „Őt adta oda az Isten [[véres] [engesztelő] áldozatul] [a hit által]”

véres (áldozatul/engesztelő áldozatul): minőségjelző
hit által (adta oda): komplex ok- és eszközhatározó

KN: „akit Isten rendelt [[vére által] történő] engesztelésül, [a hit révén]”

vére által történő (engesztelésül): minőségjelzős szerkezetbe foglalt eszközhatározó
a hit révén (rendelte): komplex ok- és eszközhatározó

STL: „Mert Isten őt tette nyilvánosan az engesztelés eszközévé [tulajdon [vérével]]
[– a hit által –],,

(tulajdon) vérével (tette): minőségjelzős szerkezetbe foglalt eszközhatározó
a hit által (tette): komplex ok- és eszközhatározó

Az elemzések mutatják, hogy grammatikailag a két szókapcsolatban az igéhez határozói bővítésmény járul, amelyben az ige az alaptag. Ez feszültségben áll azzal, hogy tartalmilag a ἰλαστήριον-ról akarnak információt közölni. Emiatt a jelzős szerkezettel való fordítás jobban megfelel az eredeti közlésnek, pl. „vére által történő (engesztelésül)” (KN). Ebben az esetben grammatikailag is kifejeződik a tartalmi viszony a ἰλαστήριον-hoz mint alaptaghoz kapcsolódva. Ha viszont mindkét szókapcsolat jelzői helyzetbe kerülne, akkor nehézkesen lehetne magyarra fordítani a kifejezést, bár egy megoldás mégis mutatkozik. Figyelembe véve a ἰλαστήριον eredeti jelentését, a következő fordításváltozat lehetséges: **akit Isten kinyilvánított mint az ő vérében való, hit általi kegyelem székét* (saját fordítás). Ugyan a jelzős szerkezettel való magyarra fordítás jobban megfelel az eredeti görögben lévő grammatikai kapcsolódások és tartalmi közlés hű követéséhez, mégis érezzük a bővítésmények torlódását. Ezt a benyomást erősíti, hogy nem nagyon kínálkozik más grammatikai megoldás, ami miatt valamilyen módon vagy mértékben ne sérülne az eredeti közlés tartalma. Amint azt a fordítási megoldások mutatják, a fordítás és a maga mondatszerkesztés is befolyásolja az interpretációt.

A grammatikai torlódás a görögben is érzékelhető. A ἰλαστήριον ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι egyértelműen összetartozó szerkezet, aminek a grammatikai egységét a közbenső διὰ [τῆς] πίστεως mintha megzavarná, de legalábbis megterheli. Jewett kommentárjában Bultmann, Krauss és mások nyomán kitér rá, hogy Pál feltehetően egy őskeresztény himnusz használ fel az érvelésében, és módosítja azt a rá jellemző teológiai fordulatokkal. Eszerint a διὰ [τῆς] πίστεως beszúrása páli redakció, aminek további nyomait fedezhetjük fel a vers folytatásában, – erre ezúttal nem térünk ki –, és ez magyarázza a stilisztikai egyenetlenséget.¹⁴

Hermeneutikai rétegek pulzálása az interpretációkban

A vizsgált szakaszban Finlan szerint a „Krisztus vére” kifejezésnek az a szerepe, hogy a ἰλαστήριον képéhez kapcsolva, Krisztus halálának megtisztító és engesztelő hatása az áldozati logika mentén határozza meg az egész metaforalánc értelmezését.¹⁵ Ahogyan a ἰλαστήριον az első templom kori Engesztelés napján bemutatott áldozatban a Szentek Szentjében a vérrel való

¹⁴ JEWETT, *Romans*, 270–271.

¹⁵ FINLAN, *Problems*, 41.

meghíntés helye volt, úgy most Krisztust azonosítja ezzel a *hellyel*.¹⁶ Ezen a nyomon halad Jewett is, aki szerint a Pál által felhasznált őskeresztény himnusz központi állítása az, hogy Krisztus, mint a megtisztulás, az új kezdet, az új szövetség és az isteni jelenlét *helye*, új utat biztosított az Istenhez való közeledéshez, amely túlmutat Izrael bűnein. Pál ezt aknázza ki, amikor Krisztust a *ἰλαστήριον*-nal azonosítja.¹⁷ Összhangban van ezzel Daniel P. Bailey nézete is, aki az igevers szövegkontextusát nézve arra következtet, hogy a törvényt és prófétákat alapul vevő Pál szóhasználata (*δικαιοσύνη/δικαιώω, ἀπολύτρωσις/λυτρόω*) Mózes hálaénekére utal vissza: „ὠδήγησας τῇ δικαιοσύνῃ σου τὸν λαόν σου τοῦτον ὃν ἐλυτρόσω” (Exod 15,13). A 15,17-ben elhangzó ígélet szerint a kivonulás egy új szentélyhez vezet, amelyet maga Isten hoz létre: „Beviszed, és elülteted őket örökségednek hegyén, melyet lakóhelyednek készítettél, Uram, a szent helyen, Uram, mit kezded tett szilárddá.” Az, hogy Isten kinyilvánítja Jézust, mint az új *ἰλαστήριον*-t – a szentély materiális és spirituális központját, amely Isten kinyilatkoztatásának és a bűnért való engesztelésnek egyaránt a helyszíne –, beteljesíti ezt a hagyományt.¹⁸

Az azonosításban hermeneutikailag közrejátszik a 4Makk 17 által ünnepelt mártírhalál mint az Engesztelés napi rituálé alternatívája, amelynek eredményeképpen a *ἰλαστήριον*-nal összefüggésben a himnusz Krisztus vérét hirdeti az engesztelés új intézményeként. A „vére által” vagy „vérében” (*ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι*) kifejezést az eredeti himnusztörredékben úgy kell értelmezni, hogy az egy új, *mindenki* számára elérhető engesztelési rendszer felállítására utal, nem pedig „a megtisztulás és védelem antidémonikus eszközére” vagy a bűnösök és a szeplőtelen áldozat közötti „tranzakcióra.”¹⁹ E tekintetben válik érthetővé, hogy Pál a következő fejezetben Istennek Ábrahámmal kötött, minden hívőt egybefoglaló szövetségére utal vissza.

A páli redakciót figyelembe véve a *διά [τῆς] πίστεως* beszúrás nem a *ἰλαστήριον* és a hozzá tartozó *ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι* kifejezéseket metaforizálja tovább, hanem egy Pál által szükségesnek vélt visszacsatolás, megerősítéseként a 3,22-ben elindított gondolatnak. Míg a korábbi, templomi engesztelés intézménye a zsidókra korlátozódott, és nem követelt meg különösebb

¹⁶ A Lev 16,15–22-ben leírt áldozati rituálé szerint az Engesztelő napi szertartás elsősorban a papok és a nép azon bűneinek eltörlésére irányult, amik az oltárt beszenyeyték és ezáltal a templomi szolgálatot hatástalanná tették. A megmaradt bűnöket a bűnbakra tették, majd azt a pusztába üzték (bűnbak-rítus). A keresztény tanok által befolyásolt legtöbb értelmezéssel ellentétben a templomban felajánlott engesztelés hatékony formái az égőáldozatok voltak, amelyek füstje helyreállította a kapcsolatot Jahvéval. Az állat megölése is ezt a célt szolgálta, és a vér a „megtisztításban” csupán közszerepet töltött be. Számos nem meggyőző érvet hoztak fel az ellen, hogy a *ἰλαστήριον* a római levélben a Szentek Szentjében lévő „kegyelem székére” utalna, például azt, hogy a Septuagintában található névelő nélküli forma az engesztelésre mint általában utal, hogy a római közönség nem értette volna a frigyládára való utalást, vagy hogy nem tűnik logikusnak, hogy egy személy egyszerre legyen az engesztelés helye és eszköze. JEWETT, *Romans*, 284–285. Jézusnak a „kegyelem székével” való azonosítása teológiailag nem csak Pálnál fordul elő, hanem már Alexandriai Philón is él ezzel az összekapcsolással. A Szentek Szentje leírásánál, amikor Philón a *ἰλαστήριον*-t ismerteti, a *σύμβολον τῆς ἰλεω τοῦ θεοῦ τοῦ δυνάμεως* (Móz 2,96), azaz „Isten jóságos hatalmának a jelképe” megfogalmazás arra utal, hogy Philón Isten irgalmas, kegyelmes voltából indul ki, amit etimológiailag a *ἰλεω* szóra vezet vissza. BAILEY, „Mercy Seat,” 157. A fordításban ez azonban nem látszik, mivel ott a *ἰλάσκομαι* igére való utalásként az „engesztelés” szóval találkozunk: „A frigyláda a Szentek Szentjében kapott helyet, [...] fedelét, vagyis a felső lapját a szent könyvekben az „engesztelés fedőlapját”-nak mondják. [...] minthogy az Írás leginkább egy síkidomhoz hasonlítja, mely természetfilozófiailag nyilván Isten jóságos hatalmának a jelképe [...]” (Móz 2,96) Alexandriai PHILÓN, *Mózes élete*, Ford. BOLLÓK János, Debrecen, Atlantisz, 1994, 105.

¹⁷ Jewett kimutatja, hogy a himnusz feltehetően hellenisztikus keresztény körből származik, és burkolt kritikát fogalmaz meg a korban a szaduceusok irányította templomkultusszal szemben. A qumráni *Templomtekercs* (11QT) és a *Jubileumok könyve* (1,29; 4,24–26) is rögzíti az Isten által megtisztított, új szentély eljövételét, ami a korban felerősödött eszkatologikus váradalmakat tükrözi. JEWETT, *Romans*, 286–287. A folytatásban látjuk, hogy Daniel P. Bailey az Exodus 15 ígéletére való visszautalásával is erre a következtetésre jut.

¹⁸ BAILEY, „Mercy Seat,” 157.

¹⁹ JEWETT, *Romans*, 287. Az engesztelés tranzakcionális megközelítéséről ld. bővebben: Morna D. Hooker, „Interchange and Atonement,” *BJRL* 60 (1978), 62–81.

hitbeli cselekedetet a befogadóktól, addig az új lelki szentély, amelyet azok jelölnek, akik részt vesznek az új szövetség vérében való asztalközösségben (1Kor 11,24–25), nyitva áll *mindenki* előtt, aki hisz, *különbség nélkül* (Róm 3,22).²⁰ Ebben a következtetésben eligazító megjegyzése Jewettnek, hogy a korban a πίστις/πιστεύω – és ennek megfelelően a πιστ- tövből képzett alakok, kifejezések a megtértek közösségében való részvétel tágran értelmezett zsargonjaként voltak használatban,²¹ mintegy ekkleziológiai vonatkozásban. Ezt a gyakorlati szempontot erősíti, hogy a görög-római vallásban is széles körben használták a πιστ- tövű szavakat, amelyek az istenekben, a csodákban vagy a kinyilatkoztatásban való hitre utaltak.²² Pál szándékolt szóhasználatára tükrözi azt az alkalmi helyzetet, hogy a levelével egy hellenisztikus keresztény gyülekezetet szólít meg, akik missziós beszédként értelmezheték mondanivalóját, amit Pál „az ő nyelvükön” mond el, és nem egy rendszeres teológiai értekezést ír.

A hit- és vér-szókapcsolatok viszonyának elemzésében Teresa Morgan olvasata figyelemre méltó érveléssel egészítheti ki az eddigi vizsgálódásunkat a „Krisztus vérére” vonatkozóan. Morgan a πίστις jelentéséről szóló monográfiájában megállapítja, hogy a szó általános használata a korban – zsidó és görög-római körökben is – bizalmi kapcsolatot kifejező funkcióban, és ennél fogva kölcsönösséget feltételező, „bilaterális” módon történik.²³ A szó szemantikai mezőjébe a következő jelentéseket gyűjti: „bizakodás” (trust), „megbízhatóság” (trustworthiness), „tisztesség” (honesty), „hitelesség” (credibility), „hűség” (faithfulness), „jóhiszeműség” (good faith), „bizalom” (confidence), „biztosíték” (assurance), „zálog” (pledge), „garancia” (guarantee), „hitel” (credit), „bizonyíték” (proof), „hihetőség” (credence), „hit” (belief), „bizalmi helyzet/bizalmi meghatalmazás” (position of trust/trusteeship), „jogi meghatalmazás” (legal trust), „védelem” (protection), „biztonság” (security), továbbá a görög retorikában és filozófiában használata előfordul mint „érv”, „bizonyíték”.²⁴

Morgan is összeköti a 3,22-ben említett διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ és a 3,25-ben megismételt διὰ [τῆς] πίστεως prepozíciós szerkezeteket, ami által a szótériológiai érvelés egy jellegzetesen páli metaforakomplexumként tornyosulhat előttünk. Morgan érvelése nyomán összegző jelleggel megállapíthatjuk, hogy a hit-szókapcsolat összesen három ágenst von egységbe a reciprocitás dinamizmusában: Istent, Krisztust és a hívőket. Míg ennek a tanulmánynak a kereteiben nem térhetünk ki arra a bőséges szakirodalomra, ami a πίστις Χριστοῦ genitivusi értelmezéseivel foglalkozik, annyit érdemes megjegyeznünk, hogy Morgan az érvelését a πίστις szónak a korban bevett szociokulturális használatából, mint objektív kiindulási pontból igyekszik felépíteni. Ebben az a megfontolás vezérli, hogy megpróbálja kiküszöbölni a hitnek az utókor által intellektualizált és dogmatizált felfogását.

A páli szótériológiai metaforakomplexum kohézióját Morgan nézete szerint az adja, hogy a 22. versben a πίστις szó nem csak Krisztusra nézve fontos, hanem a szónak a korban bevett jelentésében jelölheti a δικαιοσύνη θεοῦ (Isten igazsága, igaz volta) „biztosítékát” vagy „zálogát” is, amelyet Krisztus az üdvösségben aktív közvetítőjeként önmaga felajánlásával, azaz „a vérevel” ad/hitelesít a hívőknek. Ez a „biztosíték” a πίστις gyakorlásában realizálódik, ami által az

²⁰ Ibid. 288.

²¹ Ibid. 276–277.

²² Ibid. 279.

²³ MORGAN, TERESA, *Roman Faith and Christian Faith. Pistis and Fides in the Early Roman Empire and Early Churches*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 290. MORGAN, *Roman Faith*, 7–14 ismerteti a szakirodalmi álláspontokat a πίστις használatáról zsidó, keresztény és hellenisztikus vonatkozásban, és a „πίστις-nyelv” szociokulturális jelentőségét hangsúlyozza.

²⁴ Ibid. 7. A latin fides-szel való összevetésben Morgan megállapítja, hogy a görög πίστις-szel a jelentések és a használat átfedésben voltak, egymásnak megfeleltethetőséget mutattak.

emberek Isten előtti státusza „igazzá lesz” (δικαιοῦμενοι/δίκαιοι).²⁵ A szóhasználatban mutatózó páli sűrítés a πίστις szó jelentésváltozását eredményezi szótérológiai irányban, mely azonban lexikológiailag nem jelentős a szónak korban bevett használatát tekintve.²⁶

Morgan érvelése a *reifikáció* metarelációs fogalmára épül. A *reifikáció* a logika formális nyelvén leírásában használt relációelmélet egyik alapfogalma. Eszerint egy relációt kifejező absztrakt fogalom dologi értelemben, mintegy tárgyiasítva kerül alkalmazásra. Ekkor az eredetileg bináris relációnak csak az egyik relátumát látjuk, tehát a művelet során információvesztés történik.²⁷ Morgan nézete alapján felfedezhetjük, hogy a πίστις szónak kulcsszerepe lehet a „Krisztus vére” kifejezés szótérológiai jelentésének kibontásában, amennyiben a „zálog”, „biztosíték” jelentéstartalmakra gondolunk, ami a bizalom és hűség absztrakt fogalmainak reifikált, vagyis konkrétumként való megragadása. Így a következő olvasatot javasolja: „akit Isten engesztelő áldozatul helyezett előre – a zálog által, amit a vérével [?] biztosított”.²⁸ Eszerint Pál Krisztus vérére a πίστις mintegy „megtestesüléseként”, reifikátumként használja.

Bár Morgan érvelése a páli szótérológia szélesebb összefüggésében helytálló a reifikációra vonatkozóan, itt mégis logikai félresiklást érzékelhetünk, mivel mintha figyelmen kívül hagyná, hogy a 25. versben a két prepozíciós szerkezet nem kapcsolódik össze grammatikailag. Ezt az elsiklást elfedi a gondolatmenet folytatása, amelyben Morgan a „zálog”, „biztosíték” jelentésen továbbhaladva összekapcsolja a πίστις-t a διαθήκη (szövetség) szóval,²⁹ ami a páli teológiának az egyik sarokköve. Morgan elképzelhetőnek tartja a két kifejezés jelentésének egymásba csúsztathatóságát a szóhasználatban. Az összekapcsolás nem tűnik alaptalannak, ha a két szó relációs működését és szemantikai terét nézzük, valamint azt, hogy a szövetség az 1Kor 11,25-ben a vérről összefüggésben van említve. Amennyiben tehát a πίστις-t az Isten, Krisztus és a hívők közötti bizalom kölcsönös és dinamikus kapcsolatára értjük (ezáltal a genitivusi értelmezések nyitva maradhatnak), amely a Krisztus vérében válik megragadhatóvá, mint zálog vagy biztosíték, és amely összeköti őket a zálog által kialakított kötelekben közösséggé,³⁰ úgy a vérben mint reifikátumban a páli szövetségteológia is relátumként jelenik meg.

Az ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι reifikátum megidéz egy másik, szintén jellegzetesen páli alapvetést, az ἐν Χριστῷ-t, ami hasonlóan reifikációs képződmény, és ekkérológiai jelentése mellett szótérológiai értelemben is igen hangsúlyos Pálnál. A hit- és vér-szókapcsolatokat a ἰλαστήριον vonatkozásában az ἐν Χριστῷ páli koncepciója fogja egybe. A reifikáció révén a vér a hűség (és új szövetség?) absztrakt fogalmának tárgyiasított kiábrázolása lesz, amiben Krisztus egy helyé válik, amiben a bűntől való megtisztulás és a megigazítás aktusa megy végbe, és amiben az Istennel való kapcsolat és közösség realizálódik. Látható, hogy Morgan tulajdonképpen ugyanarra a következtetésre jut el, mint Finlan, Jewett vagy Bailey, azzal együtt, hogy az érvelésének vannak megkérdőjelezhető pontjai.

Következtetések

²⁵ Ibid. 290.

²⁶ Ibid. 13.

²⁷ A definíciót kifejtve ld. bővebben: RUSZA Imre: *Bevezetés a modern logikába*. 2000, Osiris Kiadó.

²⁸ „whom God put forward as an expiatory offering—through the pledge/assurance he secured by (?) his blood” MORGAN, *Roman Faith*, 291.

²⁹ Ibid. 291–292.

³⁰ Ibid. 13.

Az áldozati metafora jelentőségét mutatja Pálnál, hogy a „Krisztus vérére” való utalást Pál elengedhetetlennek érzi. Krisztus vérenek említésével az áldozati metaforára építve vagy azt „felmutatva” fogalmazza meg szótériológiáját, melyben a saját kifejezésekkel (διά τῆς πίστεως, ἐν Χριστῷ, ἰλαστήριον, stb.) körbepátyázott sajátos teológiai koncepció (megbékélés) mentén ez a kép is új jelentésárnyalatot kap. Mivel a Krisztus véreéről szóló részek jellemzően őskeresztény formulák beemelése az érvelésbe, ezért arra következtethetünk, hogy Krisztus engesztelő áldozatként való felfogása, azonosítása igen korán megjelenhetett. Egyfelől ennek kibontakozását látjuk a jánosi teológiában, valamint a *Zsidókhöz írt levél* is ennek a teológiai irányzatnak az erőteljes lenyomata (amely már páli vonásokat is hordoz). Ezzel szemben a páli megközelítés, a Krisztusban való új teremtést, valamint ekkleziológiai és szótériológiai értelemben is a participatorikusságot hangsúlyozza. Ez fejeződik ki a „Krisztus vére” szókép használatában. Ezt mutatta, hogy Pál a vér és a ἰλαστήριον felemlítésével ismert kultikus fogalmakat új jelentésben erősít meg, kihasználva azok áldozati kultuszi vonatkozásukat, hermeneutikai rétegzettségüket mind a zsidó, mind a hellén kultúrában. Valamint ezt mutatta a liturgiai szövegek céljának megfelelő tovább szerkesztése is (a páli redakció a πίστις-nyelvezet használatával), és a reifikáció mint logikai eszköznek a stilisztikai eszközként való alkalmazása.

Figyelemre méltó, hogy amikor Pál őskeresztény liturgiai szöveget emel be az érvelésébe, akkor egyfelől apostoli tekintélyével legitimálja azok hitelességét, másfelől viszont ezzel feszültségbe is helyezi saját szótériológiai koncepcióját. Ennek oka, hogy az áldozati metafora olyan vetületét erősíti fel³¹, ami a szótériológiai felfogások vegyülését eredményezi, megzavarja a páli metaforakomplexum egyensúlyát, ami alapvetően a megbékélés személyes tapasztalatásából³² merít. Ez magyarázza a Róm 3,25a fordításaiban megjelenő Krisztus–ἰλαστήριον–engesztelő áldozatnak a páli teológiai hangsúlyt félrebillentő azonosítását. A kánon létrejöttével ez a tendencia még inkább felerősödött, mivel a szövegek egymás mellé kerülésével az olvasó számára az egyes teológiai irányzatok, „iskolák” közötti határok elmosódtak, idővel jelentőségüket veszítették.

BEFEJEZÉS

Összességében megállapíthatjuk, hogy a „Krisztus vére” szókép denotatív és konnotatív jelentésköreinek kibontása, feltárása, rávilágíthat arra a gazdag hatástörténeti rétegzettségre, amiből a keresztény engesztelőtan építkezett a történelem során.³³ A mai keresztények számára az engesztelőteológia az évszázadok, évezredek során távolba vesző, és egyúttal leegyszerűsítő megfogalmazást nyújt: Jézus keresztthalála a „bűneinkért bemutatott végső áldozat”, egy meg-

³¹ Pl. helyettesítés, bűnbak stb. Feltételezhető, hogy a Krisztust helyettes áldozatként való magyarázat is korán megjelent. Ezt támasztja alá az a feltevés, hogy Pál folyamatosan használja az *értünk*-szószerkezetet, ami szintén egy őskeresztény hitvallási formulának a felhasználása: Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν. JEWETT, *Romans*, 361. Jewett a helyettes áldozati és participatorikus felfogásokat KERTELGE, Karl, *Das Verständnis des Todes Jesu bei Paulus*, Freiburg, Verlag Herder, 1976, 123–124-re és POWERS, Daniel, *Salvation through Participation. An Examination of the Notion of the Believers' Corporate Unity with Christ in Early Christian Soteriology (Contributions to Biblical Exegesis & Theology 29)*, Leuven, Stirling, Peeters Publishers, 2002, 233-ra hivatkozva tárgyalja.

³² JEWETT, *Romans*, 366 Seyoon Kim meglátását tartja relevánsnak, mely szerint Pál szótériológiájában döntő újítás, hogy az engesztelő halál úgy értendő, mint ami az embereket Istennel való kiengesztelődesre készíteti, valószínűsíthetően Pál megtéréséhez kapcsolódik. Kim felvetésének megvan az az előnye is, hogy megmagyarázza, miért korlátozódik a megbékéltetés a páli hagyományra. Ld. KIM, Seyoon, *The Origin of Paul's Gospel*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1984, 13–20, 312–15.

³³Hatástörténet: a hagyomány megközelítésének, hozzáférhetőségének közege. Kulcsár-Szabó Ernő http://users.atw.hu/negyese/egyeb/irodalomtudomany/kulcsar%20szabo%20erno/historik/historik_2.htm

mentő cselekmény, melyben „Isten haragja elégtételt nyert” a bűn nélküli Megváltó véráldozatának hatékonysága által.³⁴ Kérdés, hogy hogyan tudunk mai keresztényként ehhez kapcsolódni, anélkül, hogy egy pillanatra is megkérdőjeleznénk Krisztus vérenek jelentőségét, amit viszont minden teológiai irányzat döntőnek tartott. Egyetértünk Finlan nézőpontjával, aki szerint az inkarnáció a kulcs: a megtestesülés nélkül nincs kereszténység. Az inkarnáció tényéből kiindulva tekint a keresztény engeszteléstán rétegzettségére, sokoldalúságára: „Az engesztelési tanítások csupán szubjektív képződmények, amelyek a központi felismeréshez – a megtestesüléshez – kapcsolódnak. Miért fontos, hogy ez az *egy* meghalt? Azért, aki az a személy volt és ma is az: az egyedülálló isteni Fiú.”³⁵

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] BAILEY, Daniel P., „Jesus as the Mercy Seat. The Semantics and Theology of Paul’s Use of Hilasterion in Romans 3:25,” *Tyndale Bulletin*, 51.1 (2000) 155–158.
<https://doi.org/10.53751/001c.30287>
- [2] DAVIES, William David, *Paul and Rabbinic Judaism. Some Rabbinic Elements in Pauline Theology*, Philadelphia, Fortress Press, 1948¹, 1980⁴.
- [3] DUNNIL, John, *Covenant and Sacrifice in the Letter to the Hebrews*, SNTS 75, Gen. ed. THRALL, Margaret E., Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- [4] FERGUSON, Jenna LaRae, „The Blood of Christ and the Metaphor of Sacrifice in Paul’s Letter to the Romans,” Conference Paper, *Blood in the Abrahamic Religions Conference*, 2016.
- [5] FINLAN, Stephen, *The Background and Contents of Paul’s Cultic Metaphors*, SBL 19, Leiden, Boston, Brill, 2004.
- [6] FINLAN, Stephen, *Problems with Atonement. The Origins of, and Controversy about, the Atonement Doctrine*, Collegeville, Minnesota, Liturgical Press, 2005.
- [7] FINLAN, Stephen, „Sacrificial Images in the New Testament”, *Svensk Exegetisk Arsbok* (2013), 57–86. <https://doi.org/10.58546/se.v78i1.15481>
- [8] FINLAN, Stephen, „Spiritualization of Sacrifice in Paul and Hebrews”, in EBERHARDT, C. ed., *Ritual and Metaphor* (Atlanta, 2011), 83–97.
- [9] HOOKER, Morna D. „Interchange and Atonement,” *BJRL* 60 (1978), 62–81.
- [10] JEWETT, Robert, *Romans. A Commentary (Hermeneia)*, Minneapolis, Fortress Press, 2006.
- [11] KERTELGE, Karl, *Das Verständnis des Todes Jesu bei Paulus*, Freiburg, Verlag Herder, 1976.
- [12] KIM, Seyoon, *The Origin of Paul’s Gospel*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1984.
- [13] KULCSÁR-SZABÓ Ernő, ParadoxHatóstörténet és metahistória. Hozzáférhető-e a történetiség?
http://users.atw.hu/negyese/egyeb/irodalomtudomany/kulcsar%20szabo%20erno/historik/historik_2.htm
- [14] MILGROM, Jacob, „The Paradox of the Red Cow,” *Vetus Testamentum*, XXXI, 1 (1981), 62–72.

³⁴FERGUSON, Jenna LaRae, „The Blood of Christ and the Metaphor of Sacrifice in Paul’s Letter to the Romans,” Conference Paper, *Blood in the Abrahamic Religions Conference*, 2016, 1.

³⁵ Finlan, *Problems*, 4.

- [15] MORGAN, Teresa, *Roman Faith and Christian Faith. Pistis and Fides in the Early Roman Empire and Early Churches*, Oxford, Oxford University Press, 2015.
- [16] Alexandriai PHILÓN, *Mózes élete*, Ford. BOLLÓK János, Debrecen, Atlantisz, 1994.
- [17] POWERS, Daniel, *Salvation through Participation. An Examination of the Notion of the Believers' Corporate Unity with Christ in Early Christian Soteriology (Contributions to Biblical Exegesis & Theology 29)*, Leuven, Stirling, Peeters Publishers, 2002.
- [18] SANDERS, E. P., *Paul and Palestinian Judaism*, Philadelphia, Fortress, 1977.

Bibliafordítások: www.szentiras.hu

Görög szöveg (BGT) és grammatikai ábra: BibleWorks

Bevezetési megjegyzések a Makkabeusok első könyvéhez

KÓKAI-NAGY Viktor¹

Abstract

In Protestant biblical scholarship, the Deuterocanonical books are in a rather disadvantaged position. It is a welcome fact that this year an ecumenical initiative has been launched to produce a series of commentaries on these works. In connection with this, I have begun to work on the first book of Maccabees, and in this paper I offer an introductory study of it.

Keywords

First book of Maccabees, the origin of the book, theological content

Bevezető

Azzal, hogy a reformáció korában eleink a héber ószövetségi kánont tekintették sajátjuknak, meg is pecsételték azon iratok használatát és megbecsültségét a protestáns egyházakban, amelyek abban nem, csak a Septuagintában és a Vulgatában kaptak helyet. Ezen iratok csoportjába tartozik a Makkabeusok első könyve² is. Ugyanakkor az soha nem kérdőjeleződött meg, hogy ez a könyv a zsidóság történetének egy olyan izgalmas korszakáról számol be, amelyről egyébként kevés anyag áll a kutatók rendelkezésére, ezért ha kanonikus tekintéllyel nem is rendelkezett a szöveg, folyamatos hivatkozási alapként szolgált a kortörténeti értekezésekben. Napjainkban pedig egyre hangsúlyosabbá válik magyar nyelvterületen is a deuterokanonikus könyvek kutatása, aminek örvendetes következménye az idei évben megjelent „Deuterokanonikus bibliai könyvek magyarító jegyzetekkel”,³ valamint az a tény, hogy több biblikus kutató ökümenikus együttműködésében kezdetét vette egy kommentársorozat elkészítése is ezekhez az iratokhoz. Ebben a munkafolyamatban kaptam azt a megtisztelő feladatot, hogy elkészítsem a Makkabeusok első könyvének kommentárját, aminek első lépéseibe nyújtok betekintést ebben a tanulmányban.

Szerzőség

A szerzőre nem találunk utalást a műben, mindazonáltal kijelenthető, hogy a Makkabeusok – Josephus Flavius Haszoneusoknak nevezi őket, ami szintén elterjedt nevékké vált – uralkodása alatt fogalmazza meg az uralkodóházat támogató „[a] korszak (ti. Kr. e. 200 – Kr. u. 100) egyetlen, még a bibliai történetírás hagyományát követő”⁴ művét. Az eredetileg héber nyelven megfogalmazott könyv megírásának pontos dátumát nem tudjuk. A megírás legkorábbi lehetséges

¹ Dr. habil. Kókai-Nagy Viktor PhD., Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar, kokaingyv@uj.ssk

² A Septuagintában összesen négy a Makkabeusok névvel jegyzett könyvet találunk, de a Vulgata csak az 1. és 2. könyvet tartalmazza, ezeket soroljuk a deuterokanonikus könyvek közé. A könyvek neve központi szereplőjüknek, Júdás Makkabeusnak köszönhető. Elsőként a Kr. u. 2. évszázadban tűnik fel az iratoknak ez a megnevezése. A Makkabeus név eredete nem egyértelmű, talán a héber „kalapács” kifejezés jelenik meg abban.

³ Lásd irodalomjegyzék.

⁴ STEMBERGER, Irodalom, 33.

időpontja Hürkanosz⁵ János uralkodásának ideje (Kr. e. 134–104), ezen belül talán annak második fele.⁶ A Római Birodalom pozitív szerepe a könyvben pedig bizonyossá teszi, hogy a görög fordítás sem készülhetett Jeruzsálem Pompeius általi elfoglalása után (Kr. e. 63).⁷ A görög fordítás célja a Hasmoneusok uralmának propagálása lehetett a diaszpórában, illetve politikai partnereik felé. A szerző vélhetően nem volt szemtanúja a könyv elején megjelenített eseményeknek. Művét Júdeában, nagy valószínűséggel Jeruzsálemben írta.

A könyv eredeti nyelvét tehát a héber volt, de az utókor számára a teljes könyv legkorábbi kéziratái görög nyelven maradtak fenn.⁸ Az utóbbi időkben azonban több könyv esetében (pl. Judit, Baruch, Salamon zsoltárai) is felmerült annak a lehetősége, hogy már eredetileg egy a Septuaginta nyelvezetét követő görög dialektusban („targumi görög”) íródtak volna. A héber eredeti mellett hagyományosan négy érvet szoktak felhozni: 1.) az egyházatyák tanúságtételét; 2.) a szöveg héber stíluselemeit; 3.) az irodalmi görögtől megszokott elemek hiányát; 4.) hibákat, amelyek a fordításnak köszönhetőek;⁹ ezt még kettővel egészíti ki *Guy Darshan* a cikkében: 5.) az 1Makk-ban található ószövetségi idézetek és utalások; 6.) a héberre vonatkozó reflexiók a hellenizmus korában. Mindezek alapján leszögezhető, a korábbi álláspontot az újabb vizsgálatok is megerősítették. A könyv görög fordítása is Júdeában készülhetett röviddel ez után, ami később vélhetően redakcionálisan is átdolgozásra került, vagy több fordító dolgozott rajta.¹⁰ Mivel ebben a korban a zsidóság többsége diaszpórában élt és anyanyelve a görög volt, ezért nem meglepő, hogy a könyvről görög fordítás készült, hiszen a Hasmoneusoknak nemzetközi elfogadottságukhoz nagy szükségük volt a diaszpórában élőkre. A leginkább történeti művekre fókuszáló fordítói tevékenységnek azonban nem csupán a zsidó nemzeti állam elfogadtatása volt a célja, hanem legalább ugyanennyire fontos volt a zsidó identitás erősítése is.¹¹

Irodalmi kérdések

A mű irodalmilag egységes, az esetleges tartalom béli következetlenségek (1Makk 8,1–32; 12,1–33; 14,16–16,24) a szöveg keletkezése folyamatának és nem utólagos kiegészítésének tudhatóak be.¹² Nem kétséges, hogy a szóbeli hagyományok mellett szerző korabeli írott forrásokra is támaszkodik, amikor katonai beszámolókat, politikai szerződéseket, leveleket és dekretumokat sző bele az elbeszélésébe (pl. Szeleukida krónikák,¹³ Hasmoneus királyi/templomi archívum [vö. 16,23k], esetleg római és spártai dokumentumok). Illetve az sem kizárt, hogy a mű megírásakor már bizonyos részei elkészültek főhősei életrajzainak. Ez nagy valószínűséggel kijelenthető a Júdás életéről szóló beszámoló esetében (2–9). Számos érvet sorol fel ezen

⁵ Ezt a melléknevet is Josephusnak köszönheti a szakirodalom (ZSENGELLÉR, Johannész Hürkanosz, 74k).

⁶ Voltak, akik az 1Makk 16,23k rövid összefoglalóját úgy értelmezték, hogy János halálára utal, de ez nem szükségzerű (vö. COLLINS, First Maccabees, 149k).

⁷ TILLY, Makkabäer, 48; hasonlóan SCHWARTZ, Maccabees, 8. 39.

⁸ A könyvet csak a keresztyénség hagyományozásából ismerjük, mint a LXX részét. Megtalálható a Sinai (4. század), az Alexandriai (5. század) és a Venetus (8. század) kódexekben és 37 minuszkulusz, ill. minuszkulusz töredék is a rendelkezésünkre áll (vö. TILLY, Makkabäer, 49).

⁹ Ezekhez részletesen lásd SCHWARTZ, Maccabees, 36–39.

¹⁰ Vö. SCHWARTZ, Maccabees, 40–43.

¹¹ Vö. HENGEL, Judentum und Hellenismus, 186–190.

¹² N. Martola „szigetek”-nek nevezi azokat a szövegrészeket, amelyek formatörténeti vizsgálatai alapján megtörik a szövegösszefüggést, vagy idegenként hatnak, de itt sem beszélhetünk későbbi betoldásokról, csupán felhasznált forrásokról a szerző részéről (vö. MARTOLA, Capture and Liberation). Erre a következtetésre jut D. R. Schwartz is, miután bemutatja a különböző elméleteket a források és esetleges betoldások kérdéséről (vö. SCHWARTZ, Maccabees, 8–22).

¹³ Ezek esetében ráadásul a dupla fordítás (elsőként görögről héberre, majd a hébert ismét göröggre) még inkább megnehezíti a dolgunkat, ill. feltűnő, hogy a 10. fejezetig nincs utalás ezekre, csak utána több alkalommal (SCHWARTZ, Maccabees, 14k).

állítás mellett *Daniel R. Schwartz*. Elsőként az évek jelölését említi. Míg az 1,54–9,54-ben a könyv pontosan jelzi az évek múlását 145 és 153 között, majd a 9,57-ben utal még két eltelt évre, a 10. fejezetben már 160-ban járunk, majd említi a 162. és a 165. évet (10,57.67), de semmilyen eseményre nem utal a többi évre vonatkozóan, a 11,19-ben pedig már 167-et írunk. És ugyanez a „hanyagosság” megfigyelhető a könyv hátralevő részében is. Aztán utal továbbá Simon nevének elfordulásaira is, aki a Makkabeusok őse, Mattatiás fiainak a felsorolása után (2,3) a 9. fejezet végéig csak két helyen tűnik fel (2,65 és 5,17–23), amelyekről nagy valószínűséggel állítható, hogy beillesztett szövegek. A 2Makk és az 1Makk 2–7 közötti párhuzamok szintén egymástól függetlenül használt közös forrásra/forrásokra utalnak.¹⁴ Itt említhetjük meg, hogy a narratív részek csúcspontjain jól körülhatárolható szövegrészek kerültek be az elbeszélésbe, amelyek a héber poézis jellegzetességeit mutatják (pl. *figura etimologica*, *parallelismus membrorum*). Ezek a poétikus részek (vö. 1Makk 1,25–28.36–40; 2,7–13.44.52–64; 3,3–9.45.50k.; 4,24.30–33.38; 7,17; 9,21.41; 14,4–15) a korábban elbeszélte eseményeket a szerző szemszögéből foglalják össze, miközben értékelő módon értelmezik is azokat.¹⁵ De utalhatunk azokra a szintén visszatérő stíuselemekre, hivatkozásokra is, amelyek a teljes eseménysort párhuzamba állítják azzal a szellemtörténeti és teológiai hagyománnyal, amelyben a szerző és a fordító is benne éltek. És amelyek igazolják, a Hasmonaeusok tettei összhangban állnak Istennek a Tórában és a prófétáknál megjelenő akaratával. Azért nehéz bármi biztosat állítani a forrásokról, mert ezeket úgy használja fel a szerző – megfelelően a kor elvárásainak –, hogy minél kevésbé legyenek észrevehetőek a végleges verzióban. Arról nem is beszélve, hogy a görög fordítása a szövegnek, amire erőteljes hatást gyakorolt a Septuaginta nyelvezete, nyilván még inkább elhomályosítja a stiláris különbségeket, miközben gazdagabbá is tette a szöveget.

Végül röviden érdemes említést tennünk a könyvben megjelenő időszámítás problémájáról,¹⁶ mivel a szerző a szeleukida időszámítást alapul véve határozza meg az események időpontját. Ez egyébként nem meglepő, hiszen a hellenizmus korában ez az időszámítás volt a legelterjedtebb. Kezdetét a Szeleukida birodalom születéséhez kötik (Kr. e. 312/311). Ebből adódik, hogy az események kezdetét jelző dátum Antiokhosz Epiphanész trónra lépése „a görög uralom százharminchetedik évében” (1,10), az utolsó említett dátum pedig a százhetvenhetedik esztendő tizenegyedik hónapja (16,14), ami a mi időszámításunk szerint a Kr. e. 175–135 közötti időszakot jelöli.

Történeti kérdések¹⁷

A történeti hátteret a hagyományos zsidó kultúra és az élet minden területét átható hellenizmus közötti konfliktus adja, melyek kibékíthetetlen ellentétben állnak egymással. Ebből adódóan semmiféle átjárás nem lehetséges a két tábor között, a hagyományos értékeket képviselők csoportja a jó oldal, akivel szemben a megalkuvók, a nemzetárulók állnak. A könyv elsődlegesen belpolitikai célt követ: bizonyítani a Hasmonaeusok uralmának legitimitását, akik sem királyi (dávidi), sem főpapi (cádokita) származással nem büszkélkedhettek, de mégis őket választotta

¹⁴ SCHWARTZ, Maccabees, 14–16.

¹⁵ TILLY, Makkabäer, 47. Bizonyosan az sem véletlen, hogy ezek a részek az aktuális hős tetteinek fordulópontjain jelennek meg: vagy a legsötétebb napok leírásánál, vagy amikor a legnagyobb sikereiket érik el (Neuhaus vizsgálataira utalva DOBBERER, Makkabäer, 41k).

¹⁶ Részletesen erről BRINGMANN, Hellenistische Reform, 27k.

¹⁷ A történeti áttekintéshez: BRINGMANN, Hellenistische Reform; HAAG, Das hellenistische Zeitalter, 53–107; HENGEL, Judentum und Hellenismus, 486–564; JAGERSMA, Izrael története, 33–67; vö. továbbá KÓKAI-NAGY, A hellenizmus.

ki Isten erre a feladatra (vö. 1Makk 5,62). Ezzel gyakorlatilag igazolni kívánja a főhősei által elkövetett erőszakot és a nacionalizmust, ami ennek háttérében áll.¹⁸ Ezért annyira fontos a könyv írója számára a Makkabeusok törvényért, kultuszért és a Templomért való rajongásának folyamatos hangsúlyozása (vö. 1Makk 2,27), ami feledtetheti mindezen hiányosságokat az olvasóval, mint ahogyan azt is, hogy Makkabeusokkal tulajdonképpen egy hellenista uralkodócsalád kerül hatalomra.¹⁹ Mattatiás és fiai úgy lépnek elének, mint akiknek sikerül egységbe kovácsolniuk a király hatalmára támaszkodó reformerekkel szemben álló csoportokat, és a közös ellenség elleni fellépéssel felülírni minden más belső konfliktust az őseik hitéért küzdő zsidók között. Az alapvetően belpolitikai célból adódóan a szerző csak annyiban érdeklődik a világtörténelem iránt, amennyiben azok közvetlenül érintik a Júdeában zajló eseményeket, vagy ezek háttérét adják. A pogányok és zsidók közötti ellentét viszont kizárólag a környező népekre korlátozódik, miközben más pogányokkal, Spártával és Rómával szövetséget köt²⁰ (vö. 1Makk 8,17–30; 12,5–23; 14,16–24; 15,15–24) sőt, az előzőeket rokonaiként szólítja meg.

Felépítés, műfaj, tartalom

Az 1,1-ben Nagy Sándor Isszoszi csatájára utal III. Dárius ellen,²¹ majd győztes hadjárataira (1,1–9), de már az 1,10-ben megérkezünk az események jelenhez, Antiokhosz Epiphanész trónra lépéséhez. A könyv centrumában a Makkabeus család felemelkedése, Júdás, Jónátán tettei, végül Simon, majd halála után fia hatalomra lépésével a dinasztia sikere áll.

1,1–64:	Történelmi előzmények és a zsidó nép sanyargatása
2,1–70:	A hithű zsidók lázadása Mattatiás hőstettei és halála
3,1–9,22:	Júdás Makkabeus tettei
9,23–12,53:	Jónátán tettei
13,1–16,24:	Simon tettei és János hatalomátvétele

A könyv az adott főszereplőhöz kapcsolódó elbeszélések szövege, ennek megfelelően inkább történetek leírásaként, mint történeti műként tekinthetünk arra. Ugyanakkor kibomló koncepciója és a visszatérő szerkezeti elemek egyértelművé teszik, irodalmilag egységes alkotásról van szó. Az események gyújtópontjában egy a zsidó közösséget sújtó rendelete áll a királynak, amelyet általános vallásüldözésként állít be a szerző, amivel szemben a Makkabeusok körül kialakuló ellenállás célja szintén általános: minden kegyes zsidó érdekeinek képviselője.²² Ennek megfelelően a leírás propagandisztikus vonásokat hordoz és célja a Hasmoneusok hatalomra kerülésének igazolása: ők azok, akik a zsidó értékek védelmében síkra szálltak, tetteik/sikereik

¹⁸ COLLINS, First Maccabees, 151.

¹⁹ Kiváló példa erre a 13,1–9, amely Simon hatalomátvételét, mint „az „óhitű” kegyesek és a Szeleukidák elleni felkelők reményeinek istenadta beteljesedését festi le, holott valójában egy hellenisztikus potentát demonstratív függetlenségi nyilatkozata volt” (TILLY, Makkabäer, 48).

²⁰ Mindhárom főszereplő megújítja szövetségét Rómával és ezt mindannyian hatalmuk csúcsán teszik. S. von Dobbeler ezt, az elbeszélések egyéb elemeivel együtt (pozíciójuk megerősítése a nép által; haláluk után lázadás tör ki), mint valami „eposzi kellékeket” szemlélteti és a tudatos szerkesztés számlájára írja a szerző részéről (DOBBELER, Makkabäer, 37). Véleményem szerint azonban többről van itt szó egyszerű írói eszközknél, semmi okunk nincs megkérdőjelezni, hogy mindhárom aktuális vezetője a zsidóságnak igyekezett jó viszonyt ápolni Rómával, hiszen elemi érdekül volt. Sőt, az is elképzelhető, hogy Róma maga kereste ezt a kapcsolatot, hogy ezzel is erősítse pozícióját a térségben, egyúttal gyengítse politikai ellenfelét, a Szeleukida Birodalmat (vö. KÓKAI-NAGY, Die Beziehung der Makkabäer, 108–110). Ugyanezt támasztja alá, hogy később Hürkanosz János is megújítja a szövetséget Rómával (Ant 13,259).

²¹ Mivel az utolsó perzsa király, akit a héber Biblia megemlíti éppen Dárius (Neh 12,22), ezért nem kizárt, hogy ez egy jelzés az olvasó számára, az a történet folytatódik itt, ami ott befejeződött (SCHWARTZ, Maccabees, 25).

²² Vö. TILLY, Makkabäer, 43.

pedig egyértelműen bizonyítják, Isten őket választotta megvédeni a zsidóságot a hellenista asszimilációtól – ugyanakkor a diaszpórában élő zsidóság nem kerül említésre semmilyen szinten.

Tény, hogy a rómaiak által megalázott király, hallva a jeruzsálemi lázadásról, Egyiptomból hazafelé menet Jeruzsálemet veszi célba és mézárólást rendezve, ismét kifosztja a várost, a lakosság egy részét pedig elhurcolja rabszolgának. Ezek után dönt úgy, hogy egy ütőképességű katonai helyőrséget hagy a városban és felépítteti az Akrát, a templom területétől délre (vö. 1,29–35 / 2Makk, 5,11–26;). A legmeggrázóbb tette mégsem ez volt, hanem drasztikus beavatkozása a jeruzsálemi kultuszba (168), noha ennek értelmi szerzője vélhetően nem ő, hanem olyan személyek lehettek, akik kiválóan ismerték a zsidó vallást (vö. 2Makk 13,4; Ant 12,384k).²³ Egy második oltárt állíttat fel a Templomban („pusztító utálatosság” – Dán 11,31; 12,11; 1Makk 1,54) és pogány kultuszt vezet be Júdeában (1,41–59 / 2Makk 6,1–9). „[A] város így elvesztette tisztán zsidó jellegét, és ‚zsidó-hellenista kolóniává’ vált, vegyes lakossággal. Júdea lett a városhoz tartozó terület, és lakói, a ‚zsidó ethnos’, törvényen kívüli mellékszereplőkké váltak, noha ők alkották a többséget.”²⁴ Ami a zsidó vallást betiltó a népeket egységesítő dekrétumot illeti, történetileg nem bizonyítható;²⁵ ez inkább a kirobbanó felkelés profetikus-eszkatológiai jellegét kívánta hangsúlyozni (vö. Dán 7). A Makkabeusok könyveiben megjelenő univerzális, istenellenes uralma Antiokhosznak, totalitárius és nihilista szándéka, hogy kiirtsa a zsidó vallást Jeruzsálemben és Júdeában tehát első renden teológiai kiértékelésre szorul.²⁶ Ugyanakkor nincs okunk megkérdőjelezni, hogy a hithű zsidóság a politeizmus rájuk kényszerített gyakorlatát és annak támogatását a zsidó elit részéről úgy értelmezte, mint a végső idők jelét, pusztító támadást a zsidó nép és a Mindenható kultusza ellen. Haragjuk pedig legfőképpen a zsidó elit azon tagjai ellen irányult, akik extrém hellenista törekvésekkel nem csupán elfogadták, de támogatták is a kialakult helyzetet. Az 1Makk 1,44–51-ben megjelenő rendelkezések azt mutatják, hogy olyan személyek állították össze, akik jól ismerték a zsidóság szokásait, a rendelkezések radikalitását pedig jól érzékelteti, hogy nem csupán megtiltották a törvény betartását, hanem kifejezetten azt írták elő, ami ellentétben állt azzal. Ezt nem megkérdőjelezve, az továbbra is kérdés marad, hogy miért született egy ilyen rendelet. Két álláspont fogalmazódik meg. Az egyik szerint a hellenista zsidók szerették volna így felgyorsítani az asszimiláció folyamatát és erősíteni pozíciójukat a királynál.²⁷ A másik álláspont, a királyi rendelkezések előtti lázadás szerepét hangsúlyozza, ami csatlakozva a királyt Egyiptomban ért megaláztatásához, Antiokhoszt annyira sértette, hogy maga kereste a bosszú legfájdalmasabb formáját, ami a kultuszt is érintette, ahogyan a történelem során többször is találkozunk hasonló megoldásokkal a zsidókkal és a keresztyénekkal szemben.²⁸ Véleményünk szerint, függetlenül attól, hogy melyik

²³ „Történetileg jól tanúsított tény, hogy Menelaosz volt a vallás betiltásának szellemi atyja, amit IV. Antiokhosz 168 decemberében bevezetett Júdeában” (HAAG, *Das hellenistische Zeitalter*, 69; vö. továbbá 72).

²⁴ HENGEL, *Hellenismus und Judentum*, 513.

²⁵ Egyfelől, egyáltalán nem illeszkedik bele a Szeleukida gyakorlatba és külső források sem erősítik meg (sem a Dán 11, sem a 2Makk nem utal ilyen dekrétumra). Másrészt, értelmezhetetlen, miért nem érintette ez a döntés a diaszpórában élő zsidókat; miért csak a zsidók nem metélhették körül a fiaikat – hiszen az arabok is körülmetélték őket; a disznók feláldozása, ill. húruk fogyasztása (vö. 1Makk 1,47; 2Makk 6,18; 7,1) minden Szíriában élőt megráncgoltatott volna, és végül a király miatt éppen egy olyan vallást kényszerített volna rá zsidókra, ami számára is éppen annyira idegen volt, mint a zsidóké (vö. HAAG, *Das hellenistische Zeitalter*, 69k).

²⁶ Josephus ezzel összefüggésben utal egy a királynak címzett levélre, amiben a Sikem környékiek arra kérik, hogy őket ne vegye egy kalap alá a zsidókkal és a Garazimon levő szentély Zeuszról neveztesse el (vö. Ant 12,258–261). „Ez az adat újra csak annak a bizonyítéka, hogy IV. Antiochosz idejében aligha beszélhetünk nagyarányú vallásüldözésről, és megerősíti azt a véleményt, mely szerint itt csupán belső júdeai ügyről van szó” (JAGERSMA, *Izrael története*, 43).

²⁷ Részletesen BRINGMANN, *Hellenistische Reform*; HENGEL, *Judentum und Hellenismus*, 532–554; lásd továbbá KARASSZON, *Tényleg megőrült Antiokhosz Epiphánész*.

²⁸ Érvet SCHWARTZ, *Maccabees*, 55–57.

előzményt fogadjuk is el, nem tagadható, hogy a meghozott intézkedések a zsidó kultusz ismeretéről tanúskodnak, tehát mindenképpen sejthető egy zsidó „tanácsadói” csoport a háttérben.

Az elbeszélés az ószövetségi történeti művek stílusára emlékeztet, de a korabeli történetírás jellegzetes elemeit is hordozza. A szerző által konstruált beszédek, imádságok az események leírásának színesebb tétele mellett, azok kiértékelésében is segítséget nyújtanak az olvasó számára. Mindazonáltal, az író alapvetően nem a korabeli események hiteles történelmi tisztázását tekinti elsődleges feladatának, hanem sokkal inkább az első három Makkabeus vezető tetteinek az igazolását, sikerük kulcsát, és utódaik uralkodásának Isteni jóváhagyását. Célja egyértelmű: a zsidóság vallási és politikai függetlenségéért harcoló Makkabeusok párhuzamba állítása az ószövetségi hősekkel, törekedve a leírt események realitásának megőrzésére. Főszereplői így Izrael története hőseinek sorába lépnek, némi messiási attitűddel.²⁹ Ugyanakkor még nem beszélhetünk a kezdeti időkben dinasztiáról, ez majd csak Simon halálával valósul meg, akit fia követ a hatalomban: „... amikor főpapi méltóságba emelték apja helyett” (1Makk 16,24). „Ezek a könyv utolsó szavai, és valóban, ez a könyv *telosa*.”³⁰

A főszereplők tettei igazolhatóak a bibliai hagyományból, felemelkedésük (*anesté*: 2,1; 3,1; 9,31; 13,14; 14,32) pedig tulajdonképpen Izrael üdvtörténetének egy fontos állomása Isten népe ideális állapota helyreállításának folyamatában. Ennek teológiai háttérét az Ószövetségből is jól ismert séma adja: Isten népét veszély fenyegeti – támad egy hős/hősök, aki mellett ott áll Isten hatalma, ami konkrét történelmi eseményekben nyilvánul meg – a hős megszabadítja a népet a külső és belső ellenfelektől – beköszön a béke állapota.³¹ Mindazonáltal, az Ószövetségben egyértelműen megjelenő tény, hogy ezek az események valóban Isten tettei, csodái, itt háttérbe szorul.³² További markáns eltérés, hogy „a műben soha, sehol nincs semmi, ami azt sugallná, hogy a zsidók bűnei magyarázzák a megpróbáltatásaikat, vagy a bűnbánatuk lenne a magyarázata megmenekülésüknek a megpróbáltatásoktól”.³³ Bűnt csak a hithű zsidók ellenségei (a pogányok és az őket támogató zsidók) követték el, a nép megmenekülése pedig ebből a nyomorúságból a Makkabeusok hősiességének, sikeres lázadásának köszönhető. Ez persze nem jelenti azt, hogy a könyv teológiáját ne a karakteres monoteizmus határozná meg, ami mellett központi szerepet kap a Tóra kizárólagossága és a zsidó identitás-jegyek (körülmetélkedés, a szombat jelentősége, tisztasági és étkezési előírások) felerősödése. Csak ezek garantálhatják, hogy valaki Isten népéhez tartozzon. Éppen ezért viszont a valódi konfliktus nem is annyira a pogányok és zsidók, mint sokkal inkább a reformer, a hellenizmust támogató és a konzervatív értékeket képviselő zsidók között van,³⁴ amit mi sem érzékeltet egyértelműbben, mint a tény, a Makkabeusok még a szír uralkodóval is hajlandóak békét kötni, amint érdekük azt diktálja.

A könyv első két fejezete bevezető a három főszereplő tetteit leíró részhez, amiben vázlatosan megismerkedünk a világtörténelem és a Mattatiás felkeléséhez vezető júdeai eseményekkel. A harmadik fejezettel kezdődik a Júdás Makkabeus katonai sikereinek és eredményeinek leírása, aminek középpontjában a Templom kultuszának megtisztítása áll. Ugyanakkor már itt láthatóvá válik, hogy a Makkabeusok szeme előtt ennél nagyobb cél lebegett, hiszen

²⁹ COLLINS, *First Maccabees*, 151.

³⁰ SCHWARTZ, *Maccabees*, 7.

³¹ Vö. TILLY, *Makkabäer*, 57.

³² A szerző sem a *theos* sem a *kyrios* főnevet nem használja Istenre vonatkozóan, csupán néhány utalást találunk a mennyre (*uranos*), ezt is főképpen az 1–4 fejezetekben, majd pár alkalommal elszórtan a mű további részében. Ezek mellett még említhetőek a passzív konstrukciók (pl. 3,18; 14,13). Feltűnő tehát Isten aktivitásának a hiánya. „Sem Isten, sem az Istenről szóló gondolatok nem kapnak jelentős szerepet az 1 Makkabeusban, eltekintve az első négy fejezettől” (részletesen SCHWARTZ, *Maccabees*, 25–34; idézet: 34).

³³ SCHWARTZ, *Maccabees*, 30.

³⁴ Vö. KARASSZON, Tényleg megőrült Antiokhosz Epiphanész.

visszakapva a szabad vallásgyakorlás jogát – ami bizonyosan számos konzervatív zsidó számára elfogadható eredmény lett volna – tovább folytatják a harcot. A Jónátán tetteiről szóló beszámoló azt mutatja be az olvasó számára, hogyan szilárdítják meg a Hasmoneusok a hatalmukat, amiért az ellenséggel is hajlandóak szövetséget kötni (1Makk 9,73), majd megszerzik az őket „megillető” főpapi tisztséget is. A teljes írásmű célja tulajdonképpen a harmadik nagy elbeszélő részben válik nyilvánvalóvá. A Hasmoneusok uralmának jogosságát propagáló irat itt számol be róla, miként nyeri el a család aktuális vezetője, Simon irányításával Júdea politikai függetlenséget. Valójában Simon a könyv központi alakja, az általa elért eredményekre fókuszál a szerző,³⁵ hiszen ő valósítja meg mindazt,³⁶ amiért küzdöttek a Makkabeusok: főpap és fejedelem lesz egy személyben (vö. 1Makk 14,47). Azáltal pedig, hogy fia követi őt ebben, egy új dinasztia lép a történelem színpadára, aki a könyv ábrázolása szerint, a nép teljes támogatását élvezzi.

Ezen a ponton viszont fontos megjegyeznünk, hogy könyv idealisztikus képe, miszerint a Makkabeusoknak sikerült összefognia a konzervatív, kegyes zsidókat, éppen a könyv megírásakor, Hürkanosz János uralkodása alatt válik igazán fontossá, amikor ez egyértelműen megkérdőjeleződik. Feltehetően a főpapi cím elfogadásának Jónátán által köze lehetett a tradicionális gondolkodású qumráni közösség kivonulásához a pusztába, amely ellenállás mit sem csilapodott a cím dinasztikus öröklésével és a főpapi titulus hangsúlyozásával Hürkanosz által.³⁷ Valamint Josephustól tudjuk (vö. Ant 13,291), hogy a király ellentétbe keveredik a farizeusokkal is, akik felszólítják, hogy a főpapi címről lemondva, csak a világi hatalmat tartsa meg.³⁸ Ebbe illeszkedik az 1Makk 14,41 kijelentése, miszerint „a zsidók és a papok elhatározták: Simon legyen a fejedelmük és főpapjuk örökké, amíg igaz próféta nem támad”. Ez a gondolat mintha a kegyes zsidók megnyugtatóra szolgálna, akik még mindig nem voltak képesek elfogadni a Hasmoneusok főpapi és uralkodói tisztét: túrják el, hiszen mindez nem végleges, ha jönni fog majd egy igaz próféta, a Makkabeusok hajlandóak lesznek lemondani a hatalomról. Megemlíthető továbbá, hogy az egész könyv úgy utal a törvény minden szavához ragaszkodó zsidókra, mint kegyes ámde kissé bolond emberekre. Így az 1. fejezet végén a kegyesek halálának következménye: „Ennélfogva igen nagy harag nehezedett Izraelre” (1Makk 1,64); a 2,35–38-ban és a 7,12–16-ban a mártírok halálának – ellentétben a 2Makk martirológiájával – nincs megváltó hatása és ostobaságuknak köszönhetik végzetüket. „Mindhárom alkalommal közvetlenül utána kontrasztként a Hasmoneusok jelennek meg, akik a bölcsebb, sikeresebb utat választották. [...] És valóban, a Kr. e. kései 2 és korai 1 században jó adag ellenállást láthatunk a kegyes zsidók részéről a Hasmoneus uralkodókkal szemben, a Holt tengeri szövegekben, Salamon Zsoltáraiban, Josephusnál és a rabbinikus iratokban, ahogyan ezzel szemben János (sc. Hürkanosz) igénye is megjelenik, miszerint próféta lenne.”³⁹ Úgy vélhetjük, hogy a Makkabeusok célkitűzése és az annak megvalósítása érdekében tett lépéseik, a kezdeti időkben valóban egységesítették a zsidóság különféle kegyességi irányzatait (vö. 1,42k), de később ők maguk is a zsidóságot megosztó uralkodóházzá váltak, akik – sokak szemében – jogtalanul töltötték be pozíciójukat. Legkésőbb Hürkanosz János uralkodásával már egyértelműen látszik, mindazok a célok, amelyek miatt kitört a felkelés már megvalósultak, de ezzel együtt egy hellenista uralkodóház jelent meg Izraelben,⁴⁰ akik semmilyen hatalomról nem voltak hajlandóak lemondani.

³⁵ Részletesen SCHWARTZ, Maccabees, 4k.

³⁶ Simon megbecsültségét mi sem bizonyítja jobban, mint a tetteit megéneklő dicsérete (1Makk 14,4–15), amiben uralkodását a beköszönő béke koraként ábrázolják (vö. DOBBELER, Makkabäer, 36. 37k).

³⁷ Vö. ZSENGELLÉR, Johannész Hürkanosz, 78k.

³⁸ Az Ant 13,288–300-ból azt is tudjuk, hogy a farizeusok és az uralkodó mellett álló szadduceusok közötti feszültség is egyre kiélezettebbé válik (vö. DOBBELER, Makkabäer, 39k; ZSENGELLÉR, Johannész Hürkanosz, 79k).

³⁹ SCHWARTZ, Maccabees, 35.

⁴⁰ Vö. SCHWARTZ, Maccabees, 63k.

A könyv szerzője tehát nem csupán igazolja a Makkabeusok uralkodásának jogosságát, hanem arra is kísérletet tesz, hogy a kortársai minden dühét a hellenizmus pártolói és a pogányok ellen irányítsa, remélve, hogy ezzel a nacionalista ábrázolásmóddal, amit teológiailag a tórahúséggel és a templomi kultusz tisztaságáért tett erőfeszítéssel támaszt alá,⁴¹ sikerül tompítania a kialakult ellentétet népén belül, ami bizonyosan számos konfliktus és feszültség forrása volt a mindennapokban.

Hatástörténet⁴²

Az 1Makk hatástörténetét messzemenőkéig meghatározta, hogy nem maradt fenn héber verziója a szövegnek, ezért a rabbik körében nem volt népszerű. Ugyanakkor a keresztyén egyházban a görög szöveg mellett a korai latin fordítás – amely számos helyen eltér a Septuagintától – garantálta az ismertséget.⁴³ További két fordítása ismert a szövegnek szír nyelven és az 5. századtól örmény szövegtanúink is vannak. Az 1Makk hatástörténete nem függetleníthető a Makkabeusok 2. könyvétől sem, aminek szerzője – saját elmondása szerint – Cirénéi Jázón öt kötetes, már eredetileg is görög nyelven megírt művét foglalja össze (2Makk 2,23). A 2Makk által bemutatott időszak rövidebb, egyetlen főhőse Makkabeus Júdás (vö. 1Makk 1,1–7,50).⁴⁴ Sok esetben az események sorrendje is eltér az elsőtől, de a célkitűzése is egészen más: ellentétben az 1Makk propagandisztikus, Hasmoneusok melletti érvelésével, ez a mű sokkal kritikusabb az uralkodóházzal szemben és inkább teológiailag értékeli az eseményeket. Érdeklődése középpontjában a Templom, az események kultuszi-vallásos dimenziója és Júdea Isten akaratának megfelelő alkotmánya áll. Szembetűnő sajátossága, hogy számos csodát, látomást és jelenéseket tartalmaz. „A hellenizmusban kedvelt patetikus történetírás műfajába tartozik, ahol a tények a retorikai hatásnak messzemenően alárendelődnek...”.⁴⁵ Miközben nyelvezetét és stílusát tekintve sokkal kevésbé köthető az Ószövetséghez, mint az 1Makk, ugyanakkor teológiáját, ábrázolásmódját tekintve (Isten aktivitás a történelemben, imádságok, csodák, angyalok stb.) közelebb áll az ószövetségi hagyományhoz.

Zsidó hatástörténet

Ahogy fentebb már utaltunk rá, a zsidóságban soha nem volt az 1Makk a „kánon” része, maga a Makkabeus név sem jelenik meg a rabbinikus irodalomban, és nem találunk a könyvből származó idézeteket sem ebben az iratcsoportban. Ez pedig már csak azért is meglepő, mert ennek a családnak sikerült elérnie azt a függetlenséget, ami a Kr. e. 6. században veszett el, majd Róma hatalomátvételével egészen 1948-ig lehetetlenné vált. Fontos kivételnek tekinthető a zsidósághoz kapcsolódó irodalomban Josephus Flavius. Noha első művében (Bel 1,31–54) csak érintőlegesen foglalkozik a Hasmoneusok tetteivel, a zsidóság történetét bemutató második könyvében – bár karakteres eltérésekkel – az 1Makk teljes anyagát feldolgozza, majd az ebben tárgyalt korszakon túl, más forrásokból ki is egészíti a Makkabeusok történetét és történelemben játszott szerepét (Ant 12,242–13,212). Josephus után majd csak a középkorból ismert

⁴¹ Hürkanosz uralkodásához köthető egyfajta megújult kultuszcentralizáció is. „Hürkanosz templompropagandája tehát így szól: a legitim áldozatbemutató és a legitim főpapság szolgálati helye a jeruzsálemi templom, ami az egyetlen legitim JHWH-templom” (ZSENGELLÉR, Johannész Hürkanosz, 84).

⁴² A határtörténet hatalmas anyagához: SIGNORI, Dying for the Faith.

⁴³ A könyvből származó idézetek Karthágói Cipriánál (ca. 200–258) és Caralisi Lucifernél (? – 375) azt is bizonyítják, hogy a régi latin fordítás nem Jeromostól származik (TILLY, Makkabäer, 49), illetve vélhetően egy korábbi görög szöveg fordításai, mint amelyeket mi ismerünk (SCHWARTZ, Maccabees, 43).

⁴⁴ A Makkabeus név eredendően nem jelölte a család minden tagját, csak Júdás mellékneve volt. A többes számú alak elsőként a keresztyén irodalomban tűnik fel és az esetek többségében a 2Makk 7 mártírjaira utalt. (SCHWARTZ, Maccabees, 3).

⁴⁵ STEMBERGER, Irodalom, 34.

egy zsidó feldolgozása az 1Makk 1–9-nek, a Megillat Antiokhosz, ami vélhetően azért íródott, hogy a hanuka ünnepének nagyobb tekintélyt adjon.⁴⁶ Meg kell említeni továbbá Joszippon könyvét is, amely Dél-Itáliában a 10. században dolgozza fel héber nyelven Josephus műveit, leginkább az Ant 1–16 könyveit, ezzel újra felfedezve a zsidóság számára Josephust.⁴⁷

Az 1Makk-ban elbeszélt események közül a legkiemelkedőbb hatásúnak a zsidóságon belül mindenképpen a Templom megtisztításának történetét kell tekintenünk (1Makk 4,36–59 / 2Makk 10,1–15),⁴⁸ ugyanis ennek a leírásnak a rabbik által haggadikusan átdolgozott legendája a Babiloni Talmudban (b.shabbat 21b⁴⁹) adja az évenként megünnepelt hanuka alapját. Az emléknaphoz pedig már az egészen korai időkben hozzákapcsolódott a Fény ünnepe (vö. Jn 10,22). Ezen túl, a Makkabeusok törvény iránti hűsége és önfeláldozó hősiessége a zsidó identitástudatban is fontos szerepet játszott, játszik. Biztosak lehetünk benne, hogy a Makkabeusok célkitűzései és ezek megvalósítása mintaként szolgálhatott a rómaiak elleni háború zélótáinak.⁵⁰ Majd több száz évvel később, ismét különösen erőteljesen támaszkodott erre a gondolatra a Cionizmus, politikai célkitűzéseihez felhasználva a hősök történeteit. De napjainkban is megjelennek a Makkabeusok sportegyesületek, ifjúsági szervezetek nevében, sőt még egy sörmárkát is róluk neveztek el.

Keresztyén hatástörténet

Jóllehet az Újszövetségben nem találunk közvetlen idézetet az 1Makk-ból, az egyházatyáknál (elsőként Tertullianus) a Makkabeusok megrendíthetetlen hite és bátorsága szerves részévé vált a keresztyén kegyességnek. Ennek ellenére a Makkabeusokról szóló könyvek nem mindenütt kerültek be a szent iratok közé (így pl. hiányoznak a kanonikus könyvek listájából Alexandriai Atanáz 367-ben íródott húsvéti levelében). Az által viszont, hogy a Vulgata mind a két könyvet tartalmazza – ha nem is a történeti könyvek sorában, de mint hasznos olvasmányt az Ószövetség végén – a nyugati egyházban széles körben ismertté és használatossá vált. Különösen kiemelkedő hatást gyakoroltak a 2Makk 7,1–42-ben szereplő vértanúk a keresztyén martirológiára. A középkorban számos templomban jelennek meg az anya és hét gyermeke keresztyén mártírként, akiket szentként tiszteltek. „A Makkabeus testvérek Júdás, Jónátán, Simon és győzedelmes fegyveres harcuk a hitetlenek ellen pedig a 10. század óta úgy jelent meg, mint legfőbb példakép a Karolingok fegyveres konfliktusában a magyarokkal, később pedig, mint vezérlő csillaga a kereszties háborúknak.”⁵¹ A 11. század investitúraharcában pedig a Szeleukida uralkodótól kapott főpapi címre hivatkozás épp oly népszerű volt a világi oldalon, mint az egyházi érvelésben a Makkabeusok lázadása a királlyal szemben.⁵² Számos templom falán megjelennek a Makkabeus hősök és a középkorban széles körben ismert, a szentek életéről szóló *Legenda aurea* (13. század) is népszerűvé tette őket.

⁴⁶ TILLY, Makkabäer, 51.

⁴⁷ Vö. STEMBERGER, Irodalom, 129.

⁴⁸ Csúpan egyetlen nem deuterokanonikus szövegben jelenik meg a templomszentelés ünnepe a Zsolt 30,1-ben. Viszont a fentebb említett, az események leírását tartalmazó részekén túl, utalnunk kell még a 2Makk elején található két levélre is, melyek szintén a hanuka megünnepeléséhez kapcsolódnak (vö. XERAVITS, Tanulmányok, 20).

⁴⁹ „...A hasmoneusok pedig, midőn megerősödtek és legyőzték a szireket, átkutatták a szentélyt, de csúpan egyetlen érintetlen korsó olajra akadtak, melyen a főpapi pecsét érintetlen volt. Ez a korsó olaj csak egyetlen napra lett volna elegendő, de csuda történt és nyolc napon át világítottak vele. Következő esztendőben ezeket a napokat ünnepnapokká tették, dicséző zsoltárok éneklésével és hálaadással Isten iránt” (MOLNÁR, A Talmud könyvei, 49).

⁵⁰ Részletesen ehhez FARMER, Maccabees.

⁵¹ TILLY, Makkabäer, 53.

⁵² SCHWARTZ, Maccabees, 23.

A reformációval a Makkabeusokról szóló könyvek, különösen a 2Makk sokat veszítenek a jelentőségükből. Ennek oka egyfelől abban keresendő, hogy protestánsok által alapvetésként elfogadott rabbinikus kánonból kimaradtak, mindazonáltal ajánlott olvasmányként Luther bibliafordításában is megjelennek (1534). A másik ok talán ennél is többet nyomott a latban, tudniillik a konfrontáció a római katolikus egyház tanításával, aminek számos eleme támpontot talált a második könyvben (pl. tisztító tűz, szentek közbenjárása stb.). Mindezen tekintélyvesztés ellenére, vagy talán éppen ezért a katolikus kánon lezáró Tridenti zsinat (1546) mindkét könyvet felvette abba. A keleti egyházban, már a Konstantinápolyi zsinat (692) kanonikusnak tekintette a Makkabeusok első könyvét, amint az örmény, a kopt, az etióp és a kelet-szír egyház is elfogadott. De a görögkeleti ortodox egyházban is nagy tekintélynek örvend, miközben az orosz ortodox egyházban nem tartozik a kanonikus könyvek közé.⁵³

Felhasznált irodalom

- [1.] BRINGMANN, Klaus, *Hellenistische Reform und Religionsverfolgung in Judäa. Eine Untersuchung zur jüdisch-hellenistischen Geschichte (175–163 v. Chr.)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1983.
- [2.] COLLINS, John J., Daniel, First Maccabees, Second Maccabees with an Excursus on the Apocalyptic Genere, Wilmington, Delaware, Michael Glaizer, 1981.
- [3.] DARSHAN, Guy, The Original Language of 1 Maccabees: A Reexamination, *Biblische Notizen* (182), 2019, 91–110.
- [4.] DOBBELER, Staphanie von, *Die Bücher 1/2 Makkabäer*, Stuttgart, Verlags Katholisches Bibelwerks, 1997.
- [5.] FARMER, William Reuben, *Maccabees, Zealots and Josephus*, New York, Columbia University Press, 1956.
- [6.] HAAG, Ernst, *Das hellenistische Zeitalter. Israel und die Bibel im 4. bis 1. Jahrhundert v. Chr.* (Biblische Enzyklopädie), Stuttgart, Kohlhammer, 2003.
- [7.] HENGEL, Martin, *Judentum und Hellenismus* (WUNT), Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), ³1988.
- [8.] JAGERSMA, Henk, *Izrael története 2. Nagy Sándortól Bar Kochbáig*, Budapest, Református Zsinat Sajtóosztály, 1991.
- [9.] KARASSZON István, Tényleg megőrült Antiokhosz Epiphanész? in uő. *Az Ószövetség varázsa*, Budapest, Új Mandátum, 2014, 180–199.
- [10.] KÓKAI-NAGY Viktor, Die Beziehung der Makkabäer zu fremden Nationen – die Bündnisse mit Rom und Sparta, in G. G. Xeravits, J. Dušek (Eds.), *The Stranger in Ancient and Mediaeval Jewish Tradition*, de Gruyter, Berlin, 2010. 107–117.
- [11.] KÓKAI-NAGY Viktor, A hellenizmus, in Timár Gabriella (szerk.), *Isten háza küszöbén. Tanulmányok a Bibliamúzeum állandó kiállításához*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, 2022. 114–123.
<https://doi.org/10.1515/9783110222043.2.107>
- [12.] MARTOLA, Nils, *Capture and Liberation. A Study in the Composit of the First Book of Maccabees* (Acta Acamiae Aboensis), Turku, Åbo Academi, 1984.
- [13.] MOLNÁR Ernő, *A Talmud könyvei: Berakhoth. – Pea. – Shabbath*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1921. (https://mek.oszk.hu/13800/13804/pdf/13804_1-3.pdf [2023. 07. 25.])
- [14.] PECSUK Ottó (szerk.), *Deuterokanonikus bibliai könyvek magyarázó jegyzetekkel*, Budapest, Kálvin, 2023.

⁵³ Vö. TILLY, Makkabäer, 56.

- [15.] SCHWARTZ, Daniel R., *1 Maccabees* (Anchor), New Haven & London, Yale University Press, 2022. <https://doi.org/10.1111/rsr.15979>
- [16.] SIGNORI, Gabriela (szerk.), *Dying for the Faith, Killing for the Faith. Old-Testament Faith-Warriors (1 and 2 Maccabees) in Historical Perspective*, Leiden-Boston, Brill, 2012. <https://doi.org/10.1163/9789004211049>
- [17.] STEMBERGER, Günter, *A zsidó irodalom története*, Budapest, Osiris, 2001.
- [18.] TILLY, Michael, *1 Makkabäer* (HThKAT), Freiburg – Basel – Wien: Herder, 2015.
- [19.] XERAVITS Géza, *Tanulmányok az ókori Izrael kultuszairól*, Budapest, L'Harmattan, 2008.
- [20.] ZSENGELLÉR József, Johannész Hürkanosz a judaizmus atyja? Királyi életrajz vallástörténeti dimenzióban, *Collegium Doctorum* (18), 2022. 73–89.

<https://doi.org/10.36007/4959.2024.65>

Ágnes Nemes Nagy and religious poetry

András MÉNES¹

Abstract

The writer of the following lines presents the life of the poet-writer and translator Ágnes Nemes Nagy. It includes her schools and also mentions her study trips abroad. In the first part of András Ménes's scripture/lecture, he presents the life and family relationship of Ágnes Nagy Nemes in great detail.

The second part of the scripture/lecture presents the religious poetry itself. It is very interesting that many Hungarian poets and writers became religious. This may be due to the fact that Hungary has always been at the crossroads of history. In the poet's life, there was also a world war, a revolution and a change of regime.

Keywords

poetess, religion, way of life, poems, magazines

The life of Ágnes Nemes Nagy

Ágnes Nemes Nagy was born in Budapest, on 3rd January, 1922. During all her life she used her original name for publication. In 1939, graduated with honors from the Baár-Madas Reformed (Calvinist) Girls' High School. After that, she became a student of Pázmány Péter University majoring in Hungarian-Latin art history, where she graduated in 1944. During her university years, she entered into a working relationship with Antal Szerb and Gábor Halász.

She wrote poems from her student days and published them in magazines from 1945. Her first book of poems was published in 1946, she joined the Hungarian Writers' Association in 1946, and was later a member of the Hungarian PEN Club. Still in 1946, together with her husband Balázs Lengyel, she founded the literary magazine Újhold, which could only be published until the fall of 1948, but after its ban, it became an emblem of the idealism of the Babits West and the writer's literary endeavors undertaking quality.

Between August 1947 and August 1948, with a scholarship - together with the greats of Hungarian science, art and literature such as János Pilinszky, Amy Károlyi, Géza Ottlik or Sándor Weöres - she stayed at the Hungarian Academy in Rome and in Paris on a study trip, as if to process the horrors of the war [1] [2] [3] [4].

Ágnes Nagy Nemes also worked as a translator. She primarily translated French and German works into Hungarian, but her translations from other languages were also published in anthologies. From 1946, she was a staff member of the pedagogical journal Public Education. Between 1954 and 1958 she was teacher at the Petőfi Sándor Secondary School of Budapest. As of 1958 she was a freelance writer.

Taking into consideration the extent of the poetic oeuvre and the number of the published books, she did not published too much. She published more of her new poems in "Napforduló" (Solstice) in 1967, and then in a new cycle of her three collected volumes.

¹ Dr. Ménes András MBA; Ph.D., Jánosik Kft. munkatárs menes.andras1@gmail.com

During this period, she wrote her cycle of poems (considered by many to be her masterpiece), the "From the Notes of Akhenaten".

In addition to her poetic work, she was an outstanding practitioner of Hungarian essay literature.

Starting in 1975, she published her essays, poem analyzes and interviews with her in several volumes. He devoted an independent volume to the poetic portrait of Mihály Babits. Her art analyses, her writings about the purpose of poetry and the nature of the poem are examples of professionalism and even enjoyable lively insight, examples of a fine combination of objectivity and personality.

In the 1970s and 1980s, she became a significant and defining personality of Hungarian literary life. She also kept in touch with many prominent members of the Hungarian literary emigration. She represented our country and our literature on several occasions at foreign reading evenings and international writers' meetings. And in 1979, she spent four months in Iowa, at the university's international writers' camp.

Picture 1: Ágnes Nemes Nagy photo

In 1986, together with her husband - Balázs Lengyel - they relaunched Újhold (New Moon) in the form of a yearbook under the title Újhold (New Moon) Yearbook. The twelve volumes bear witness to the fact that Ágnes Nemes Nagy considered the core realization of the New Moon idea to be part of her life's work [5].

In the last year of her life, she became an invited founding member of the Széchenyi Academy of Literature and Arts, which was established within the Hungarian Academy of Sciences [6] [7].

Ágnes Nemes Nagy gave her soul back to her Creator on August 23, 1991 in Budapest. During her lifetime, she received the Baumgarten prize in 1948, the Attila József prize in 1969, the gold degree of the Work Order of Merit in 1983, the Kossuth prize in 1983, and the Book of the Year prize in 1985. After her death, in 1998, together with Balázs Lengyel, posthumous she was recognized with the honor of Righteous Among the Nations .

Picture 2: Tomb of Agnes Nemes Nagy

Poem and experience of God

„ Like the beautiful
faithful stream
The deer wishes,
My soul longs for my Lord,
And pleads with him, ...” [8]

Perhaps it is not the most appropriate time to ask the seemingly astonishing, rather radical question after singing old and new songs and poems: is literature, or in a broader sense, a work of art, possible at all? My question, one might say, sounds quite familiar, since there is a huge literature on the "aesthetics of disappearance" or "art after art". The theorists of "exhaustion" have already formulated the same question in many different ways, and of course they have always tried to come up with remarkable answers. The question is not new, and what's more, it goes back to a very rich tradition. If the existence of literature is constantly questioned by literature itself, its art is limited by art, and the scope of validity of the word is limited by the word. From the position of the reader, it seems to be an inescapably valid question whether the poem - let's stay with the genre that interests us closely - reveals creation to us or, on the contrary, hides creation. Do we not attach too much importance to the aesthetic knowledge of the world and ourselves compared to the knowledge of grace through divine revelation? If the original meaning of aesthetics is perception, then do we really encounter God in the course of our readings when we read about God, when the poet mentions him in her poem? To put it more jokingly: isn't God included in the poem for the sake of the rhyme? [9].

We can in no way consider it a coincidence that one of the most bitter writings in the Holy Scriptures (which perceives the distance between the Creator and the creature as the longest - we mean: impassable and evaluates and describes it accordingly) also speaks of the writing itself, we read in it that there is no end to the writing of the many books, and the body is tired from much learning. Yes, what is the point of multiplying the long, long list of futility. Has God revealed Himself perfectly in Scripture? However, the author of the preacher's book draws and conceals with sharp humor the very attitude that makes the strange thing that God can be passed on perfectly possible aesthetically. The existence

of God can and must always be passed on, the transmission should take place from generation to generation and from person to person. The revelation about the futility of books is also spoken by Ágnes Nagy Nemes, and in the same place she questions all possible things and thoughts with light irony. But why? Perhaps because the one we approach, the one we try to approach, is infinitely greater than what we approach it with. God is always greater than the words we mere mortals use to speak of Him. And before we catch a glimpse of him, he is no longer there, he disappears from our sight, and all that we have built up to see him or hear him is gone. In the case of Ágnes Nagy Nemes, the poem is a reverberating building in which time, by means of linguistic memory, is able to condense the past and future into itself by evoking the rhythm of the steps approaching God, from which our present time is mysteriously kneaded.

Picture 3: Ágnes Nemes Nagy photo

„ My God, you beautiful faithful stream,
Where did you run away from me
Where can I quench my burning thirst?” [10]

This is what Ágnes Nagy Nemes asks, certainly one of the most important - Protestant? reformed? - of the second half of the twentieth century in her poem. Without a doubt, you yourself experienced the heaviest burden of human existence, of our life, of personal existence. Where is God? Why do you hide from us when you want to make yourself known to us? What is the purpose of this one-sided, metaphysical hide-and-seek that exposes people to such an extent?

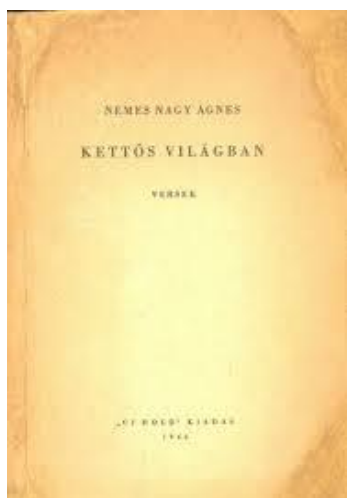
„ Zigzag shingle,
You're drying right there
Where thirst is most scorching in the heat,
And causes a stranger - legions of pain
Only new torment, but not a spring in the stone.”

Incredible poem, we could say it easily. The words of Albert Szenci Molnár in Psalm 42 do not exactly describe this state, but the fact that the poet is not only questioning God, but also the rhetorical traditions of addressing God, which are too familiar for us, only proves the question-posing of the poem. What I think of? Ágnes Nemes Nagy lives a

sacredly holy turn of prayer, resorts to the crystal-clear wording of the Protestant tradition, transforms a sanctified form into her own voice, and transforms her own voice into a sanctified form. It's as if she takes the safe path in order to talk to God, with whom she has things to discuss that cannot be postponed. In her poem "Shouting", she raises even more openly the drama of the exhaustion of her own Protestant heritage:

„ Do not abandon the unbelieving grandchildren
of many of your priests,
Don't leave my miserable head!”

No human being can address God directly, between her and God is the inherited language, the learned and transmitted, tried and passed meaning. The linguistic tools at hand and the established rhetorical forms often turn out to be unusable. The rhetorical tradition, the self-enclosed, fixed phenomena, the movement and the voice delivery proved to be insufficient, even an obstacle, to bridge the distance between the ancestors of the "many priests" and the "unbelieving grandchildren", or at least to show them, to experience them intimately. Fathers look at their sons confused, how can it happen that the well-established, safe path shows itself to be untraveled? And behold, not only do fathers look at their sons and daughters with incomprehension, but the offspring also look at themselves with incomprehension. Did our fathers see God, or did they only honor their desires as God? But it doesn't matter how they died, if they could have been happy in their life, their suffering, their death, except that only the bones can be experienced, some kind of frightening frailty and utter meaninglessness. The image of the complexity of the rich spiritual tradition also appears in the poem Stream by Ágnes Nagy Nemes.

Picture 4: Book of poems of Ágnes Nemes Nagy

Where is God? there is, however, an answer to this question in the poem, but we find it formulated in the language of poetry and music. It escapes there in the poem, in the flawless iambs, which the poet, as if repeating the rehearsed movements of prayer, deliberately follows, condemning the matter of winning faith to be heard. This is the transitional revelation, the real reformation hidden in the poems. However, faith comes from hearing, and hearing through the word of God. Hearing is not a given, only the divine speech, the revealed word, can make one hear. In the tradition of speaking, it is as if we ourselves hear the distant, barely recognizable echoes of the divine word, but as long as it does not become a divine word, the meanings that become present can be a source not only of faith, but also of doubt.

Let's put tradition to testing, suggests Ágnes Nagy Nemes. Because while we are trying to address God directly, it is as if God is already speaking to us and in us, we think we are hearing someone who is infinitely different from us and yet considers language as her own home. This strength of search in Ágnes Nemes Nagy, the Protestant hardness, makes it possible for me to read that the poetess is artistically and intellectually honest. She is honest both in seeking and finding God. She also gives her readers the hope that through her poems everyone can find holiness and through it reach God. What a state of grace all this means! To be present at the moment of finding [11].

The divinely godless, or, if you like, ungodly godly poems of the Ágnes Nemes Nagy must be connected to her compositions that look back on a rich past within the tradition of psalms. Perhaps the most scandalous line of the poem Pata can be most fruitfully interpreted in this world of forms:

„ And how to forgive you while disappearing?” Do we also hear the sinner's plea for forgiveness here? We are human, sinful, fallible and mortal. It is difficult for us to forgive and it is also difficult to say this [12].

The god of Ágnes Nemes Nagy dwells in silence, and God's silence is replaced in vain by his followers with endless speeches. There are well-trodden paths, such as the Psalms and parables, but these are impassable for many. They need help, we need spiritual support. The sacred scandals of the poems are usually the specialties of the poems The Stream and The Outcry. The poet aims to refine our methodological hearing. With refined hearing, it is easier to hear God's approaching steps.

If we claim that the trodden paths are impassable, and if we even declare that the God who expresses himself in words and in silence, then we are speaking of the personal experience that our experiences with God are, above all, unrepeatable and is characterized by an existential and human desire to repeat and relive. This is a duality that never cancels each other out, but keeps it alive.

Ágnes Nemes Nagy has a poet-disciple who guides us through her unique experience with the help of a one-sentence poem that is incomparably witty, but terrifying in its ultimate meaning. It is about Dezső Tandori, and the title of his poem is Heraclitus Memorial Column, the poem can be found in the volume “Conditional stop” (Feltételes megálló), published in 1983 [13]. It sounds like this:

„P/r/ó/b/á/l/j/u/k/e/l/s/ő/o/l/v/a/s/á/s/r/a/m/e/g/m/o/n/d/a/n/i/h/á/n/y/s/o/r” (In English: L/e/t/'s/t/r/y/t/o/s/a/y/h/o/w/m/a/n/y/l/i/n/e/s/t/h/e/r/e/a/r/e/o/n/t/h/e/f/i/r/s/t/r/e/a/d/i/n/g/ - Let's try to say how many lines there are on the first reading//

Dezső Tandori calls for the fulfillment of the impossible, he sets a condition for a particularly interpreted understanding of the poem, which is simply not possible with our ingrained reading habits, and beyond that, with the poem-breaking habits at hand. And the habit, the posture of the mouth, empties the text, silences the poem, domesticates Psalm 42, making the cry articulate as well. The sacred texts are beautiful and terrible at the same time, and their most adequate form is a fragment, because the perception of God does not quench, but increases the thirst for God. In the infinite space of linguistic memory, in the undivided sea of words and sentences, there are the words of God, the revealed words, as well. The believer struggles with this formless inheritance - including Ágnes Nemes Nagy in disbelief.

According to a medieval master, a work of art multiplies blessings. Ágnes Nemes Nagy did not live in vain. Her life exemplified that we can get closer to God through her creations, that is, her poems.

REFERENCES

- [1] SÁRKÖZI Péter: *Magyar irodalom Olaszországban*. Kortárs 46. évfolyam, 104-124. o., ISSN 1418-1592
- [2] LENGYEL Balázs: *Két Róma-Emlékezés 1948-1993*. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2018. 272. o., ISBN 9789636764633
- [3] SÁRKÖZY Péter: *Az olaszországi magyar diaszpóra múltja, jelene és ...* Hitel, 2019. október, 32-45. o., ISSN 02389908
- [4] SÁRKÖZY Péter: *Róma mindannyiunk közös hazája*. Romantika Kiadó, Budapest, 2010. 264. o., ISBN 9786155037009
- [5] MEZEI András: *Beszélgetések Nemes Nagy Ágnessel*. CET Magazin, 1994 szeptember-október, 18-31. o., ISSN 1217-1441
- [6] PETŐSZ András: *Idegenként Európában*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 1997. 342. o. ISBN 963-9101-02-8
- [7] DOMONKOS Mátyás-LENGYEL Balázs: *Erkölc és Réműlet között. In memoriam Nemes Nagy Ágnes*. Nap Kiadó, Budapest, 2004. 2. kiadás, 400. o. ISBN 9789638116147
- [8] 42. zsoltár
- [9] VISKY András: *Grádicsok útján. In: Reggeli csendesség*. Harmat Kiadó, Budapest, 1995. 158. o., ISBN 963-7954-46-5
- [10] NEMES Nagy Ágnes *összegyűjtött versei*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 344. o., ISBN 9789633895597
- [11] NEMES Nagy Ágnes-LENGYEL Balázs: *A tűnékeny alma*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995. 320. o., ISBN 963-676-005-5
- [12] NEMES Nagy Ágnes-LENGYEL Balázs: *„láthatatlan selyemsál a számon”* Gondolat Kiadó, Budapest, 2019. 272. o., ISBN 9789639639274
- [13] TANDORI Dezső: *Feltételes megálló*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983. 474. o., ISBN 963-271-826-7

A modern kori válságkezelés bibliai alapjai

NOSZKAY Erzsébet¹ – ESZTERGÁLY Előd Gábor²

Abstract

Current study is part of a larger research, which serves to renew the crisis management methods used in the Hungarian Reformed Church, as well as to develop its new diagnostic system. The basis of the research is the economic methods (e.g. the work of Prof. Dr. Erzsébet Noszkay habil) that have been used successfully by economic experts for decades. Applying these methods to the church environment is possible because the archetype of modern crisis management can be seen in the process by which God handles the crisis situation created by original sin.

Since crisis management and diagnostics with a biblical approach provides a completely new mindset, the study of the Bible with this perspective and the applying its lessons in practice represent a new, so far unexploited field not only for theology, but also for economics, therefore it definitely makes sense to present it in a professional environment.

Keywords

Crisis, crisis situation, crisis management, Bible, Christianity, Church, Reformed.

Bevezető

„Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlóvá: uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a jószágokon, az összes vadállaton és az összes csúszómászon, ami a földön csúszik-mászik. Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket. Azután megáldotta őket Isten, és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet, és hajtsátok uralmatok alá! Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a szárazföldön mozgó minden élőlényen! (...) És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó. Így lett este, és lett reggel: hatodik nap.” (1Móz 1,26-28.31)

A bibliai teremtéstörténet rámutat, hogy Isten alapvetően jónak teremtette ezt a világot. Az első válsághelyzetről a bűnesetet követően olvasunk, amikor „megnyílt” Ádám és Éva szeme és „észrevették, hogy meztelenek, ezért fügefaleveleket fűztek össze, és ágyékkötőket készítettek maguknak” (1Móz 3,7). Az évezredek távolából a Szentírás képes beszéde rámutat arra, hogy a bűn következtében egyszer csak takargatni valója lett egymás előtt Ádámnak és Évának – ma ezt házassági válsághelyzetnek mondanánk. A bűnesetet követően megszűnt az édeni állapot, és egy válságsorozat vette kezdetét az emberiség életében: a terhesség fájdalma, a vágyakozás kínja, a föld megátkozása, a fáradságos munka, az elmúlás és a halál elkerülhetetlen ítélete (1Móz 3,16-23). A Szentírás alapján kijelenthető: *a válság az emberi bűn (Isten elleni lá-*

¹ Prof. Dr. Noszkay Erzsébet, Noszkay Erzsébet, professor emerita, egyetemi magántanár, Budapesti Metropolitan Egyetem EMBA Turnaround management szakvezetője, a MATE doktori iskoláján témavezető, MTA GB Tudásmenedzsment Munkabizottság alapító elnöke, a VOE Tiszteletbeli elnöke, nomenbt-online.hu.

² Esztergály Előd Gábor református lelkipásztor, egyházmegyei lelkeszi bíró, vállalkozásszervező közgazdász, Executive MBA – Turnaround menedzser szakközgazdász, Turnaround Management Specialist. Munkahely: Csömöri Református Egyházközség. Elérhetőség: esztergalyelod@gmail.com.

adás) által vált a teremtés részévé és azóta is az emberi civilizáció fejlődésének egyik mozgatórugója a válsághelyzetek elkerülése és az azokból való megszabadulás. Ugyanakkor a Biblia azt is feltárja, milyen megoldást (módszert) ad Isten a válságba került emberiségnek ehhez a küzdelemhez.

A válsághelyzet és a válságkezelés a keresztyén egyházak történelmében is nyomon követhető, gondoljunk csak a megújulást szorgalmazó reformtörekvésekre (pl. szerzetesrendek megalkulása vagy a 16. századi reformáció). A közel kétezer éves múlttal rendelkező keresztyén egyházak bírnak a legnagyobb tapasztalattal változás- és válságkezelés tekintetében, mégis napjainkban úgy tűnik, a társadalomtudományok 20. századi robbanásszerű fejlődésében lemaradtak. Ugyan ma is látunk egyházi krízisekre adott gyors és hatékony megoldást, de nem ez a jellemző. Gyakran elavult és bürokratikus rendszerek nehezítik a döntéseket, és nem egyszer a kompetenciák esetlegessége miatt szakmailatlan és ad hoc válságkezelések történnek. Súlyosbítja a helyzetet, hogy az egyház válsághelyzetei (egyházközségi vagy közegyházi) nincsenek kielemezve, következményeik és hosszútávú hatásuk szakmailag nincs feltárva. Generációk végzik el úgy a teológiát és lesznek közösséget vezető lelkészek, hogy ugyanazokat hibákat vétik és ugyanazokat a válsághelyzeteket élik át szolgálatuk során, mint elődeik.

Gyakorló lelkipásztorként úgy látom, a történelmi egyházak megújulása és hatékonyabb működése céljából szakmai alapon kell megújítani az eddig alkalmazott diagnosztikai és válságkezelési módszereket. Ennek a megújításnak az aktualitását és jelentőségét többek között a következők indokolják:

1. A válságok korát éljük. Ha csak az elmúlt 15 évet nézzük 4 olyan globális krízist említhetünk, amelyek visszafordíthatatlan változásokat eredményeztek világunkban. A jelek pedig újabb válságokat prognosztizálnak. Ezek a kívülről érkező negatív hatások akarva-akaratlanul is válsághelyzeteket generálnak az egyház és a gyülekezetek életében, amire gyors és hatékony választ kell adni.
2. Mindig is voltak belső krízisek az egyházban, de korunk információs forradalma miatt ma egy válsághelyzet rövidebb idő alatt eszkalálódik és súlyosabb következményekkel fenyeget. Egy gyülekezeti válság híre akár egy nap alatt az egész egyházat érintő problémává duzzadhat a kontrollálhatatlan közösségi és a korszellemet kiszolgáló szenzációvadász médiának köszönhetően. Ismerjük a következményeket: egyházzal szemben szkeptikus fiatalok, elbizonytalanodó lelkipásztorok, teológiákra jelentkezők csökkenő létszáma, keresztyén válások magas száma, korszellemet meghatározó devianciák egyházban is tapasztalt feszültsége.
3. A kutatás rávilágított arra, hogy a válság témakörében nagyon szűkös az egyházi szakirodalom. Ami elérhető, az döntően a második világháború idején vagy előtte született. Sajnos a hiányosság miatt nagy árat fizet újra és újra a felnövekvő lelkész-nemzedék, mert nem ismeri fel időben a válság jeleit, és amikor bekövetkezik a krízis, tehetetlenül áll vele szemben.

Az egyházközségi diagnosztika és válságkezelés megújítását szorgalmazó kutatás alapját azok a közgazdasági módszerek (főképpen Prof. Dr. habil Noszkay Erzsébet munkássága) alkotják, amelyeket évtizedek óta eredményesen alkalmaznak a gazdaság szereplői. Az egyházi környezetben történő alkalmazásuk azért lehetséges, mert *a modern kori válságkezelés ösképét abban a folyamatban láthatjuk meg, ahogyan Isten az eredendő bűn által létrejött válsághelyzetet kezeli*. Jelen tanulmány célja ennek az összefüggésnek a feltárása és bemutatása.

Mivel egy teljesen új látásmódot ad a bibliai szemléletű válságkezelés és diagnosztika, ezért a Biblia ilyen irányú tanulmányozása és tanulságainak a gyakorlatban történő alkalmazása nemcsak a teológia és az egyház, hanem a közgazdaságtan számára is új, még kiaknázatlan területet jelent. A Magyarországi Református Egyház elnökségének támogatását élvező kutatás elején vagyunk, a széles körben történő megismertetése már elkezdődött, gyakorlati alkalmazása eredményeink szerint minél hamarabb kezdetét veszi.

Az alábbi tanulmányban először a válság biblikus szemlélete kerül bemutatásra, amely rávilágít a közgazdaságtanban tapasztalható szemléletváltozás bibliai gyökereire és az egyházakban tapasztalt megújulást sürgető hozzáállásra. A második fejezetben a válság kialakulásának folyamatáról lesz szó, bemutatva a Bibliában felismerhető folyamatok közgazdasági vetületét. Befejezésül, a modernkori válságkezelési módszer bibliai gyökereinek feltárására kerül sor, amely rámutat, hogy a Szentírás, mint Isten kijelentése, valódi és eredményes segítséget és útmutatást tud nyújtani a válságban lévő emberiség számára.

A válság biblikus szemlélete

Az egyházra mindig változatlan és stabil tényezőként tekintett az ember, olyan kősziklára, amibe biztonsággal lehet kapaszkodni, amíg az élet viharai kitombolják magukat – fogalmazott 1948-ban Victor János (Victor, 2003, p. 103). Ez a megállapítás egy olyan korszak lenyomata, amelyben még elevenen élt a második világháború okozta trauma. Hatása azonban túlmutatott önmagán. A sokkal békésebb '90-es években az idősebb gyülekezeti tagok és lelkészek jó része az egyház változatlanságát és stabilitását már nemcsak lelki értelemben vallották, hanem a működés és a kialakult egyházi szokások megőrzése szempontjából is. Szigorúan ragaszkodtak a kialakult szokásokhoz és kritikusan álltak a változásokkal szemben³. Látványos és markáns változásokról csak a 21. század első éveitől kezdve beszélhetünk. A tradicionális gyülekezetek is kezdtek nyitni az újdonságok felé⁴, hogy a templomaikba vonzzák a fiatalabb generációt. A lelkészképzésben egyre több olyan szakkönyv került használatba, amely a keresztyénség megújulásáról, különféle (főképpen nyugati) missziói látások és módszerek bemutatásáról és hazai alkalmazásuk lehetőségeiről szóltak. Sőt, az idősebb generáció is egyre nyitottabbá vált a modernizáció és a változások felé⁵.

Amíg a változások (megújulások) megítélésében pozitív elmozdulás tapasztalható egyházunkban, a válsággal kapcsolatban ez kevésbé mondható el. Még mindig az a jellemző, hogy a gyülekezeti válsághelyzetek szűk körben, nem ritkán ad-hoc módon vannak kezelve. A lelkésztársadalom előtt is mélyen hallgatnak ezekről az esetekről, ezáltal nemcsak a tapasztalatok megosztásának és a közös gondolkodásnak a lehetőségétől fosztják meg egymást, hanem a közös imádság áldásaitól is. Alig jelenik meg publikáció ebben a témában, a tanulságok kiértékelése, rövid és hosszútávú hatásainak elemzése elmarad, megfosztva ezzel a lelkésztársadalmat és a gyülekezeteket a válsághelyzetek időben történő felismerésétől, azok eredményes kezelésétől.

A hiányos kommunikáció és a téma kerülése nemcsak az egyház tekintélyének védelme miatt történik, hanem a válságokhoz való alapvető emberi viszonyulásunk miatt is. Az egyházközségek válsághelyzetei sokkal nagyobb érzelmi hullámokat gerjesztenek az érintettek életében, mint más esetben. Az Istennel való kapcsolat, a lelki nyitottság, a magánéleti krízisek

³ Jól szemlélteti ezt református énekeskönyvünk megújítását célzó törekvések viszontagságos története.

⁴ Például egyre több helyen válik a fiatalos dicsőítő zene a klasszikus istentisztelet részévé és az orgona mellett kíséretként megjelenik a gitár vagy más modern hangszer.

⁵ A csömöri gyülekezetben például több idős gyülekezeti tag ült le a számítógép elé és tanulta meg használni a közösségi média alkalmazásait, hogy csatlakozhasson az online istentisztelethez vagy Bibliaórákhoz.

közösségekben történő feltárása szoros lelki kötődést eredményez, aminek következtében a személyes érintettség nő. Mindezek mellett a gyülekezet és a lelkipásztor között elmérgesedő konfliktus, a szolgálatában kiégő lelkipásztor, az előregedő közösségek mind olyan válsághelyzetek, amelyeket személyes kudarcként élnek meg az érintettek, ezért inkább nem beszélnek róla és a feledés homályába süllyeszti az eseményeket.

A mindennapokban tapasztalt félelemmel terhes és pesszimizmusra hajló keresztyén gondolkodás nem tükrözi a valódi biblikus látásmódot, szemben a változófélelben lévő közgazdasági és a tradicionális keleti gondolkodással, amely sokkal közelebb áll a Szentírás szemléletéhez.

Az európai (főképpen német és angol) Turnaround szakirodalmat eddig főképpen a pesszimizista válságfelfogás határozta meg (az egyensúlyzavar és az elért eredmények elvesztésének sokkoló fenyegetettségeként tekintettek a válságokra). Napjainkban ez a negatív hozzáállás kezd megváltozni és egyre optimistább módon tekintenek a gazdaság szereplőire erre a nem kívánatos állapotra, már nemcsak a veszteséget látják benne, hanem a megújulás lehetőségét is. Ez a fajta szemléletmód a keleti kultúrában ősidők óta jelen van, amire példa a „válság” kínai írásjele, amely a „veszély” és a „lehetőség” írásjelekből tevődik össze (Noszkay, 2009, p. 61).

Válság: 危机 Veszély: 危险 Lehetőség: 机遇

Úgy tűnik, a közgazdaságtan önkéntelenül is jobban alkalmazza a Szentírás szemléletét, mint a keresztyén közösségek. Mi lehet ennek az oka? A válsághelyzettel szembeni negatív attitűd gyökerét a Biblia első fejezeteiben találhatjuk, amikor arról olvasunk, hogy a bűnesetet követően megszűnt az édeni állapot és egy válságsorozat vette kezdetét az emberiség életében. Fájdalmas a felismerés: az életünkben megjelenő válság gyökere az életünkben szintén jelen lévő bűn eredménye. Azonban, ha tovább olvassuk a Szentírást, akkor *arra a következtetésre juthatunk, hogy a Krisztusra Megváltóként tekintő embernek alapvetően optimista módon kellene állnia a krízisekhez.* Egyrészt Isten kijelentésének a valóságban megtapasztalt bátorító igazsága alapján: „Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által ér célhoz” (2Kor 12,9). Másrészt pedig:

- Tudjuk, hogy a válság a bűnesettől kezdve jelen van ebben a világban és az emberi élet részévé vált, ezért számítanunk kell az előfordulására. Ha pedig valamire számíthatunk, akkor már kevésbé félelmetes és így arra is képessé válunk, hogy mögé látva a megoldás felé haladjunk.⁶
- Az emberi bűn következményei a keresztyének életét is megnehezíti (például rajtunk kívülálló okokból következik be a válság), de Krisztus megváltása által Isten közösséget vállal a hívőkkel, ezért nem vagyunk egyedül a hitet próbáló helyzetekben. Minden egyes krízis lehetőséget teremt az Istennel való kapcsolatunk elmélyítésére, hogy mennyei vezetéssel küzdjük le a kihívást és hitben megerősödve folytassuk útunkat.⁷
- Mivel a válsághelyzet az emberi romlottságunk következménye, ezért minden egyes ilyen alkalom lehetőséget nyújt a bűnbánatra. Életem prioritásait, döntéseit és tetteit a Szentírás mérlegére téve, lehetőséget kapok arra, hogy jobb és Istennek tetsző emberként kerüljek ki a válsághelyzetből.⁸

⁶ „Egyedül ellened vétkeztem, azt tettem, amit rossznak látsz. Ezért igazad van, ha szólsz, és jogos az ítéleted. ...Rejtsd el orcádat vétkeim elől, töröld el minden bűnömet!” (Zsolt 51).

⁷ „Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól.” (Jn 17,15)

⁸ „Mert mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkében pedig kárt vall?” (Mt 16,16)

- A keresztyén ember élete minden tettét és döntését Isten akaratához szeretné igazítani, ezért imádságban kér vezetést és tanácsot. A válsághelyzet lehet egyfajta válasza Istennek az imádságainkra, jelezve, hogy nem jó úton haladunk és át kell gondolnunk a folytatást⁹. Ennek a szemléletnek a kontrollja, hogy tudjuk, ahol Isten bezár egy ajtót, ott megnyit egy másikat.

A biblikus szemlélet kezdettől fogva arról tanít, hogy a válsághelyzetek az emberiség bűnének következményei és egyúttal jelzései, azonban nem lehet csupán kudarcként tekinteni ezekre a krízisekre. Szép történelmi példát ad erre a reformáció kora, amikor Luther Márton Ágoston-rendi szerzetes az egyház válságával szembeállva nem megbénult, hanem a megújulás útjára terelte a keresztyénséget¹⁰. *A megváltás örömhíre (evangélium) arra hívja az emberiséget, hogy lássák meg a nehéz élethelyzetekben is a történelem Urának végtelen szeretetét és kegyelmét, Aki bűnbánatra hívja elveszett bányáit, megajándékoz a hit kegyelmi ajándékával, lehetővé teszi a megtérés és a megújulás csodáját.*

Az alábbiakban néhány példával érzékeltetem a különbségeket a válsághelyzet pesszimista (piros) és optimista vagy biblikus (zöld) szemlélete között.

„Erre sem vagyok képes!”
Kudarcézés a rossz eredmény miatt.

„Alázzátok meg magatokat az Úr előtt, és ő felmagasztal titeket.” (Jak 4,10)
Alázatra és szelídségre tanít a válság, hogy megerősödhessünk Istennel való kapcsolatunkban.

„Mit vétettem, hogy ilyet kell elszenvednem?”
Kívülről ért sorscsapás.

„Isten pedig hűséges, és nem hagy titeket erőtkön felül kísérteni; sőt a kísértéssel együtt el fogja készíteni a szabadulás útját is, hogy el bírjátok azt viselni.” (1Kor 10,13)
Isten kezében van az életem, bármi történik velem, tudom, nem hagy el.

„Hol vannak az emberek, miért nem jönnek”
Kudarcézés az érdeklődés (piaci kereslet) hiánya miatt.

„Lábam előtt mécses a te igéd, ösvényem világossága.” (Zsolt 119,105)
Útmutatás kérése Istentől, mit kell változtatnom, mi legyen a következő lépés.

⁹ „...tudja a ti Atyátok, mire van szükségetek, még mielőtt kérnétek tőle.” (Mt 6,8).

¹⁰ A Lutheri-reformáció sikerének egyik okaként azt tartják az egyháztörténészek, hogy nemcsak kritikákat fogalmazott meg a válságban lévő egyházzal szemben, hanem a Szentírásra alapuló megoldási javaslatokkal is szolgált.

„Miből fogjuk kifizetni a számlákat?”

Pénzügyi veszteség, a várt bevételek elmaradása okozta krízishelyzet.

„Ne aggódjatok életetekért, hogy mit egyetek, se testetekért, hogy mibe öltözködjetek, mert több az élet a tápláléknál, és a test a ruházatnál.” (Lk 12,22-23)

Lehetőség átértékelni az anyagi javakhoz fűződő viszonyunkat.

„Ez így nem mehet tovább! Képtelen vagyok folytatni.”

A felhalmozódott gondok és problémák miatt a folytatás feladása.

„...szereztek magatoknak el nem avuló erszényeket, el nem fogyó kincset a mennyben, ahol a tolvaj nem férközhet hozzá, a moly sem emészti meg. Mert ahol a ti kincsetek van, ott lesz a ti szívetek is.” (Lk 12,33-34)

Lehetőség átgondolni az értékrendünket, mi az, ami igazán fontos, amiért érdemes tovább küzdeni.

„Vége mindennek!”

Súlyos veszteség miatt kétségbeesés, a teljes feladás állapota.

„Az Úr adta, az Úr vette el, áldott legyen az Úr neve!” (Jób 1,21)

Mindent Istentől kaptunk és kapunk a jövőben is, mi csak sáfárai vagyunk ebben a világban. Ha véget ér egy korszak, majd jön helyette egy másik.

„Békességet hagyok nektek, az én békességemet adom nektek, de nem úgy adom nektek, ahogyan a világ adja. Ne nyugtalankodjék a ti szívetek, ne is csüggedjen!” (Jn 14,27)

Krisztusban békességre lelhetünk a legnagyobb próbatételek során is.

A válság kialakulásának folyamata

Válságot nem kíván magának az ember, sőt nem is gondol rá, amíg minden jól megy. Ennek ellenére tudatában kell lenni annak, hogy egy szervezet nem képes állandóan sikeresen működni, hibák és rossz döntések mindig vannak, így a hanyatlást természetes eseménynek lehet tekinteni. A Szentírásból megismert emberkép alapján hozzátehetjük: a bűn által megromlott emberi természet miatt sem lehet folyamatos a siker. Bár a válság természetes folyamat része, mégis alapvető jellemzője, hogy előre nem tervezett kóros esemény, ami veszélyezteti a szervezet stabilitását, céljait, tartós fennállása esetén pedig a létét. „Válság akkor következik be, ha:

- a szervezet a változásokat, változásokésztetéseket nem érzékeli és azokra változtatásokkal nem reagál;
- vagy a célzott változtatások nem a valódi lehetőségek és/vagy fenyegetettség kezelésére irányulnak;
- azokat nem a megfelelő időben;
- nem a megfelelő módon;
- nem a megfelelő mélységben és/vagy kiterjedésben kezelik.”
(Noszkay, 2009, p. 21)

Lényegét tekintve ugyanezt a folyamatot írja le a Szentírás az emberiség első válsághelyzeténél, a bűneset történetében. Az Éden-kertben élő emberpár komoly kihívás elé került, amikor a kígyó felkelti érdeklődésüket a tiltott fa iránt: „Csakugyan azt mondta Isten, hogy a kert egyetlen fájáról sem ehettek?” (1Móz 3,1-13) Az első kérdésre még helyes választ ad Éva, felidézi Isten szavát, mint iránymutató parancsot. De a Kísértő nem hagy fel céljával, újabb véleményt fogalmaz meg, amellyel ráerősít az előzőre, és ezzel nyomás alá helyezi a döntéshelyzetbe került asszonyt. Éva mérleget: a gyümölcs csábító és okossá is tesz, majd végül rossz döntést hoz, amiben a férje is cinkossá válik. Ekkor észreveszik, hogy meztelenek és fügefalevéllal takarják el szemérmüket. A félelem is beköltözik a szívükbe, elrejtőznek Isten elől és amikor számot kellene adni tetteikről, a másokra hárítják a felelősséget – látható jelei lesznek a bűnnek. Az éden-kerti történet „felszámolással” ért véget: Ádám és Éva mögött bezárult a földi paradicsom kapuja és egy szenvedésekkel teli élet vette kezdetét, aminek a vége a halál lett (1Móz 3,14kk).

A többezer éves bibliai történet nem tudományos módon tárja fel előttünk a válság kialakulásának folyamatát, mégis tökéletes betekintést ad a válság természetébe. A mindig változó környezetből folyamatos változásokésztetés (a kígyó kérdései) érkezik, ami fokozódó nyomás alá helyezi az embert, ami növeli az esélyét a helytelen változáskezelésnek. Előbb-utóbb lesz egy rossz döntés, aminek következtében a szervezet válsághelyzetbe kerül. Amennyiben a szervezet idejében észleli a kialakult krízist, gyors és hatékony válságkezeléssel még könnyen orvosolható a probléma. (Ádám és Éva esetében a gyors és hatékony válságkezelés az őszinte bűnbánat lett volna, de e helyett egymásra mutogatva hárítják el a felelősséget.) A nem időben és nem megfelelő módon meghozott válságkezelési döntések miatt a krízis tovább mélyül, csődhelyzet alakul ki és annak sikertelen kezelését követi a felszámolás (Noszkay, 2009, pp. 26-27).

Ez az ősi bibliai történet közelebb visz a válság természetének és a háttérben megbúvó lelki folyamatok (Istentől elfordult, vágyaitól elvakult ember tévedései) megértéséhez. Ugyanakkor kiegészíti a válság – a közgazdaságtan által egzakt módon bemutatott – jellemzőit, definícióját és típusait. A kettő együtt teljesebb képet ad a szakembereknek és hatékonyabb válságkezelést eredményezhet a bajba jutott szervezetek életében.

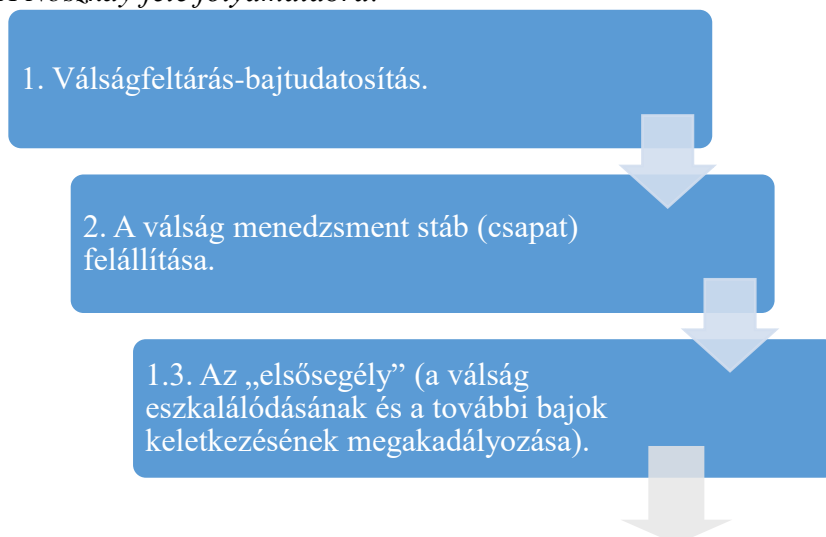
A válságkezelés bibliai gyökerei

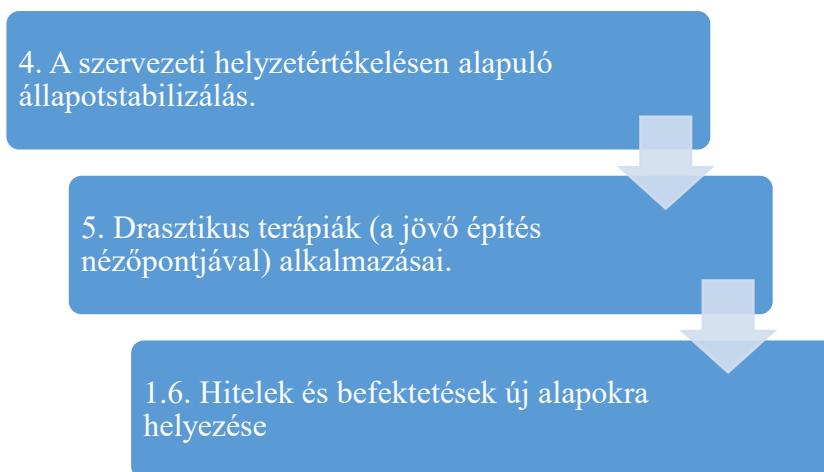
„...azt a hírt kaptam rólatok, testvéreim..., hogy viszálykodások vannak közöttetek” (1Kor 1,11). Kendőzetlenül fogalmaz Pál apostol a korinthusiakhoz írt első levelében, mert komoly problémák adódtak az ősgyülekezet életében. Nevezhetjük válsághelyzetnek is, hiszen a közösség stabilitását, céljait, létét fenyegető (a válság definíciója) krízishelyzet állt elő a pártoskodás, a cégéres bűnök, az istentiszteletben tapasztalt visszásságok és a tanbeli félreértések miatt. Az első levele nem oldotta meg a krízist, ezért nem kis áldozatot vállalva személyesen is elutazott Korinthusba, hogy segítse a dolgok rendeződését. A várt megbékélés azonban így is elmaradt, sőt ellenfeleitől megsértve kellett elhagynia a gyülekezetet, de nem adta fel. A következő, „könnyhullatással” írt levelét Titusszal küldte el, aki örömhírrrel térhetett vissza: „a gyülekezet újra Pál mellé állt; a sértegetőt nyilvánosan megbüntették” (Herczeg, 1998, p. 277). Immár megbékélt lélekkel írhatta bátorító sorait: „...állítsátok helyre a jó rendet magatok között, fogadjátok el az intést, jussatok egyetértésre, éljetekek békességben, akkor a szeretet és a békesség Istene veletek lesz.” (2Kor 13,11)

Ha végig olvassuk a korinthusi leveleket, akkor egy Istentől vezérelt apostoli válságkezelés példája elevenedik meg előttünk: nem kerülgeti a problémát, nyíltan rámutat a tünetre és annak gyökerére is. A feddés mellett a hálaadás és a pozitív jövőkép (megoldási javaslat) is hangsúlyt kap a levélben. Folyamatos a kapcsolattartás, amint hírt kap az apostol a közösségről, azonnal reagál (tudja, hogy számít az idő), az áldozatvállalástól sem riad vissza, kész vállalni minden kockázatot és nehézséget, hogy személyesen is találkozhatson a közösséggel.

A korinthusiakhoz írt első levelet egy krízishelyzet váltotta ki, amelyben Pál apostol válságkezelése sok hasonlóságot mutat a modern kori módszerekkel. Bár a különféle iskolák más-képpen látják ezeket a folyamatokat, logikai felépítésükben hasonlóságok mutatkoznak. Az alábbiakban Prof. Dr. Noszkay Erzsébet folyamatábráját fogom bemutatni és vetem egybe a Bibliában található válságkezelési módszerrel (Noszkay, 2009, p. 100).

A Noszkay-féle folyamatábra:

1. Válságtudat kialakítása:

A válságkezelés során az első és legfontosabb lépés a válságtudat kialakítása, ugyanis a megújulást legelőször a válság szereplőiben kell elérni. „Sajnos meg kell ijedni és ki kell kerülni a komfortzónából!” – vallja a szakember (Baji-Gál, 2022). A megoldás sikerének egyik kulcsa, tudatosítani, hogy a kialakult helyzetben mit veszíthet az ember, illetve a szervezet. Ugyanakkor a mentális erőforrásokat is serkenti, és összefogásra buzdítja a közösséget. A válságtudat kialakításának két módja van: emocionális úton: személyes beszélgetések során; racionális úton: mérések és prognózisok szembesítésével.

2. Kríziscsapat összeállítása:

A válságkezelés következő lépése a kríziscsapat összeállítása, hiszen a válságkezelés ön-erőből csak részben oldható meg (Noszkay, 2009, pp. 25-28). A külső segítség mellett (válságkezelő szakember) a közösség összefogására is szükség van. Ahhoz, hogy a kialakult problémát hatékonyan tudjuk kezelni, a közösség tagjait is be kell vonni a folyamatokba. A válság okozta kudarc érzése csak úgy oldható fel, és csak úgy élhető át a megújulás sikere, ha aktív részeseivé válnak a válságkezelésnek. Persze nem mindenkit egyforma mértékben kell bevonni, a szakmai kompetencia, az aktivitás, az elköteleződés olyan tényezők, amelyek segítenek a különbségtételben. Szükséges tisztázni, hogy a megoldásban részt vevők milyen attitűddel viszonyulnak a válsághelyzethez. Interjúk segítségével fel kell mérni ki az, aki ellenségesen, támogatóan, színlelt támogatóan, vagy közömbösen áll a kiútkereséshez (Baji-Gál, 2022).

3. Első lépések:

A kríziscsapat megalakulása után a szakmai vezetők kézbe veszik a szervezet irányítását, ami egyfelől a kommunikációs és információs csatornák felülvizsgálatát, fejlesztését és aktiválását jelenti (pl. a munka megkezdésének jelzése a közreműködők felé). A pénzügyek centralizálása és racionalizálása is az első lépések közé tartozik, hiszen egy válságban lévő egyházközösség anyagilag is nehéz helyzetbe kerül. A pénzügyi hiány további elmélyülése érdekében a kiadások racionalizálása és átütemezése a feladat.

4. Helyzetértékelés és állapotstabilizálás:

Az első lépések megtétele után az alapos diagnosztika következik, hogy a válságkezelésben részt vevő valamennyi szereplő tiszta képet kapjon a szervezetről. A diagnosztika részei: - általános diagnosztika; - emberi erőforrás diagnosztika; - pénzügyi diagnosztika; - betegség di-

agnosztika. Ezzel párhuzamosan számbavételre és értékelésre kerülnek azok a döntések, amelyek preventív módon próbálták megelőzni a kialakult válsághelyzetet. Ez már a válságterv megtervezésének és az új stratégia irányainak részét képezi. A válságterv és az új stratégia kidolgozásának meghatározó része az állapotstabilizálás, amellyel a válságkezelés elért eredményeit rögzítik, hogy az a jövőben is stabil alapot adjon az egyházközségnek és ne térjen vissza a válsághelyzetet előidéző régi korszak. Az állapotstabilizálás konkrét lépései:

1. „A szervezet újra strukturálása; az előhaladás mérési lehetőségeinek megteremtése;
2. A szervezeti résztvevők elkötelezettségének elnyerése;
3. Az esetleges emberi erőforrás-problémák megoldása.” (Noszkay, 2009, p. 109)

5. A megújulás drasztikus lépései:

A válságot megelőző, egyensúlyi helyzetét veszített szervezet stabilizálásához és normalizálásához drasztikus megoldásokra (terápiákra) van szükség. A szakirodalom összefoglalóan a szervezet piaci helyzetének újra kalibrálását, a termelés felülvizsgálatát és átalakítását, valamint az új beruházások megvizsgálását tartja meghatározónak ebben a szakaszban. (Noszkay, 2009, p. 108)

6. Hitelek és befektetések új alapokra helyezése

A működést biztosító pénzügyi stratégia át-, illetve kidolgozása a válságkezelés első lépésével együtt megkezdődik és párhuzamosan fut a folyamat során. Főbb részei: bevételek és kiadások összehangolása, a kiadások ütemezése és racionalizálása, a hitelek újratárgyalása, új tőkebevonási lehetőségek keresése és vizsgálása. (Noszkay, 2009, p. 110)

A nagy felismerés

A válságkezelés módszerei és 21. századi alkalmazásai tulajdonképpen azoknak az emberi tapasztalatoknak a felismerései, amelyek velünk élnek a teremtés hajnalától kezdve. A Szentírás több ezer év távlatából tárja fel Isten válságkezelési módszerét, amely alapját adja minden ilyen irányú törekvésnek. Az 1. ábrán vázlatosan láthatjuk, hogyan jelennek meg korunk válságkezelési lépései, illetve a modern kori válságkezelés módszerének alkalmazása a több ezer éves isteni kijelentés tükrében.

1. ábra. A Szentírás, mint az eredeti válságkezelési módszer.

Válságkezelés lépései	Bibliai párhuzam + teológiai magyarázat
Egészséges állapot bemutatása	Teremtéstörténet – láthatóvá válnak az alapvető célok és a rendszer (teremtett világ) működésének alapelvei. Éden-kert – az egészséges állapot működés közben.
Feltárni a válság kialakulásának okát	Bűneset bemutatása – a teremtmény egyéni érdekeitől és vágyaitól fűtve fellázadt Teremtőjével szemben.

Diagnosztika	Az egész Szentírás bemutatja a válságba került, Isten nélküli emberi élet jellemzőit: szenvedés, halál, háború, betegség, küszködés, fájdalom, válás, kudarc, válság, hitetlenség stb.
„Elsősegély”	Isten törvénnyel (Tízparancsolat, Tóra) ajándékozta meg az embert, amely rámutat a bűnre és segít elkerülni azt.
Drasztikus terápia – Válságkezelés hatékony módszerének kiválasztása	Drasztikus terápia = „új teremtés” – Jézus Krisztus helyettes áldozatával Isten igazsága elégtételt kap és helyreáll a teremtés rendje (a Teremtő és a teremtmény közötti szeretetkapcsolat).
Hitelek és befektetések új alapokra helyezése	Első olvasatra bibliai párhuzam nehezen fedezhető fel ebben a pontban, de ha abból indulunk ki, hogy egy szervezet pénzügye működése szempontjából a legfontosabb kérdés, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a lépés a működési struktúrák új alapokra helyezését jelenti . Innen nézve a Biblia útmutatása a megtért (válságkezelésben részt vevő) számára: Krisztusi példa követése, tanítványi küldetés tudat, a szeretetkapcsolatok újraértékelése, bűnbánat gyakorlása, „Lélek gyümölcseinek” megteremtése.

<i>A modern kori válságkezelés módszere („drasztikus terápia”)</i>	<i>Isten válságkezelése a Szentírás alapján</i>
1. Tudatosítani a válsághelyzetet.	Isten emberi alakot öltve megjelenik a földön, hogy bűnbánatra és megtérésre hívja az emberiséget. Jézus Krisztus szavaival és tanításaival tudatosítja a válsághelyzetet.
2. Válság menedzsment stáb felállítása.	Jézus, apostolokat választ ki és hív el, akiket Szentlelkével megajándékoz és szolgálatba állít, hogy Isten válságkezelésének eszközei legyenek. Mindez generációról generációra ismétlődik a lelkészek, a papok, a hitoktatók, a diakónusok stb. személyében.
3. Megismertetni a válságkezelés sikerre vezető módszerét.	Jézus tanításaival, igemagyarázataival, magatartásával feltárja az egyetlen sikerre vezető módszert a válságba került ember számára: „újjászületés” = si-

	keres válságkezelés. Napjainkban ennek a folyamatnak a folytatása a Krisztusról szóló igehirdetések és bizonyítékok.
4. Bevonni és aktivizálni a résztvevőket a siker kiteljesedése céljából.	A megtértek (közösségi szinten az egyház) Istennek engedelmes élettel, élő hittel, példamutató munkával, Istent dicsőítő hálaadással és imával vesznek részt a társadalom életében, így Isten válságkezelésének eszközévé válnak.

Befejezés

A többezer évvel ezelőtt megfogalmazott Szentírásban egyszerre kapunk diagnózist a válságba került emberről és teremtőjének válságkezelési (megváltás) módszeréről. Bár a Biblia nem a közgazdaságtan szemszögéből vizsgálja ezeket a kérdéseket, mégis egyértelmű párhuzam fedezhető fel a kettő között. Kijelenthető, hogy a modern kori változás- és válságkezelés módszereinek gyökerei egészen Isten teremtési rendjéig és üdvözítő tervéig nyúlnak vissza. Mindez pedig lehetővé teszi azt, hogy a gazdasági szférában eredményesen és régóta használt diagnosztikai és válságkezelési módszereket az egyházi környezethez igazítva is alkalmazzuk, ezáltal szolgálva a megújulást és a megerősödést Isten dicsőségére.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Baji-Gál, C. (2022. november 5-26). *Válságmenedzsment módszerek és technikák I.-IV.* (S. t. hallgatói, Előadó) Budapest, Budapest, Magyarország.
- [2.] Herczeg, P. (1998). *Jubileumi kommentár - A korinthusiakhoz írt második levél magyarázata.* Budapest: Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.
- [3.] Noszkay, E. (2009). *Változás- és válságmenedzsment az alapoktól.* Budapest: N&B Kiadó.
- [4.] Victor, J. (2003). *Egyházi életünk válságai.* Budapest: Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadó.

Egyéb forrás:

- [1.] Biblia (Kálvin János Kiadó, 2014.)

A nemzetközi konfirmációs kutatás tanulságai a Magyarországi Evangélikus Egyház konfirmációi szolgálatában

PÁNGYÁNSZKY Ágnes¹

Abstract

The Lutheran and Reformed churches in Hungary participate in an international research on confirmation. The research examines among others the questions of the religiosity of confirmands during confirmation time, their satisfaction with the preparation and the celebration, their motivations, how learning and teaching takes place, and the effect of family religious socialization on confirmands. The feedback-based survey is a valuable tool for identifying strategic points in the contextual confirmation ministry of the churches and also for addressing issues concerning the effects and the question of the follow-up of confirmation. The paper highlights results of the research from the point of view of the Hungarian results.

Keywords

confirmation, confirmation research, tradition, research evaluation, religious socialization, catechetical strategy, faith formation, age differences, feedback

Bevezető

A magyarországi református és evangélikus egyházak 2007 óta vesznek részt az európai nemzetközi konfirmációs kutatásban.² Német, finn, svéd, norvég, svájci és lengyel protestáns egyházak és teológiai fakultásaik kutató professzorainak vezetésével már harmadik fázisban valósul meg úgynevezett visszajelzés, „feedback” alapú kérdőíves kutatás. A kérdőívet konfirmandusok, lelkészek, konfirmációs felkészítésben részt vevő hittanárok, hitoktatók, gyülekezeti munkatársak és önkéntesek tölthetik ki. A kérdőív célja, hogy a konfirmandusok és a konfirmációs felkészítésben résztvevők visszajelzést adjanak a konfirmációval kapcsolatos elképzeléseikről, motivációikról és elégedettségükről. A kutatócsoport által kidolgozott kérdőív kvantitatív kutatásra alapuló vizsgálat alapján, feltáró kiértékeléseket tartalmazó tanulmánykötetben publikálja eredményeit.³

Jelen tanulmány célja, hogy a legfrissebb kutatás eredményeinek magyarországi vonatkozásai-ból bemutasson olyan kérdésterületeket, amelyek új szempontokat, új szemléletet jelenhetnek a konfirmációi szolgálatban, másrészt mobilizálni tudják az egyházak számára a jövőben a stratégiai tervezés és megújulás lehetőségét. A konfirmációi kutatásban a következő célok meghatározóak az eredmények feldolgozásában: /1/ Gyülekezetpedagógiai cél, hogy minél több visszajelzést kapjunk konfirmandusoktól, ők hogyan látják a konfirmációi felkészítést, hogyan élik meg az ünnepi istentiszteletet. Visszajelzéseik segítik a tartalmi és a módszertani tervezést. /2/

¹ Dr. Pángyánszky Ágnes tanszékvezető egyetemi docens, Evangélikus Hittudományi Egyetem, Gyakorlati Tanszék. agnes.pangyanszky@gmail.com

² Kutatás honlapja: www.konfirmandenarbeit.eu

³ Schweitzer F. *Confirmation Work in Europe : Empirical Results Experiences and Challenges ; a Comparative Study in Seven Countries*. 1. Aufl ed. Gütersloh: Gütersloher Verl.-Haus; 2010., Schweitzer F. *Youth Religion and Confirmation Work in Europe : The Second Study*. 1. Auflage ed. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus; 2015. A kutatás harmadik fázisának tanulmánykötete 2024 tavaszán jelenik meg.

A „befogadó” oldal véleményének, motivációjának és elégedettségének megismerése döntő tényező abban, mi hogyan gondolkodunk az ifjúsági körbe és a gyülekezet felnőtt tagságába belépő konfirmált fiatalokról. Ez a gyülekezetépítő stratégiai lépés missziói jelentőséggel bír. /3/ A kutatásból jobban megismerhetjük lelkészeink véleményét, értékes meglátásaikat, küzdési pontjaikat.

Jelen tanulmányban a kutatás rövid bemutatása és a konfirmáció kontextuális kihívásainak ismertetése mellett az alábbi témakörökben vizsgáljuk az eredményeket: tanulás és tanítás, a kereszténységről és az egyházzal alkotott kép, a konfirmációs felkészülés és a vizsga lelkeséggel kapcsolatos vonatkozásai, illetve a családi közeg vallásosságának hatása a konfirmandus vallásosságára és hitgyakorlatára. A kutatási eredményeket végül jövőorientált teoretikus és stratégiai összeggel zárjuk.

A kutatás bemutatása

A kérdőíves kutatás két időpontban, 2021 őszén (t1) és 2022 tavaszán (t2) valósult meg. A kérdőívet magyar nyelven a kutatócsoport által létrehozott weboldalon, egy erre a célra kifejlesztett programon érhetik el a célcsoportok, a konfirmandusok és a konfirmációs felkészítésben részt vevő lelkészek, ill. munkatársak.⁴ A kérdőív gyülekezetenként, ún. konfirmációs csoportokként is kitölthető, ekkor a gyülekezeti csoport vezetője maga is megtekintheti csoportjának eredményeit. A kérdőív kiküldése közben az a nehézség adódott, hogy egyfelől a lelkészek nem minden esetben tudták a weboldal regisztrációs felületét kezelni, másfelől érzékelhető volt egy bizonyos távolságtartás is a feedback-alapú felméréssel kapcsolatban. Az első nehézség feloldására külön evangélikus és külön református csoportot hoztunk létre, így nem gyülekezetenként, hanem egy-egy felekezeti csoportba gyűjtöttük a kitöltött kérdőíveket. A visszajelzőkultúra nehezebb fogadtatásával kapcsolatban azt érzékeltük, hogy amikor már eredményeket és dilemmákat tudunk lelkészeknek megmutatni, jobban ráéreztek az eredményekből fakadó következtetésekre és a továbblépés lehetőségére.

Az 1. ábrán az egész kutatás kitöltői számához képest láthatjuk a magyarországi, evangélikus és református kitöltői számokat. A kérdőív több kérdéscsoportja a konfirmáció kezdetén és a végén jó összehasonlítási lehetőséget tesz lehetővé a vélemények, a hozzáállás, és az elégedettség alakulására. Az adatok mutatják, hogy a magyar eredmények ezt az összehasonlítást csupán 18 esetben teszik lehetővé, így itt még a feltáró értékelést is nehezen tudjuk elvégezni, viszont az így beérkezett kérdőívekből 13 egy gyülekezetből érkezett, így itt érdemesnek láttuk az összehasonlítást néhány kérdésben megvizsgálni.

	teljes kutatás	Magyarország
Konfirmandusok kitöltött kérdőíveinek száma	12766	441
Csak t1	6658	277
Csak t2	3208	146
t1+t2 együtt	2963	18
Összesen t1	9621	295
Összesen t2	6171	164
Megfelelési arány (alap: t2)	48%	11%

1. táblázat: A kérdőív konfirmandus kitöltőinek összes száma és a magyarországi kitöltők száma

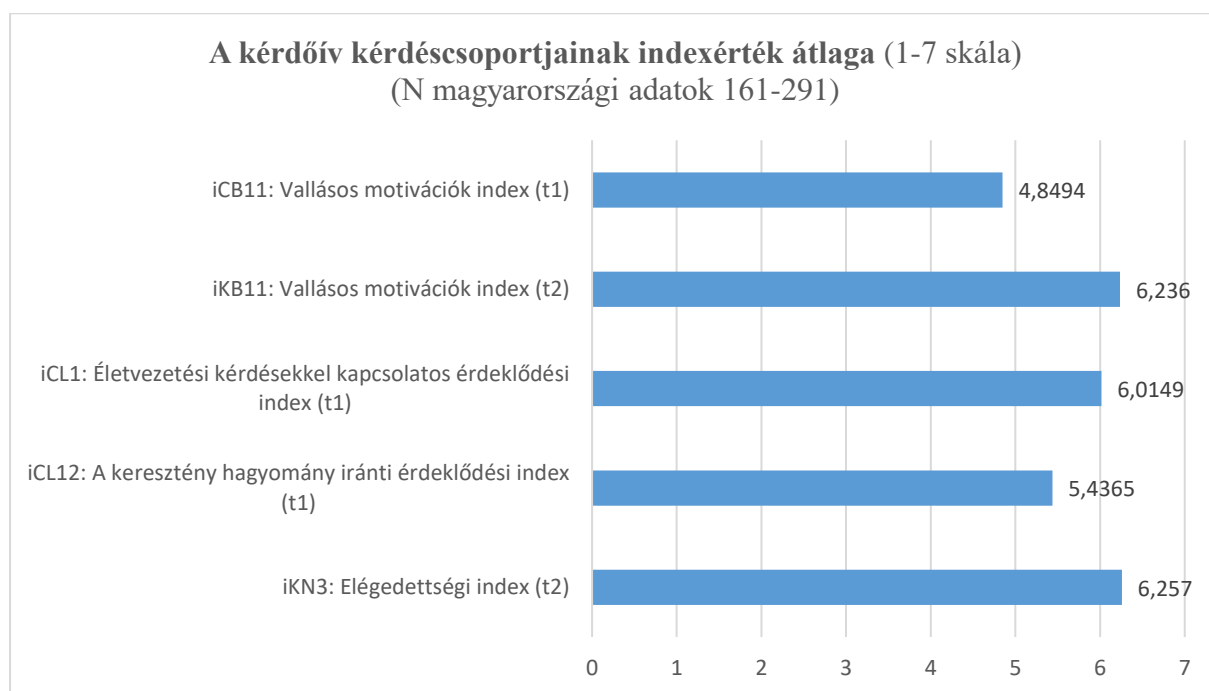
⁴⁴ www.i-konf.eu

Jelen tanulmányban csak a konfirmandusok által kitöltött kérdőívek alapján vonunk le következtetéseket, a visszaérkezett lelkészi kitöltések száma csekély. A magyarországi eredményekben nem tettünk különbséget református és evangélikus válaszok között. Majd egy következő kutatási körben nagyobb kitöltői számnál lesz ezt érdemes külön is vizsgálni.

A kérdőív kérdéscsoportjait öt különböző index alapján összesítettük, amelyek eredményéről elmondható, hogy a nemzetközi átlagnál magasabb értékeket kaptunk a magyarországi konfirmandusok által kitöltött kérdőívek alapján. Ezek az indexértékek a 2. számú táblázatban, és az 1. ábrán találhatóak.

	Kitöltők száma az egész kutatásban összesen (N)	magyarországi kitöltők száma (N)	magyarországi átlag (1-7 skála)
iCB11: Vallásos motivációk index (t1)	9255	291	4,84
iKB11: Vallásos motivációk index (t2)	6056	161	6,23
iCL1: Életvezetési kérdésekkel kapcsolatos érdeklődési index (t1)	9395	291	6,01
iCL12: A keresztény hagyomány iránti érdeklődési index (t1)	9402	291	5,43
iKN3: Elégedettségi index (t2)	5982	163	6,25

2. táblázat: Indexértékek kérdéscsoportok alapján, t1 és t2 megjelöléssel

1. ábra: A kérdőív kérdéscsoportjainak indexérték átlaga

A vallásos motivációk összehasonlításakor (bár nagyrészt nem ugyanazok a konfirmandusok töltötték ki a t1-es és t2-es kérdőívet), jelentős pozitív változást figyelhetünk meg a konfirmációs felkészülés kezdete és a befejezése között. Ez a reményteljes változás, és az egyébként is jónak és biztatónak mondható értékek ösztönző erővel hathatnak a konfirmációs felkészítést vezető lelkészekre, a munkatársakra és a gyülekezetekre.

A konfirmáció kontextuális kihívásai

A konfirmáció az evangélikus és református egyházakban jelentős keresztény és felekezeti identitás-erősítő alkalom a gyermekkorból az egyházilag elismert felnőttkorba történő átlépés során. Egyházaink hagyománya szerint az első úrvacsoravétel alkalmán a konfirmációhoz kötődik, mintegy feltételként az úrvacsora szentségének első vétele kapcsán. A kérdőív kitöltésének idején feltételezhetjük, hogy mindkét felekezetből leginkább olyan kitöltések érkeztek, ahol ez a gyakorlat még meghatározó. Fontos megjegyeznünk, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházban lehetséges a konfirmáció előtti úrvacsoravétel gyakorlata, amikor is az öt évesnél idősebb gyermek szülei vagy a gyülekezet felelős tagja kíséretében részesülhet az úrvacsorában. Az önállóan vett úrvacsora továbbra is a konfirmációhoz kötött. A kérdőíves lekérdezés újbóli megisméltésekor az evangélikus gyülekezetekben már árnyalhatja majd a válaszokat a gyermekek úrvacsorai tapasztalata, bár a zsinati döntés ellenére sem terjedt még el széles körben ez a gyakorlat a magyarországi evangélikus gyülekezetekben. (2, 3)

A magyarországi evangélikus és református konfirmandusok általánosan igen jónak mondható eredményei a nemzetközi eredményekkel történő összehasonlítás során felvetik a kérdést, vajon milyen életkorban valósul meg a konfirmáció, és lehet-e az életkornak kihatása a válaszadók motivációjára és elégedettségére. A kiértékelés során a különböző életkorokban adott válaszok átlaga a fiatalabb (12-13 éves kortól) az idősebb konfirmandus korig (14-16) csökkenő tendenciát mutat, és a magyarországi konfirmandusok életkora alacsonyabb a többi, a kutatásban részt vevő ország konfirmandusainak koránál. A kamaszkor előrehaladtával egy fiatal kérdései és dilemmái is erősödnek, így feltételezésünk alapján magyarázatot találhatunk arra, miért pozitívabb értékűek a magyarországi evangélikus és református konfirmandusok válaszadási átlagai. A 3. számú táblázat alapján láthatjuk, hogy a 13 éves életkor az átlagos a magyarországi evangélikus és református konfirmandusok között

	N	Mintaátlag	Szórás	Minimum	Maximum
CM02: Életkorod	292	13,09	0,91	12	16

3. táblázat: Magyarországi evangélikus és református konfirmandusok átlagéletkora

Kutatási eredmények

Életkori sajátosságok a hit és vallásosság kérdésének összefüggésében

A konfirmációra való felkészítés a nemzetközi kutatásban részt vevő egyházakban különböző korú fiatalok körében történik. A konfirmációi hagyományok sok esetben eltérőek, és a konfirmációra való felkészítés új pedagógiai kihívásaira az egyházak nem egységesen reagálnak. A kutatási eredmények kiértékelése során ezért különös figyelmet fordítottunk a konfirmandus válaszadók közötti életkori különbségek vizsgálatára, valamint a lelkiség területén elért eredmények különbségeinek feltárására.

A konfirmációs korú fiatalokra többnyire homogén kohorszként gondolunk. E kutatás eredményei azonban felvetik azt a kérdést, hogy a konfirmandusok között bizonyosan jelen lévő néhány évnyi korkülönbség hogyan befolyásolja a vallásossággal és spiritualitással kapcsolatos

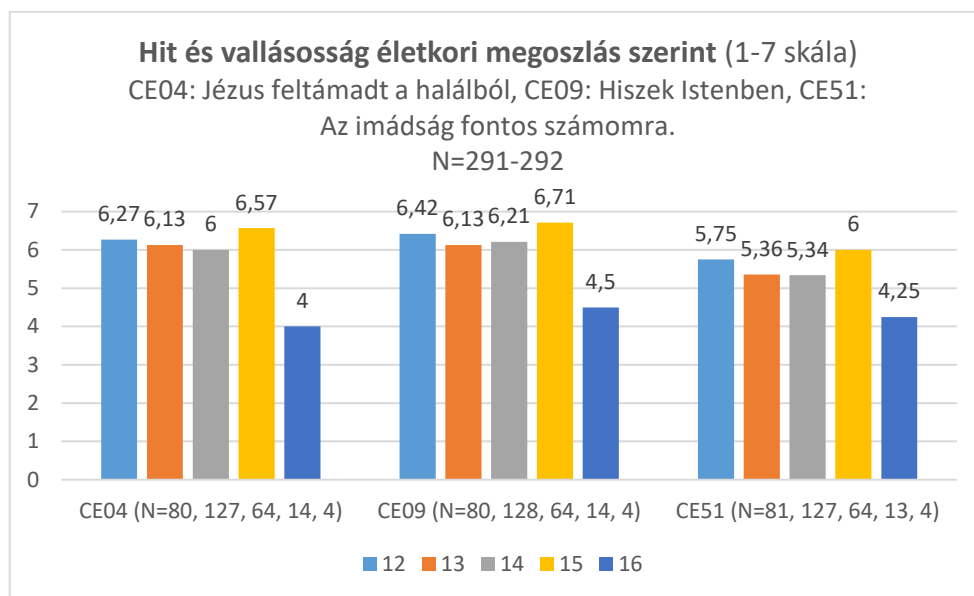
kérdésekre adott válaszokat. A válaszokból kirajzolódó különbség meghatározó tényezőnek tekinthető a személyes fejlődésük és hitbeli fejlődésük szintjét illetően.

A 12-16 éves korosztály számára a gyermekkorból a serdülőkorba való átmenet életfeladatai meghatározóak személyiségük és hitük fejlődése szempontjából. Ezt az életszakaszt az érzelmi állapot magas intenzitása, az önértékelés alacsony szintje, az állandó önreflexió és az egyén fontosságtudatának erősödése jellemzi. (4) A konfirmációra való felkészülés és maga a konfirmációs vizsga ezeknek az életfeladatoknak és az ezeket megalapozó folyamatoknak a "sűrítményét" tartalmazza. Ennek tükrében érzékelhető a kortárs csoport fontossága, amely átviheti, erősítheti, vagy éppen gyengítheti a konfirmációra való felkészülés hatásait és eredményeit.

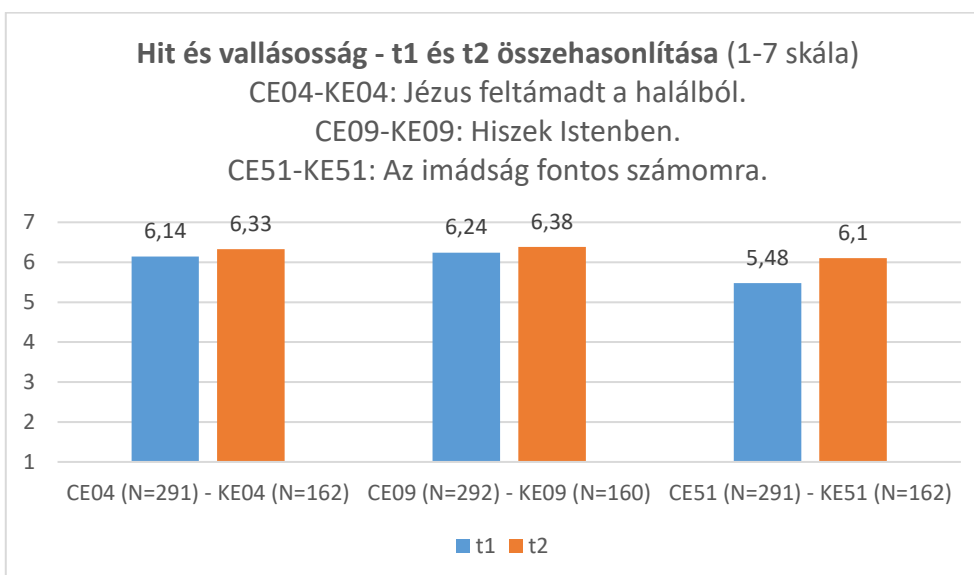
A konfirmációra való felkészülés és a konfirmáció során megtapasztalt lelki hatások és folyamatok összefüggésben vannak azzal a fejlődési szinttel, amelyen a konfirmandus belép a folyamatba, és megtapasztalja az erre az életkorra jellemző testi és lelki változásokat. A test és a külső megjelenés változásai, a nemi szerepekkel kapcsolatos kérdések és tapasztalatok, az autonómmá válás folyamatának kérdései és az énkép kialakulása elválaszthatatlan változások a hitbeli kérdések és tapasztalatok folyamatától, amelyek a konfirmáció során zajlanak (5).

James Fowler hitfejlődési elmélete alapján a gyermekkorból a serdülőkorba való átmenet dinamikája magában foglalja a kognitív funkciók megjelenését és a személyközi perspektívaváltás képességét (1). A személyiség kérdése, - mások hogyan tekintenek rám mint személyre - válik kiemelkedő jelentőségűvé, és az a közösség, amely a legnagyobb befolyással bír a hitbeli kérdésekre, legyen az a család, egy kortárs csoport vagy egy meghatározó felnőtt személy. A hit tartalmi és értékeleit is érzelmek töltik meg, bár ez még a kritikai és reflektív artikuláció nagyon korai szakaszában van. A hitkérdések személyessé válása és reflektálása, a tudatosan megélt hit internalizálódásának folyamata jellemzően a konfirmációs felkészítés megvalósulási szakaszának három-négy éves időintervallumában zajlik. A nemzetközi kutatás egyik eredménye, hogy az életkori differenciálódás perspektívája is meghatározó szempont a konfirmandusok lelkiségének vizsgálatában.

A hit és vallásosság formálódását három kérdés alapján vizsgáljuk – Jézus feltámadása, az Istenbe vetett hit és az imádság fontossága alapján. A három kiválasztott kérdést életkorok alapján, és a konfirmációs felkészülés elején majd a végén adott visszajelzések alapján hasonlítjuk össze. A 12 és 15 éves életkorban mértünk a meglévő adatok alapján magasabb értékeket. A csökkenő tendencia a magyarországi eredmények alapján statisztikailag nem ad megbízható eredményt, mivel a 16 éves korosztályban csupán 4 fő választ ismerhettük meg. A nemzetközi eredményekben érzékelhetőbben emelkedik az hit és vallásosság kérdésének az életkorral csökkenő tendenciája a konfirmáció elején. A konfirmációs felkészülés kezdő és befejező pontján mért értékek alapján azt látjuk, hogy általánosan növekszik az értékelések aránya.

2. ábra: Hit és vallásosság életkori megoszlás szerint

3. ábra: Hit és vallásosság – t1 és t2 eredmények összehasonlítása

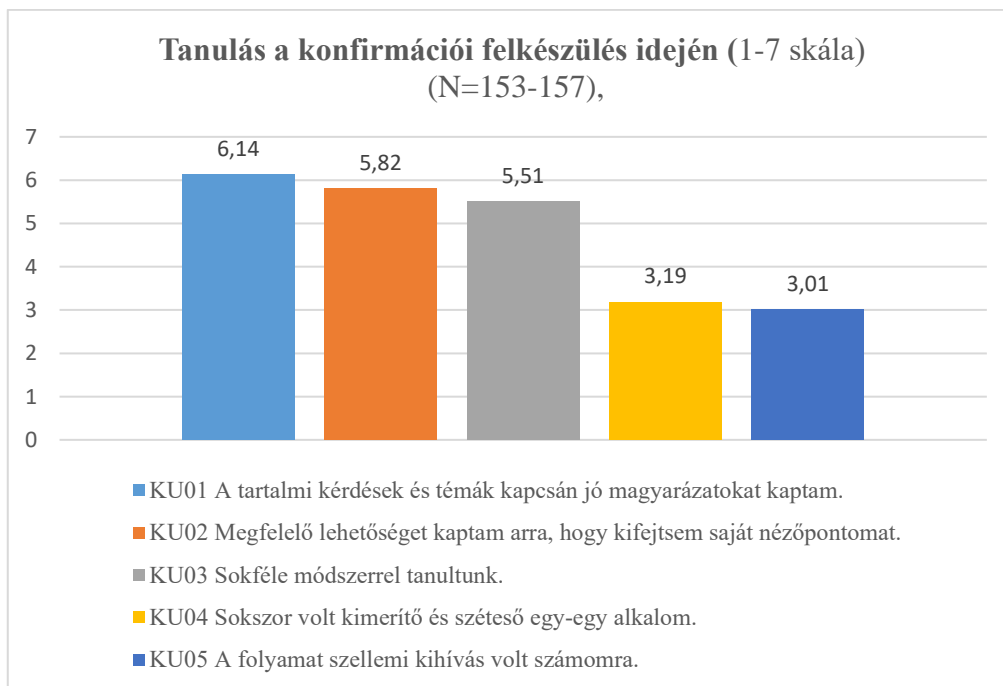
A mindebből levonható következtetés első ránézésre az lehetne, hogy minél fiatalabb életkorban történik a konfirmáció, annál biztosabb alapokon áll még a gyermekkorban hozott hitbizonyosság. Ez alátámaszthatja a minél korábban történő konfirmáció megvalósulását. A kamaszkorral jövő bizonytalanság kora azonban kitűnő lehetőséget ad az egyház és a gyülekezetek számára ahhoz, hogy egy neheztett időszakban jelen lehessenek a hitük kérdéseivel a konfirmációban intenzívebben foglalkozó fiatalok között. Mivel ma már a tradíció helyett számos esetben az élethelyzetek és a biográfia határozzák meg a konfirmáció idejét, ezért az életkori sajátosságok figyelembe vételével a konfirmáció kurrikuláris meghatározásában a felkészítők adaptivitásának és pasztorális intelligenciájának nagy szerepet kell játszania.

Tanulás és tanítás

A konfirmációra való felkészülés tudás-alapú, a konfesszionális, hitvallásos ismeretek átadó jellege és módszertana mind a mai napig meghatározó a magyarországi evangélikus és református egyházakban. A biblikus alpműveltség, a felekezeti identitás megerősítése, a klasszikus hitvallások és a káté-alapú katechetikai tananyagok meghatározó elemei a konfirmációi felkészülésnek, és magának a konfirmációi vizsgának és istentiszteletnek is. A legtöbbször hagyományos keretek között zajló tanulás mellett a konfirmandusok részt vesznek az istentiszteleteken, megismerkednek gyülekezetük életével, és sok gyülekezet törekszik arra, hogy integrálja a frissen konfirmáltakat a gyülekezet ifjúsági életébe.

A konfirmációi felkészítés célja elsősorban a fiatalok élő Krisztus-hitre és vallástételre való segítése, valamint a tanítványi és gyülekezeti élet felé történő elköteleződés támogatása.⁵ A konfirmáció perspektivikus gyülekezetpedagógiai és gyülekezetépítési szempontból történő vizsgálata szükségessé teszi, hogy a konfirmáció tanulási és tanítási folyamatait is vizsgáljuk, hogyan erősíthető még jobban a hit formálódásának és az elköteleződésnek a megélése és megtapasztalása.

A kérdőív tanulással kapcsolatos kérdéssorának eredményeiből kirajzolódik egy stabil tanulási légkör megvalósulása, amelyben a magyarázatok, a személyes kérdések lehetősége és a módszertani sokféleség is jól értelmezhető és megtapasztalható a konfirmandusok számára. Azonban a nemzetközi eredmények mellett is alacsonyabb értékelést adtak a magyarországi evangélikus és református konfirmandusok arra a kérdésre, hogy szellemi kihívásként élték-e meg a konfirmációi felkészülést. A 4. ábrán nyomon követhetjük, hogy a többi eredményhez képest alacsonyabb átlageredmény felveti annak kérdését, vajon a konfirmáció hagyományos kurrikuluma és módszertana összhangban van-e a kötelezően választható hitoktatással, mennyiben épít a meglévő hittan-tantervekre és innovatívvá tud-e válni abban, hogy elmozduljon egy élményszerűbb, tapasztalat-közeli gyülekezetpedagógiai módszertan felé.

4. ábra: Tanulással kapcsolatos kérdések

⁵ <https://www.evangelikus.hu/konfirmacio-eve> (Utolsó elérés: 2023.10.06.)

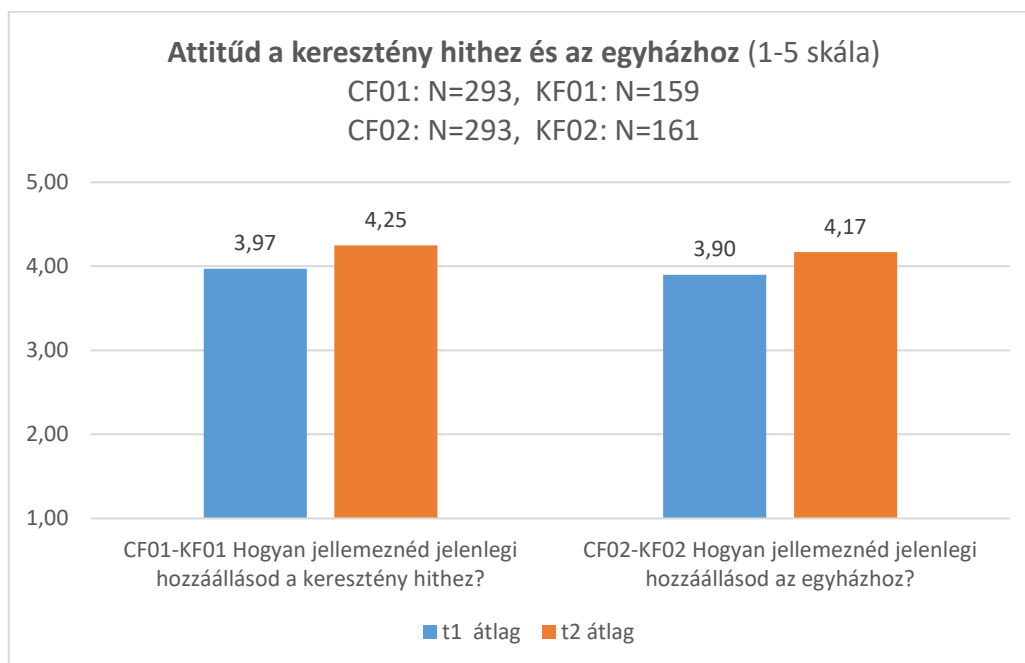
A Magyarországi Evangélikus Egyház a 2023-as évet a Konfirmáció és Elköteleződés évének szentelte, hogy egyházi, gyülekezeti és tudományos szinteken is elmélyültebben fókuszálhasson a konfirmáció felvetődő kérdéseire. A tematikus évben kitűzött célok a következők:

- Gyülekezetpedagógiai módszereinek szélesebb körű alkalmazása, elmozdulva az élményeken és a közösségen alapuló tanulási környezet felé.
- A konfirmációi felkészítés tudatosabb integrálása a gyülekezet teljes tanítói szolgáltatába, élethosszig tartó tanulási folyamatot kínálva minden korosztály számára.
- A gyülekezetek és a különböző egyházi szintek ösztönzése közös programok és konfirmációs táborok szervezésére, ahol a nagyon kis gyülekezetek konfirmandusai megtapasztalhatják az egész egyház szélesebb közösségének lelkiségét és életét.
- A gyülekezetek bátorítása, hogy a konfirmált fiatalokat meghívják a közösség életébe és szolgálatába, pl. önkéntes munkalehetőségek révén.
- Olyan tantervek kidolgozása, amely a hagyományos tanítási elemeket kontextuális pedagógiai módszerekkel ötvözik.
- Kontextuális módszerek kialakítása és fejlesztése a konfirmandusok szocializálására a meglévő ifjúsági csoportokkal.

A keresztyénségről és az egyházzal alkotott kép

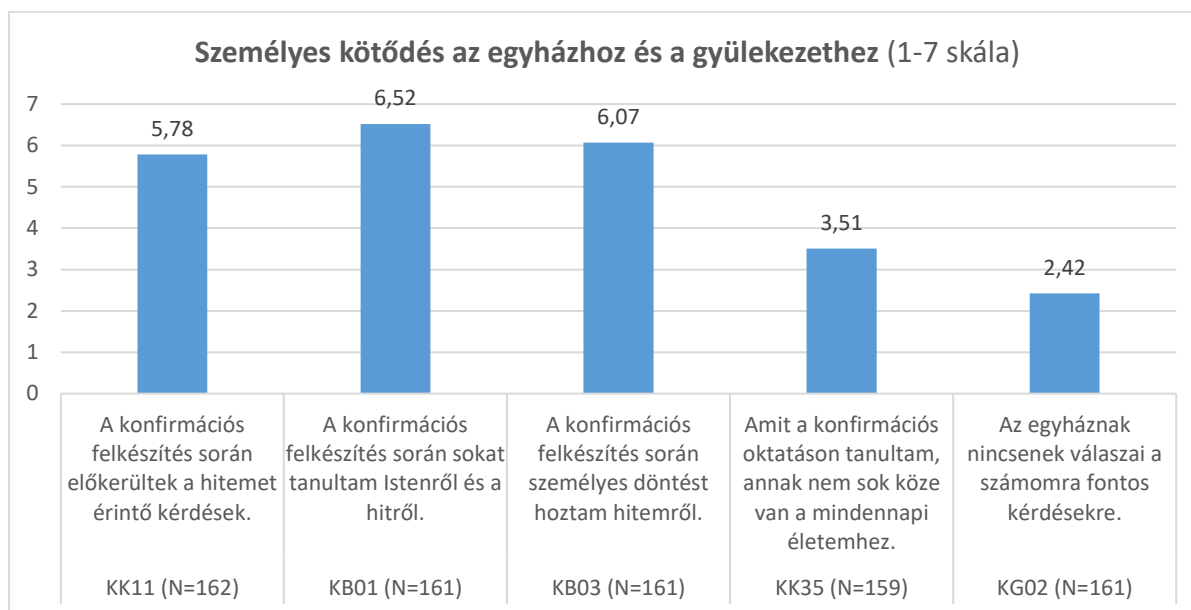
A konfirmáció legtöbbször nem előzmények nélkül kezdődik el a konfirmandusok életében. Ritkábban valósul meg (bár nem példa nélküli, hiszen történnek keresztséggel egybekötött konfirmációk), hogy egy fiatalnak semmilyen kapcsolata ne legyen előtte egy egyházzal vagy gyülekezettel. A család közös vallásgyakorlata, a kötelező hittanon való részvétel, gyerektáborok vagy más egyházi programok már formálhatják a keresztyén hitről és az egyházzal alkotott képet a konfirmációt kezdő fiatal életében. A konfirmációt mégis legtöbb esetben az különbözteti meg az előtte lévő gyülekezeti kötődéstől, hogy rendszerességében, a megismerhető folyamatok tekintetében intenzív szocializációs közeget tud biztosítani, amennyiben a gyülekezetben még megvalósíthatóak az állandó konfirmációi felkészülési alkalmak.

Az 5. ábrán nyomon követhetjük a konfirmációi idő alatt bekövetkező attitűdváltozásokat. A keresztyén hithez és az egyházzal történő attitűd értékeiben is pozitív elmozdulást láthatunk, ami megerősítheti azt a feltevésünket, hogy ez az intenzív szocializációs időszak a konfirmandus és a gyülekezet számára is növekedést, elmélyülést és szilárdabb kötődést eredményezhet. A pozitív elmozdulás láttán ezért szükséges kritikusan megvizsgálnunk – még ha most csak tapasztalati úton is –, azt a jelenséget, amit „kikonfirmálásnak” nevezünk. Ha akár egy ilyen kérdőíves kutatás során is kimutathatóvá válik az elköteleződés pozitív megerősítése, akkor ez fontos biztatás az egyház közössége számára, hogy keresse azokat az utakat és lehetőségeket, ahol ez a folyamat nem törik meg, hanem organikusan kapcsolódva a konfirmációhoz, később is folytatódhat.

5. ábra: A keresztény hithez és az egyházhoz való attitúd

Ezt az eredményt erősíti a 6-os számú ábra is, amely a személyes kötődés átlagértékeit mutatja meg pozitív és negatív irányba mutató kérdésekkel. A konfirmációs felkészítés során azt látjuk, hogy kinyílik a lehetőség a hit kérdéseinek személyessé válása előtt, hiszen mind a KK35-ös, ('Amit a konfirmációs oktatáson tanultam, annak nem sok köze van a mindennapi életemhez') és KG02-es kérdések ('Az egyháznak nincsenek válaszai a számomra fontos kérdésekre') inkább pozitív irányba mozdulnak a személyes hittapasztalatok terén. Bár emellett, hogy a konfirmációs felkészítés során különösen is ebben a korban nagyon lényeges a kortárs csoport hatása, a lelkészek és a gyülekezeti segítők személyes odafordulása a konfirmandusok felé kifejezheti azt, hogy a konfirmáció teret ad a fiatal Istenhez történő személyes kapcsolódásának megerősödésére azon keresztül is, hogy személyes törődést tapasztal a vezetők felől saját irányába. A kamaszkori identitáskeresés időszakában ez a személyes odafordulás nagy jelentőséggel bírhat.

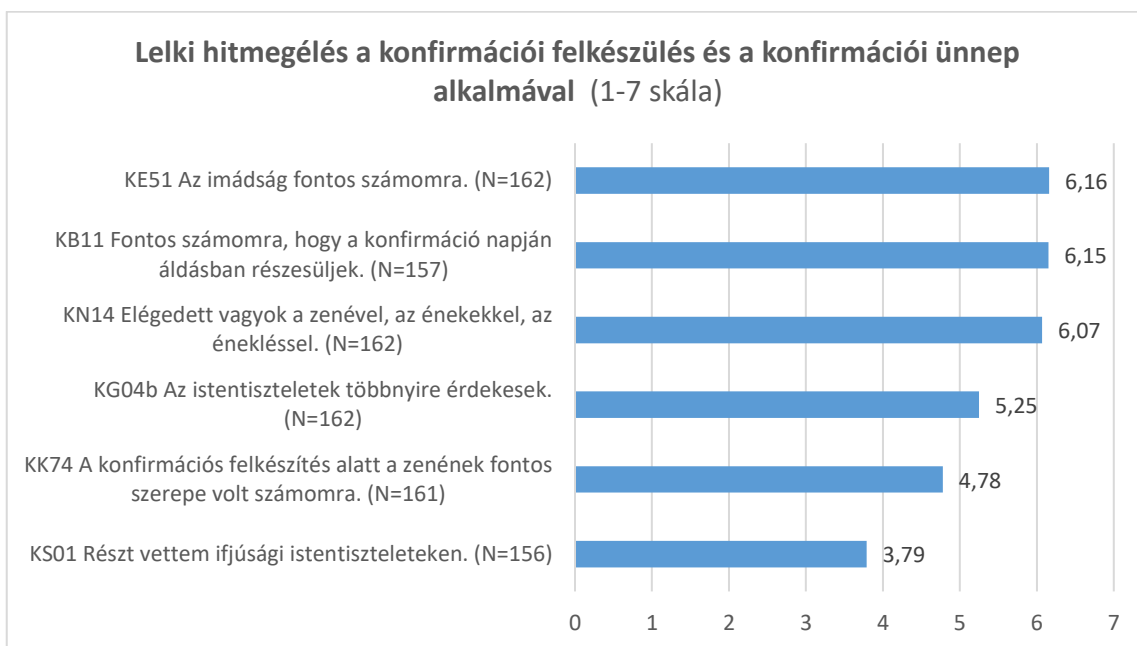
6. ábra: Személyes kötődés az egyházhoz és a gyülekezethez

A konfirmációs felkészülés és a vizsga lelkeségi vonatkozásai

A spiritualitás iránt napjainkban egyre inkább érzékelhető igény egyfajta önvizsgálati folyamatot indíthat el konfirmációs szolgálatunkban. A káté kérdéseinek kívülről való megtanulása sok esetben szűkült le „magolássá,” ahelyett, hogy erős tartóoszlopként kísérelte volna a hit kérdéseivel kapcsolatos egyéni és közösségi dialógust. Azok a konfirmációs órák, ahol nem történt ’applikáció’ és ’reflexió’, könnyen vezettek a kívülről megtanult válaszok gyökértelessé és aktualizáció nélkülivé válásához.

A spiritualitás, a lelkeség megélésének igénye nem választható el a konfirmációtól sem. A csupán kognitív ismeretszerzés nem egyedüli módja a hitben való megerősödés megélésének. Ennek tudatosítása szintén nagy feladata a konfirmációs felkészítésnek és az inkluzivitás megélésének. A konfirmáció során történő ismeretszerzés nem válhat egyedüli értékévé a konfirmációnak, hiszen így kizárnánk mindazokat, akik speciális tanulási igényeik miatt más gyülekezet-pedagógiai megközelítést és foglalkozást igényelnek. De még ezeken az érveken is túl megy az a teológiai egyedül megfogalmazható igény, ami újra a keresztségre mint az úrvacsora egyetlen előfeltételére fókuszál. A konfirmációval kapcsolatban újra és újra emlékeztetnünk kell magunkat, hogy a konfirmáció biblikus és teológiai értelemben nem az úrvacsora szentségének kapuja. Az úrvacsora vételére való méltóságunk egyedül Isten kegyelmének köszönhető, hiszen Isten ingyen, kegyelemből, méltatlanságunk ellenére megajándékoz bennünket Jézus Krisztus által az üdvösség ajándékával.

Konfirmációs felkészítésünket és a konfirmációs vizsgát is érdemes átgondolnunk abból a szempontból, hogyan segíti az ünnepi istentisztelet affektív és konzekvenciális átélését, és hogyan támogatja és erősíti a hitmegélési és lelki megérintettségi folyamatokat. Egyre nagyobb hangsúlyt kap az imádság és az áldás, az énekek, a zene szerepe, ahogyan azt a 7. ábrán is megfigyelhetjük. A fiatalok korosztályának szóló istentisztelet jó lépcsőfoka lehet az istentiszteleti életben való részvétel megszilárdításának, az igehirdetések értő hallgatásának, az úrvacsora szentségével való élés utáni vágyakozásnak. Az alábbi átlageredmények is mutatják, milyen lényeges szocializációs szerepe van a konfirmációs felkészülés és az ünnep lelki aspektusainak.

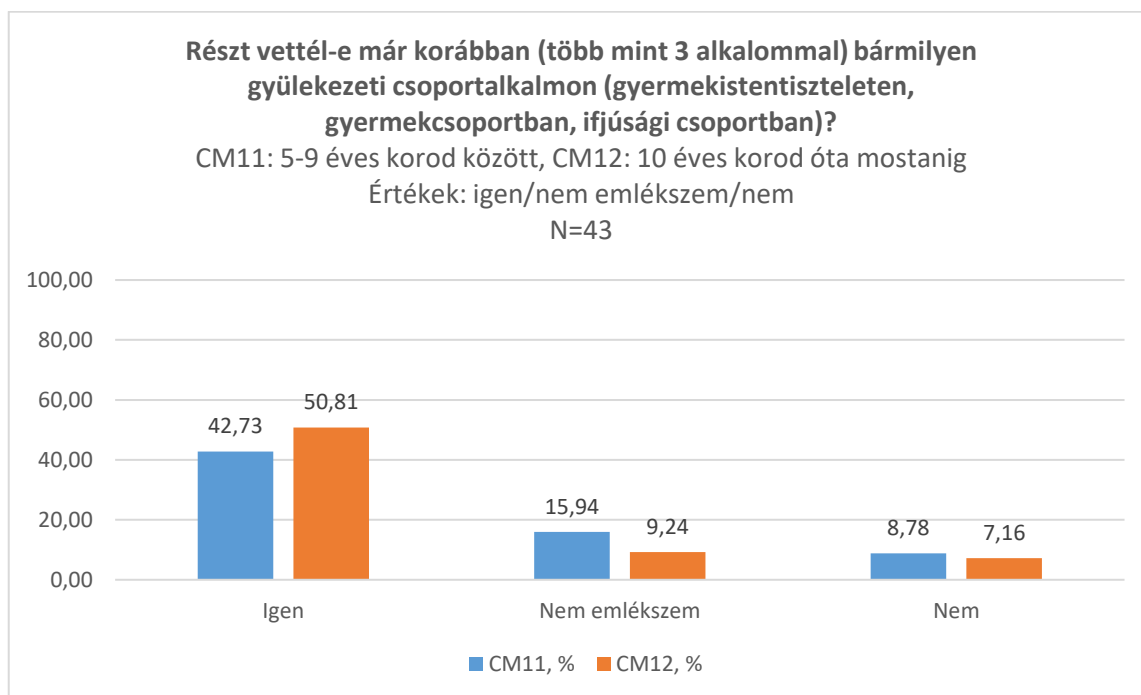
7. ábra: Lelki hitmegélés a konfirmációi felkészülés és a konfirmációi ünnep alkalmával

A családi közeg vallási szocializációja és hitmegélése

A konfirmáció sokáig olyan tradicionális népegyházi szerepet töltött be, hogy nem kapcsolódott hozzá feltétlenül a családok istentiszteleti és gyülekezeti közösségi részvétele. A konfirmációra sokszor mint passzázsrítusra került sor, és sem előtte, sem utána nem volt sok esetben jellemző a hittanórán vagy más gyülekezeti, istentiszteleti alkalmon való részvétel. Magyarországon 1989 előtt sok család számára az akkori politikai viszonyok miatt volt alig megvalósítható a gyülekezeti életben való részvétel, bár sok esetben még ekkor is – volt, hogy titokban -, sor került keresztelőre, konfirmációra.

A konfirmáció már korábban említett erős identitás-hordozó jellege a XXI. század első negyedére sem tűnt el, azonban a gyülekezetpedagógiai beágyazottsága, vallási szocializációs- és közösségi igénye nagy változáson ment keresztül. A hitoktatással való kapcsolat, a szülők gyülekezeti életben való részvétele, gyermekalkalmakon szerzett tapasztalatok mind-mind fontos összetevői annak, milyen vallásos szocializációval érkezik egy fiatal a konfirmációi felkészülés folyamatába. A 8. ábra feltárja, a konfirmációi kérdőívet kitöltő fiatalok milyen százalékban vettek részt 10 éves koruk előtt, és 10 éves koruk és a konfirmációjuk kezdete előtt gyülekezeti gyermek- és ifjúsági alkalmakon. A mindkét kérdésre igen-nel válaszolók száma körülbelül a fele a kitöltők számának, így ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy konfirmáló fiataljaink közül mindazok, akik 2021-2022-ben kitöltötték a kérdőívet, nem jártak mindannyian aktívan gyermek-, és ifjúsági programokra gyülekezetükben.

Mindez rámutat arra, milyen nagy szükség van a továbbiakban is arra, hogy gyülekezeteinkben átfogó katechetikai stratégiák szülessenek, amelyek egy-egy közösség adottságait (vidék, város, nagyváros) figyelembe véve a keresztény közösségbe invitálják a családokat, hogy erősödhessen a gyermekek hitformálódásához is szükséges hitmegélés és hitgyakorlat.

8. ábra: Gyermek- és ifjúsági gyülekezeti alkalmon való részvétel százalékos arányai

Jövőorientált teoretikus és stratégiai összegzés

A nemzetközi konfirmációs kutatás magyarországi eredményeit egy feltáró kiértékelés keretein belül elemeztük, kiemelve olyan kérdéseket, amelyek túlmutatnak a konfirmáció eddigi gyakorlatán, és perspektívát nyújtanak a jövőbeni konfirmációs szolgálat fejlesztéséhez. A kérdőíves kutatás által alkalmazott visszajelzés, feedback-eszköz alkalmasnak bizonyult arra, hogy alaposabban megismerhessük a konfirmandusok véleményét és visszajelzéseiket a konfirmációs felkészülés és konfirmáció ünnepével kapcsolatban.

A kérdőíves kutatás eredményei rávilágítottak a különböző életkorokban történő konfirmációs felkészítés életkori sajátosságainak érzékenységre. Miközben szinte gyülekezetekként eltérő a konfirmáció javasolt életkora, érdemes célul kitűzni, hogy a gyülekezet katechetikai lehetőségein belül kísérelje imádságos és párbeszédre kész lelkülettel a testi és lelki változások viharait megéllő kamaszokat. A párbeszéd igénye megjelenik a konfirmációs tanulás folyamatában is. A konfirmációs tanulás fogalma is új szemléletváltáson ment keresztül. A korábbi formális tanulás helyett a közösségi alapú, de egyszerre személy-orientált, az egész személyiséget figyelembe vevő sokszor informális tanulási folyamatokra van igény, melyet teret biztosítanak a többszörös intelligencia, az érzelmi és lelki formálódás és a speciális igényű tanulás lehetőségére is. A spirituális érzékenység, a lelki folyamatok figyelemmel kísérése új kihívásokat támaszt a lelkészek felé, hogy észrevegyék, milyen lelki éhség és szomjúság kíséri a fiatalok megküzdését életük aktuális kérdéseinek megoldása közepette is.

A konfirmációs szolgálatunkban sokszor találkozunk olyan fiatalokkal, akik nem sok előzetes információt és tapasztalatot hoznak magukkal a konfirmációba. Az eddigi sokszor elszigetelt konfirmációs gyakorlat helyett integratív, intergenerációs programokra és találkozásokra van szükség, hogy a családok már minél hamarabb megélljék az Istennel és a gyülekezettel történő találkozást, és a közös családi hitgyakorlás lehetőségét biztosítsa a gyermekeknek is arra, hogy egész életük során tájékozottak legyenek azzal kapcsolatban, milyen jelentősége van az ember életében az istenhitre való rávalásnak, és az abban való megerősödésnek.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] FOWLER, J. W. *Faithful change: The personal and public challenges of postmodern life*. Abingdon Press. 1996. ISBN: 978-0687097203. p. 61.
- [2.] PÁNGYÁNSZKY Ágnes: *A gyermekúrvacsora és a konfirmáció aktuális kérdései*. LELKIPÁSZTOR folyóirat 96/11. 2021, pp. 407-412.
- [3.] PÁNGYÁNSZKY Ágnes: *Úrvacsoravétel gyermekekkel: A Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei között végzett kérdőíves felmérés kiértékelése*. LELKIPÁSZTOR folyóirat 98/7. 2023. pp. 242-256.
- [4.] POLSTER, A. *Jugendliche und ihre Konfirmation: Theologische Diskurse - empirische Befunde - konzeptionelle Erwägungen*. Kohlhammer Verlag. 2021. pdf: ISBN 978-3-17-038929-8. pp. 261-264. <https://doi.org/10.17433/978-3-17-038929-8>
- [5.] U.a.

<https://doi.org/10.36007/4959.2024.99>

Csekes Béla tengerentúli kapcsolatairól a Református Világszemle 1931-34-es lapszámaiban megjelenő írások alapján

PETHEŐ Attila

Abstract

The study presents a part of the work of the Reformed pastor Béla Csekes. Csekes served in the Reformed Christian Church in Slovakia between the two world wars. He was the editor of the Református Világszemle (Reformed World Review), a unique quarterly journal published between 1931 and 1944. The journal aimed to unite Hungarian Reformed circles around the world. The editor Béla Csekes had extensive contacts and collaborators abroad. This paper, examining the writings on Hungarian Reformed in America, reports on the information published in the Református Világszemle (Reformed World Review) about the life of Hungarian Reformed in America between 1931 and 1934.

Keywords

Reformed, America, Hungarian Reformed, emigration, emigration, church organization

Csekes Béla 1881-ben született Búcsón. Középiskolába a budapesti református főgimnáziumba járt, annak ellenére, hogy családja nem volt kifejezetten módos. A teológiát Budapesten kezdte, majd Torontóban és Auburnban végezte.¹ Csekes Béla Kováchy Kálmánnal együtt húsz évesen döntött úgy Dr. Robertson kanadai szuperintendens 1901-es, Kanadába kivándorolt magyarokról tartott előadása hatására, hogy az első évfolyam elvégzése után dr. Moody és dr. Websternek a budapesti skót misszió vezetőinek az ajánlásával Nyugat-Kanadába megy. Itt, Winnipegben Csekest dr. Charles Gordon a nyugat-kanadai misszió titkára és Ralph Connor regényíró vette pártfogásba. Teológusként a Missziós Tanács a szünidőben misszionáriusnak küldte, ahol a fizetség heti 6 dollár, étel és lakás volt.

A magyar „Otthon” telepen a feladata a családok látogatása és az evangélium hirdetése volt. A telep Winnipegből észak-nyugatra, Yorkton mellett feküdt, iskolája és postája is volt. A szomszédságában német, indián és rutén telepek voltak. Először a városból járt ki naponta a telepre, majd Csekes talált egy elhagyott tanyát és ott élt kezdetleges körülmények között. A napjai nagy részében családokat látogatott, majd estére visszament a tanyára, ahol a szúnyogok ellen mindig nagy füstöt csinált, ami a lovát és őt is védte tőlük. A tanyán 10 napig lakott csupán, mert a tanya teteje beázott. A látogatásai során mindenütt örömmel fogadták, énekeltek, a Bibliából olvasott fel részleteket és imádkozott magyarul. Vasárnaponként gyermekeket tanított és istentiszteletet tartott az „Otthon” 10-11 családjának.² Ezután Kanadában maradt missziós lelkésznek, majd az Egyesült Államokban költözött. Szolgált az ismert kanadai magyar településen, Békevárbán is, ahol több száz földműves magyar református kapott letelepedéshez földet.³ Csekes az indiánok között is megfordult az Eszterháza nevű magyar telepre vezető útja során. Innen nem messze a presbiteri egyház missziós telepénél kezdődik a hatszáz lelket számláló 50 km hosszú és 18 km széles indián rezervátum. Azt tapasztalta, hogy

¹ Auburn Theological Seminary Catalogue 1916-17, New York, Auburn Seminary Record, 391.

² Református Világszemle, I. évf. 3. szám, 143.

³ Kanadai Magyar Hírlap, 2018. V. 31.

ezeket a területeket is lassan kihúzzák az indiánok lába alól, mind az USA-ban, mind Kanadában arra törekszenek, hogy az indiánokat a fehér lakosságba beolvasszák. Ennek Csekes megfogalmazása szerint a legfontosabb eszköze az iskolai oktatás és az indiánok közül egyesek felemelése, nekik állampolgárság juttatása. Egyes indián törzseket a műveltségük alapján kiemelték a többi közül és nekik önkormányzást adtak.⁴ Néhányszor megfordult a Qu Apelle völgyi indián iskolába, amit a presbiterián egyház tartott fenn. Itt mind az 50 indián növendék ételmezését és ruházását a misszió fedezte, a diákokat tulajdonképpen a családjaiktól elszakítva teljes angol modorban nevelték. Csekes egy 14 éves indián lányon lepődött meg leginkább, aki kiválóan beszélt angolul, angolként viselkedett és a zongorához leülve angol darabokat játszott. Járt Kanadában az assiniboiai indiánok között is, akiknek felépítése és kultúrája nagy hatást gyakorolt rá. Később érdekes párhuzamként jelenik meg Csekesnél az indiánoknál szerzett tapasztalata és a kisebbségi sorba szorult magyarság többségi nemzettel való kapcsolatának átélésénél ez. Legfontosabbnak viszont azt tartja, hogy minél több népet ismert meg, annál nagyobb kedvvel kezd a saját nemzetünk megismerésében való elmélyülésbe.

Tanulságos Vörös Kabát törzsfőnöktől vett idézete, aki egy misszionáriushoz intézte 1805-ben a szavakat: “Úgy értesültünk, hogy vallásokat ősatyáitok kapták és ez apáról fiúra száll. Nekünk is van vallásunk, amit a mi ősatyáink kaptak, amit ők reánk, gyermekeikre hagytak. Mi aszerint imádkozunk. Vallásunk tanítja, háládatosak legyünk minden kegyért, amit kaptunk, egymást szeressük, összetartók legyünk. A mi vallásunk sosem civódik. ... Testvér mi nem kívánjuk a ti vallásokat tönkre tenni, attól megfosztani titeket, mi csupán a saját vallásunkat óhajtjuk gyakorolni.”⁵

1908-ban már az észak-amerikai Alphán volt lelkész.⁶ 1909 tavaszán Phoenixvillben választották lelkésznek, ahol két és fél évig szolgált. A gyülekezet pénzügyi helyzetét stabilizálta a visszaemlékezések szerint „szelíd lelkű s angolnyelv tudású” lelkész.⁷ 1911. június 28-án New Yorkban phoenixvillei lelkészként az egyike volt annak a kilenc lelkésznek, akik megalakították az Amerikai Keleti Magyar Egyházmegyét.⁸ 1908-ban a későbbiekben is kedvelt témájában adott elő Budapesten, a református ifjúsági egyesületben *A szocializmus és a vallás* címmel.⁹ Nem tudni, hogy milyen okból kifolyólag (csupán azt tudjuk, hogy New Brunsvickban 1912. novemberében már nem vett részt az egyházmegye következő gyűlésén), de 1912-ben a Dunamelléki Református Egyházkerületbe kérte bekebelezését, ahol segédlelkésznek iktatták be, és utazó segédlelkész lett öt hónapra.¹⁰ Ez idő alatt a Mátra aljától egészen Óbecséig beutazott minden fellelhető református szóránközséget. Az óbecsei gyülekezet helyzetének rendezése az ő nevéhez fűződik, hiszen felhívta a figyelmet a gyülekezet vagyonára és arra, hogy melyik közeli lelkész lenne a legalkalmasabb a lelki

⁴ Református Világszemle, III. évf. 3. szám, 135.

⁵ Református Világszemle, III. évf. 3. szám, 141.

⁶ Emlékkönyv az Amerikai Magyar Református Egyházmegye 25 éves évfordulójára. Kiadja: Az Egyesült Államokbeli Református Egyház Keleti Magyar Egyházmegyéje. Összeáll.: Takaró Géza, Komjáthy Ernő, Böszörményi M. István. 1929. 23.

⁷ Emlékkönyv az Amerikai Magyar Református Egyházmegye 25 éves évfordulójára. Kiadja: Az Egyesült Államokbeli Református Egyház Keleti Magyar Egyházmegyéje. Összeáll.: Takaró Géza, Komjáthy Ernő, Böszörményi M. István. 1929. 117.

⁸ Emlékkönyv az Amerikai Magyar Református Egyházmegye 25 éves évfordulójára. Kiadja: Az Egyesült Államokbeli Református Egyház Keleti Magyar Egyházmegyéje. Összeáll.: Takaró Géza, Komjáthy Ernő, Böszörményi M. István. 1929. 27.

⁹ Református Világszemle, III. évf. 4. szám, 175.

¹⁰ A Dunamelléki Református Egyházkerület 1912. november 2-ik és következő napjain Budapesten tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, Budapest, 1912. 274.

gondozásukra.¹¹ A hivatalos lelkészi végzettségét igazoló iratok csupán akkor lettek elintézve, amikor felsőmocsoládi lelkészként felszentelésre jelentkezett.¹² Itt meglehetősen kevés időt töltött, viszont tartalmasan, hiszen sikerült újraindítani az egyházi életet és anyaegyházi státust intézni a gyülekezetnek. Hazatértében segített, hogy Gulyás Lajos dunaradványi lelkész lemondott a lelkészi állásról, és 1914. december 14-én őt választották meg a helyére.¹³

1918 decemberében Csekest három hónapra hivatalos ügyben az egyház Amerikába küldte. A december 9-i indulását egy nappal korábban jelentette csak be a presbitériumnak, amit azok tudomásul vették.¹⁴

Csekes lelkészi pályája Szapon kezdett kiteljesedni. Már a kezdet is új erőt adhatott neki, hiszen hajón érkezett a beiktatására, és az egész község kivonult a fogadására.¹⁵ Felélénkült az egyházi élet, vasárnapi iskolákat, bibliaversenyeket tartottak több tucat gyermek részvételével, ahová bekapcsolódott a felesége és a helyi tanító is. Ilyenkor megvendégelték a szegényeket, és kultúrműsorral kedveskedtek a helyieknek. 1931-ben kezdte kiadni a *Református Világszemle* című lapot, amely évente három-négy alkalommal jelent meg és amelyet a Komáromi Református Egyházmegye is támogatott, így el tudta juttatni azt az egyházmegye összes egyházába és leányegyházába.¹⁶ Már az első számban rendhagyó írásokat közölt, hiszen nem csupán a csehszlovákiai magyarság helyzetével foglalkozott, hanem kitekintett az erdélyi és a délvidéki egyházak életére is, sőt foglalkozott a franciaországi, amerikai és kanadai magyar reformátussággal is.¹⁷ Az első számot 2000 példányban jelentette meg, amelyből 1000 példányt küldött Felvidéken kívüli területekre.¹⁸

Már a lap 1931. novemberében megjelenő első számában ír az Amerikai Egyesült Államok reformátusairól. Az amerikai magyar reformátusság lelki gondozását kezdetben az angol egyházak, majd a magyar református egyház karolta fel. Az első számban erről Dr. Schaeffer E. Károly az ottani angol belmissziós bizottság főtítkára írt a lapba. Ebből megtudjuk, hogy az egyesült államokbeli református egyház belmissziói bizottságának (The Board of Home Missions) a magyarok közötti munkára évi 60.000 dollár áll a rendelkezésére. Ebből az összegből a 63 missziói egyháznak (emellett még van 9 önmagát fenntartó egyház is) a 45 felszentelt lelkésznek, 5 férfi tanítónak, 5 diakonisszának biztosítják a fizetését részben vagy egészen. Ezen felül kiadják az Amerikai Magyar Reformátusok Lapját is. Ezen túl rendes állásban alkalmazza Dr. Tóth Sándor tanárt is, aki a lancasteri szemináriumban a magyar tanulókat oktatja. A lap közli a kimutatást, amiben 1927. évi statisztikát találunk a gyülekezetek lélekszámáról, a lelkészekről, a vasárnapi iskolásokról és a gyülekezethez befolyt adományok mennyiségéről.¹⁹ Ebből az írásból szerezhetünk tudomást arról, hogy az amerikai presbiteriánus egyház a felvidéki magyar reformátusságot is támogatja, mégpedig Balogh Elemér püspök közbenjárására, amikor 80.00 koronát küldenek a teológia céljaira 1924-ben. Már itt kiviláglik,

¹¹ A Dunamelléki Református Egyházkerület 1913. október hó 18-ik és következő napjain Budapesten tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, Budapest 1913. 327.

¹² A Dunamelléki Református Egyházkerület 1914. évi április hó 28-ik napján Budapesten tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, Budapest 1914. 21.

¹³ Komáromi Református Egyházmegye Révkomáromban 1915. évi július hó 28. napján tartott rendes évi közgyűléséről. Összeállította: Gyalóky László egyházmegyei főjegyző, 1915. 8.

¹⁴ A dunaradványi református egyház 1918. december 8-i presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve

¹⁵ Dunántúli Protestáns Lap, XXXVIII. évf. 48. sz., 208.

¹⁶ Dunántúli Protestáns Lap, XLIII. évf. 38. sz., 150.

¹⁷ Dunántúli Protestáns Lap, XLII. évf. 45. sz., 214.

¹⁸ DREL Fond: I.2., 25. doboz, 60/1931. sz. levél a püspöknek

¹⁹ Református Világszemle, I. évf. 1. szám, 40.

hogy léteztek egy független amerikai magyar református egyház is, amelynek létezett egy keleti és egy nyugati egyházmegeje is, illetve Magyar Egyház címmel lapot is adnak ki.²⁰

A második számban szintén foglalkoznak az amerikai helyzettel, hiszen a magyarországi református egyház ottani missziójának háború utáni sorsáról írnak. Ez a misszió 1915-ben két egyházmegeéből 28 anyaegyházból és 9 társegyházból állt, ahol 28 rendes és 2 segédlelkész teljesített szolgálatot. Mindezek mellett 25 szünidei iskolát működtettek 2291 tanulóval. A világháború után, azonban ezt a misszióját a magyarországi református egyház feladta és egyezséget kötött az amerikai református egyházzal (Reformed Church in the USA). A Konvent 1922-es jegyzőkönyve alapján közli az ezt az egyezséget szabályozó tiffini egyezmény szövegét. Eszerint nem meglepő, hogy az amerikaiak belmissziós bizottsága ilyen összegekkel tudta támogatni a magyar gyülekezeteket, hiszen tetemes vagyont (800.000 dollár értékben) örökölték ezzel az egyezménnyel közel 6000 egyházztaggal a keleti és nyugati egyházmegeekben együttesen.²¹ Olvashatunk ebben a hosszás írásban az amerikai magyar reformátusok szétforgácsoltságáról is, hiszen három pártot alkottak ott a református magyarok. Egy közös bennük, hogy a templom jelenti számukra az otthoni levegőt. Az Egyesült Államokban ebben az időszakban félmillió magyar élt, ebből a Reformed Church zsinati jegyzőkönyve szerint 100.000 református. A Presbyterian Churchhöz 19.000 tag, míg a Reformed Churchhöz 30.000 tag a Független Egyházhoz 6000 magyar református tartozik. Ez Csekes szerint jelzi, hogy csupán 60.000 magyar református tagja valamelyik gyülekezetnek az USA-ban.

Több érdekességgel is megismerkedhet az ember a lap hasábjain. Csekes leírja, hogy az amerikai magyarok lelki gondozását New Yorkban az első magyar prédikációjával Ács Gedeon kezdte az 1850-es években, majd a városban a legnépesebb magyar kolónia reformátusait 1881-ben Kecskeméthy Ferenc református lelkész, országgyűlési képviselő kezdte gyülekezteté formálni. Utána 1895-ben a Reformed Church Demeter Bertalan sárospataki szeniort nevezte misszionáriussá a városba, aki 1895. október 6-án tartotta az első közgyűlést. Őt követte Kuthy Zoltán, majd Takaró Géza, aki 1922-ben lett new york-i lelkész.²² A lap hasábjairól tudható meg, hogy Csekes valószínűleg az Egyesült Államokban került jó kapcsolatba Dr. Antal Géza püspökkel, aki hosszabb időt töltött Észak-Amerikában a kivándorolt magyarság helyzetét kutatva.²³

Az amerikai helyzetről Komjáthy Ernő stratfordi református lelkész küldött 1933. januárjában beszámolót a Világszemlének, többek között a gazdasági világválság hatásairól is. Az egyházat az adományok tartják fent, az adakozási kedv pedig a lelkész szerint megcsappant. A Reformed Church, ahová a legtöbb magyar gyülekezet tartozik, a bel-és külmissziós költségvetését csökkentette, a Presbyterian Church jobban áll anyagilag. Az Amerikai Magyar Református Egyesület, amely a szerző szerint az idő tájt 10.000 tagjával a legnagyobb református szervezet a világon, gazdaságilag jól áll, de a jövőt az ifjúság toborzásában látják. Felvetődött bennük, hogy a négy amerikai magyar egyházi lapot egyesítsék (Reformátusok Lapja, Magyar Egyház, Szébb Jövő, Református Újság). 1932-ben a Chicago melletti Indiana Harbor-i gyülekezet a gazdasági válság ellenére új templomot tudott építeni, a clevelandi egyház pedig már a harmadik templomot építi, ahol közösségi terem és iskolahelység is készül.²⁴ Hasonló sikertörténet a Pittsburghtól 50 kilométerre fekvő Ligonier melletti református árvaház és

²⁰ Református Világszemle, I. évf. 1. szám, 42.

²¹ Református Világszemle, I. évf. 2. szám, 80.

²² Református Világszemle, I. évf. 4. szám, 182.

²³ Református Világszemle, II. évf. 1. szám, 2.

²⁴ Református Világszemle, II. évf. 3. szám, 120.

nyugdíjas otthon, amelyet az Amerikai Magyar Református Egyesület hozott létre és működtetett Kalassay Sándor vezetésével 1921 júliusától. Az árvaházban a legmagasabb létszám 60 magyar gyermek volt, míg az aggházban 15 fő volt.²⁵ Természetesen Csekes lapjában nem csak az amerikai magyar közösségről olvashatunk érdekes korrajzokat, hanem az amerikai álomról, az amerikai gazdasági fellendülésről is. Dr. Csikay Pál ír az amerikai ipar korabeli „átszellemítéséről“, arról, hogy „a zsidóság a kapitalizmussal teljesen egybeforrtnak tekinthető“, de idézi Fordot is, aki azt vallotta, hogy: „Mi az emberi vonatkozásokkal a nagyüzemben nem törődünk“. A szerző elismeri viszont, hogy Amerika a modern szociálpolitika bölcsője.²⁶

Komjáthy Ernő tollából azt is megtudjuk, hogy az amerikai lelkész nem találja könnyű feladatnak a helyi közösségről reális képet festeni 1934-ben. A legnagyobb gondot az időszakban a gazdasági depresszió mellett az egység hiányát tartja. Három csoport versenyzett ebben az időben a tengerentúli református magyarok kegyeiért, a Reformed Church, a Presbyterian Church és a Független egyház. A szervezeti egység hiány a lelkész szerint pedig magával vonzotta a lelki egység hiányát is. Nem segítette ezen az 1927-ben alakult Lelkészegyesület sem. A 30-40 éves gyülekezetek nem tudnak a korszakban a szerző szerint önfenntartókká válni, csak a missziós segélyekben bíznak. Amerikában minden egyház szabadon működhetett ekkor és csak a tagsága szólhatott bele a belső ügyeibe, így az egyházi előjogok és a felekezetek közötti harcok sincsenek. Ez a helyzet azonban túlságosan nagy teret enged a szabadosságnak és a hitetlenségnek, így a lelképásztornak is több dolga van, hiszen a hívek után kell járnia és nem az otthonihoz hasonlóan várni, hogy azok bekopogjanak hozzá.

²⁷ Az egyházi életük legfőbb gondját a jövőben, az ifjúság nevelésében látja, de az amerikai élet erőteljes szívóhatását már ekkor érzi Komjáthy. Biztatónak tartja azonban, hogy hat nagyobb magyar ifjúsági konferenciát tartottak 1933-ban. A gyermekekkel való munka terén hibának tartja, hogy a hazai módszerekkel akarják egyesek nevelni a vasárnapi iskolákba íratkozókat. A Reformed Churchben tevékenykedő magyarok ragaszkodnak ez idő szerint az otthoni címekhez, úgymint esperesség és az egyházmegye intézménye, amit nehezen tudnak tényleges tartalommal megtölteni. Míg a Presbyterian Churchhöz tartozó 40 magyar gyülekezetnek nincs magyar egyházmegyéje, viszont a felsőbb egyházi fórumok képviselői jelenlétében beszélnek meg a magyar ügyeket a new york-i 116. utcai egyházukban. A függetlenek pedig maguk szervezik gyülekezeti támogatásiakkal a saját életüket. Az egységesítést Komjáthy és társasága egy közös lap idításával kívánta elérni, ami nem sikerült.²⁸

1936-ban Dr. Takaró Mihály ír a júniusi amerikai zsinatról, ahol 150 lelkészi és 150 világi delegátus jelent meg, köztük a négy magyar egyházmegye képviselőjében Takaró Géza keleti, Dienes Barna központi, Bodor Dániel tóparti, Tóth Mihály, Balogh E. István, Füzy Béla a Sion egyházmegye részéről.²⁹ Dr. Nánássy Lajos 1937-ben részletes tájékoztatást ad az amerikai egyház helyzetéről a lapban. A véleménye, hogy azokat a több évtizedes kapcsolatokat, amelyek az amerikai magyar egyházakat az amerikai felekezetekhez fűzik, nem lehet szétszaggatni, akármennyire is óhajtanak néhányan egy egységes magyar református egyházat Amerikában.³⁰

Az amerikai szlovák reformátusokról is szól Csekes a lapban, akik 1901-ben megalapították a Szlovák Kálvinista Presbiteriánus Egyesületet, amely önszegélyező egyesületként működött és

²⁵ Református Világszemle, II. évf. 3. szám, 124.

²⁶ Református Világszemle, II. évf. 4. szám, 188.

²⁷ Református Világszemle, III. évf. 2. szám, 73.

²⁸ Református Világszemle, III. évf. 2. szám, 79.

²⁹ Református Világszemle, V. évf. 4. szám, 176.

³⁰ Református Világszemle, VI. évf. 2. szám, 75.

maga köré gyűjtötte a szlovákokat, és főként azokon segített, akik család nélkül éltek, hiszen munkához segítette őket és csekély havi díj fejében, ha betegek voltak, gondoskodtak róluk. Midemellett a kálvinista szellemű összejöveletekkel távoltartotta a szlovákokat a kocsmáktól. Ez a szervezetség megágyazott a szlovák belmissziói mozgalom megindítására és ráébresztette a szlovákokat arra, hogy önálló egyházmegyét szükséges létrehozniuk odahaza³¹ Külön említésre tart számot, hogy az amerikai kommunista propagandáról is ír Csekes a Református Világszemlében való visszaemlékezéseiben. 1911-ben a szocialisták gyűlésére hívták meg Csekest Fairport Harborban az istentisztelet után. Az agitátor beszéde után Csekes kért szót a mintegy 100 fős teremben. Mondandójának velejét ezzel mondatával írhatjuk le: „A szocialistákkal nem tudok rokonszenvezni, mert gyűlöletet hirdetnek, gyűlölettel, erőszakkal célt elérni, jobb kort megvalósítani pedig nem lehet.”³² Ezután a lelkész elmondja, hogy a kommunizmus csódját az 1917 óta eltelt évek igazolják, hiszen „a családi élet, a házasság elleni kommunista agitációk eredménye a teljes erkölcsi züllés. ... a kommunizmus az anyagot annyira isteníti, hogy az atheizmus a kommunisták vallásának tekinthető”³³ Innen tudjuk meg azt, hogy Csekes irodája valószínűleg Dunaradványon a vörösök irodája volt és le is tartóztatták őt, illetve kihallgatásra hurcolták a kommunisták. Amerikában a szocialistáknak, kommunistáknak, anarchistáknak minden árnyalata meg volt. Munkájukat az üdvhadsereg munkája ellensúlyozta. Kiemeli, hogy az amerikai nagy munkásszervezetek Csekes szerint nem voltak sem kommunisták, sem szocialisták az első világháború után sem. Rámutat arra, hogy Csehszlovákiában 1934-ben is dolgoznak kommunista agitátorok, akik ezért busás fizetést kapnak.

A kanadai magyarságról

Az első számban található cikk után - ahol dr. Hoffmann Ferenc kanadai református lelkész adatait közli, akivel Csekes 1927-ben találkozott a Presbiteri Világszövetség budapesti gyűlésén - bőven és rendszeresen írt a kanadai egyházak egyesítéséről, ami 1925-ben történt meg, a kanadai presbiteriánus egyházzal és a magyarok között végzett munkájáról is. A presbiteriánus egyház Kanadában 1925-ben ketté vált és a többiekkel való egyesülés megtörtént. Ennek egy teljes tanulmányt szentel Csekes. A magyarok között is aktív munka folyt Torontóban Kovács Károly vezetésével (ő Calgaryban, Raymondban is szolgált egy időben), Hamiltonban szünidei iskolájuk és fúvós zenekaruk is volt, Wellandban Nagy Ferenc vezette a gyülekezetet, Windsorban dr. Molnár Jenő szervezte az ifjúsági munkát és támogatta a nőegylet munkáját, míg Kovács Ferenc Hamiltonban szociális munkásokat is szervezett.³⁴ Kanadáról ír beszámolót 1935-ben a békevári református lelkész Kovács János, aki 28 éve szolgál ott. A kanadai magyar reformátusokat a szárazság és az általános depresszió mellett leginkább az egység hiánya sújtotta. Felidézte a szerző Kovács János emlékét, aki Wakawban halt meg és aki az első református lelkész volt Amerikában, akinek Eszterházy mellett a legtöbb érdeme volt Kanada betelepítésében. Kanadában a korban 16 lelkész szolgált. Levele szerint a kanadai magyarság az ország gazdasági és politikai életében is számottevő tényező lett.³⁵ Steinmetz Károly torontói református misszionárius, 1932-től a torontói és oshawai misszió egyházak vezetésével bízták meg őt. Oshavában 20, míg Torontóban 40 fő jár istentiszteletre vasárnap, vasárnapi iskolába 27 illetve 33 gyerek jár. Torontóban Ifjúsági Egyletet működtet 25 taggal, míg a nőegyletnek 15 tagja van. A gyülekezet fejlődését a munkanélküliség, a

³¹ Református Világszemle, III. évf. 4. szám, 146.

³² Református Világszemle, III. évf. 4. szám, 175.

³³ Református Világszemle, III. évf. 4. szám, 176.

³⁴ Református Világszemle, II. évf. 2. szám, 85.

³⁵ Református Világszemle, IV. évf. 2. szám, 80.

magyarok közötti kommunista propaganda és az gátolja, hogy nincs gyülekezeti helyük. A torontói skót intézet első emeletén működő, korábbi zsidó misszió könyvtárában gyűlnek össze. Az épületben ingyen konyha működik, ami zavarja az istentiszteleteket vasárnaponként. A torontói gyülekezet ekkor aktív létszáma 67 fő, ami a hivatalos 1931-es statisztika szerinti 1354 fős torontói magyarság közül szépnek mondható.³⁶

Mint azt jól láthatjuk, az Amerikai Egyesült Államok és Kanada reformátusairól majdnem minden számban jelentet meg írást, amelyekből egy jól szervezett egyházi élet tárul elénk. Kiválóan átüt a lap hasábjain, hogy Csekes Béla a csallóközi Szap községből hatalmas munkával egy olyan kapcsolati hálót tartott életben, amelynek egyik alapja a Református Világszemle volt, ami a maga nemében egyedülálló volt a korban, de úgy hiszem, hogy manapság is. A lapból temérdek olyan információt kapunk a kivándorolt közösségekről és annak szellemi vezetőiről, ami megérteti velünk a korszak emberének a viselkedését. A nyitott fülű olvasó pedig olykor még párhuzamokat is fel tud fedezni a kor vezetői és állapotai, illetve a mai társadalmi mozgások között.

³⁶ Református Világszemle, IV. évf. 4. szám, 157.

Az ókori emberáldozat aktuális vetületei

Katalin PÓLYA¹

Abstract

The constant great temptation of the chosen people of the Old Testament, following the example of the surrounding peoples, is to serve idols instead of honoring the eternal God. Even at the price of having to sacrifice their own sons on the altar of that deity. The human and child sacrifice to the god Moloch is abominable to God, yet it survives almost throughout as the dark side of the Old Testament cult. Is today's age free from this kind of anti-God and anti-life practice when it sacrifices embryos and aborted fetuses on the altar of the modern god of health for its own purposes, for the sake of modern man's well-being?

Keywords

Bioethics, human welfare, embryo research, ethical vaccines

BEVEZETŐ

Az ószövetségi választott nép életének állandó nagy kísértése volt, hogy a környező népek mintájára bálványisteneknek áldozzon. A legközismertebb veszélyt a föníciai eredetű kánaáni Baál istenség imádata jelentette, akinek termékenységi erőt tulajdonítottak, de az ószövetségi próféta-ítéletek között megtaláljuk az ugyancsak föníciai eredetű kánaáni tűzisten, Molok kultuszának kritikáját is, akinek a Jeruzsálem melletti Hinnom völgyben álló szentélyében a bibliai híradás szerint gyermekáldozatokat – az elsőszülött fiúk megégetésével – mutattak be.

Jelen előadás nem kíván ószövetségi bibliakritikai, kortörténeti kutatásként bizonyítékokat keresni arra, vajon Molok istenséget valóban és valóságosan tisztelték-e Júdában illetve Izraelben, azaz a választott nép valóban elégette-e fiait Molok oltárán, vagy pusztán elvi kritikaként vonul végig az elsőszülöttek (Jahwe) Istenhez tartozásának parancsaként az ezzel való polémia; a cél sokkal inkább egy etikai irányvonal felvázolása, amelyben az ószövetségi emberáldozat tiltásától hidat verünk a modernkori emberáldozatok rejtett formáiig. Az emberiség a második évezred táján ugyanis az egészség újkori istenének oltárán embriókat, abortált magzatokat áldoz fel saját boldogulása céljából, a modern ember jólléte érdekében.

Jólét és jóllét

Bár hangzásban és írásban csupán egyetlen betű eltérés van e kettő között, valójában hatalmas a különbség aközött, hogy valaki pusztán anyagi jólétben él vagy függetlenül az anyagi jóléttől lelkileg jól van. Az ember alapszükségleteit elsődleges és másodlagos szükségletek alkotják. Az első a túlélést célozza meg, a második a boldogságot. Az antik etikai gondolkodás alapfogalma, mely a szókratikus iskolákban mint legfőbb cél jelenik meg, az „eudaimonia”. A fogalom a különböző filozófiai iskolák közkincese volt, bár koronként és iskolánként másképp határozták meg: egyesek szerint forrása a(z igazságos) hatalom,² [5] mások szerint az élvezet.³ A

¹ Mgr. Pólya Katalin, PhD., Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar, Rendszeres és Gyakorlati Tudományok Tanszéke, polyak@ujs.sk

² Platon szerint az igazságon alapuló „tökéletes államforma” képessé teszi az embereket az erényes élet – areté – elérésére, amely végső soron maga a boldogság.

³ pl. Epikurosz

legáltalánosabb filozófiai örökség az arisztotelészi felfogáson alapul, mely szerint a boldog élet az erények folyamatos gyakorlása, ami a helyes tudás függvénye. Mint ilyen pedig nem független bizonyos anyagi, testi javaktól (egészség, gazdagság, barátság, stb.) sem. [1]

Mai megfogalmazásban tehát a jólét „több a pusztá túlélésnél, de a túlélés a jólétnek szükséges feltétele.” [3]

A jóllét ezzel szemben a jólét szubjektív oldala. Hiába bír valaki kellő mennyiségű anyagi forrással, ha elégedetlen ezeknek a javaknak minőségével és mennyiségével. Témánk szempontjából fontos lehet ez a megállapítás akkor, amikor egy megfogant életre mond az ember nemet anyagi javait elégtelennek, az időt alkalmatlannak ítélve. Az ember ugyanis nem csupán a jólét megszerzésére törekszik, hanem boldogságra, vágyai megvalósulására, önmegvalósításra is. Ehhez viszont éppen nincs szükség objektív jólétre, hiszen elképzelhető, hogy valaki fokozatosan halad előre vágyai megvalósításában anélkül, hogy a kívánt anyagi jólétet már elérte volna. De az ember racionális lény, és rendszerint tudatosítja is, hogy hiába törekszik teljes jóllétre, azaz minden vágya maradéktalan kielégítésére. Már csak azért sem lehetséges ez, mert egyrészt az egyes értékek olykor összeegyeztethetetlenek egymással (pl. a népszerűség a magánzsférával), másrészt ez egyén törekvései időnként ütköznek a másik ember vagy a köz érdekeivel (pl. a kutatóorvos érdekei az embrió érdekeivel). Ebből viszont két tény következik:

- egyrészt ki kell mondanunk, hogy a jólétre és jóllétre való törekvés sosem lehet öncélú, hiszen az ember teremtett volta és istenképűsége folytán közösségi lény (v.ö.: Gen 1,26-27; Gen 2,18), és minden döntése, tette hatással van nemcsak saját életére, hanem környezetére is,
- másrészt szólnunk kell az úgynevezett értékkonfliktusról, amely az egymással ellentétes értékek egyikének feladása vagy kompromisszum útján oldható fel (pl. immunizációs védőoltás esetén feladjuk az abortusz minden formája elleni zsigeri tiltakozásunkat).

A bioetika legérzékenyebb területe: az emberi élet védelmének határmezsgyéi

A természettudományi kutatás olyannyira felgyorsult, hogy a használatát szabályozó társadalomtudományok – köztük az etika és a jog – sokszor jóval mögötte lemaradva, a közzétett kutatási eredményekre reagálva tudnak csak támpontokat nyújtani. Gondoljunk csak az embriókutatásra, a klónozásra vagy a „végtelen” lehetőségekkel kecsegtető géntechnikára. Az élet védelmének keresztyén etikai területei közé sorolhatjuk az abortusz, az eutanázia a magzati diagnosztika kérdését is, ezek viszont javarészt már bő irodalommal rendelkező témák, így jelen előadásomban nem térek ki rájuk.

Embriókutatás

Az emberi embriókkal vagy a belőlük származó emberi embrionális őssejtekkel (hES-sejtek) végzett kutatásokra vonatkozóan sem az Egyesült Nemzetek Szervezetének szintjén, sem európai szinten nincs egységes szabályozás. Az Európai Unió számos tagállamában szűk keretek között bár, de megengedett; ami azt jelenti, hogy az emberi testen kívüli embriókon végzett kutatás általában csak a megtermékenyítést követő 14. napig lehetséges.⁴ Jelenleg 18 ilyen

⁴ A 14 napos időkorlát, mint az embriókon végzett in vitro kutatás határértéke az 1984-es Warnock-jelentés bioetikai ajánlásaira vezethető vissza, amelyet Mary Warnock brit filozófus vezetésével állítottak össze. Mivel a korai embriók gyakran elhalnak a méhbe történő beágyazódás előtt, még természetes megtermékenyítés esetén is, és mivel ez az az időpont, amikor a terhesség ténylegesen megkezdődik, a javaslat akkoriban nemzetközi elfogadottságra talált. Ehhez hozzájárult még az a tény, hogy az ikerképződés lehetőségének befejezése előtt – azaz a megtermékenyítést követő 14. napig – önálló emberi személyiségről filozófiai értelemben nem beszélhetünk. Kérdés azonban, miért éppen a beágyazódás illetve ez utóbbi esetben az individualizálódás lenne az emberi lét kritériuma.

uniós tagállamról beszélhetünk (pl. Franciaországban), míg 3 tagállamban (köztük Szlovákiában) tilos az ilyen kutatás, a többi tagállamban pedig nincs rá külön jogszabály.

A szlovák törvények tehát tiltják az emberi magzatokon és embriókon végzett kísérleteket, valamint a terápiás célú klónozást. A törvény nem tesz különbséget *in vitro* és *in vivo* megtermékenyült embriók között. Az egészségügyről, az egészségügyi ellátással kapcsolatos szolgáltatásokról szóló, módosított 576/2004 sz. törvény 26. § (10) bekezdésének a) pontjából következik: "Orvosi indikáció nélküli kutatás nem végezhető élő emberi magzaton vagy embrión." [8] Az emberi embriók kezelésével kapcsolatos egyéb fontos korlátozásokat a 300/2005 sz. törvény tartalmazza: nevezetesen a 159. § szerint tilos a szervek, szövetek és sejtek engedély nélküli eltávolítása és a jogellenes sterilizáció, valamint a 161. § szerinti az emberen végzett engedély nélküli kísérlet és emberi lény klónozása. [9]

Ha abból indulunk ki, hogy egy ember a fogantatás pillanatától ember, tehát a petesejt és spermium egyesülésétől önálló, Isten képére teremtett személy, akkor világos, hogy a szlovák törvényhozás helyesen jár el. Az ember tárgyként vagy kereskedelmi áruként való kezelése nem lehet helyes eljárás keresztyén szempontból.

Az organizmus fejlődésének korai sejteinek, az őssejteknek a kutatásáról azonban a modern biomedicina nem szeretne lemondani, hiszen számos lehetőséget rejlik benne. Mivel az őssejtek még nem differenciálódtak, totipotensek, azaz különböző testi sejtekké, egy adott szervvé vagy akár teljes emberré fejlődhetnek. A blasztocita állapot sejtjei ezzel szemben pluripotensek: többféle szövettípussá fejlődhetnek pl. idegsejté, csontsejté, szervek sejtjeivé, de már nem fejlődhetnek teljes élőlényé. Az embrionális őssejtek gyorsan osztódnak, de még nem differenciálódtak véglegesen, ezért érdekesek a kutatás számára. Betegségek egész sorát lehet őssejt-terápiával kezelni: pl. leukémia, bizonyos szívbetegségek és a cukorbetegséget. Csakhogy a szervátültetéshez hasonlóan az idegen őssejteket az immunrendszer idegen anyagként azonosítja, és kilöki. Itt kerül képbe a klónozás lehetősége, ugyanis ilyenkor megoldást jelenthetne, ha elsőként a paciens klónját hoznák létre úgy, hogy testi sejtjének magját egy petesejtbe oltanák. Ez a klón gyakorlatilag genetikailag szinte azonos az adományozóval, belőle olyan őssejt vonható ki, amely a paciensben idegsejtté, szív-, májsejtté fejlődik. A klón tehát gyakorlatilag egy embrió, aki az anyaméhben emberré fejlődhetne, de az őssejtek kivonásával meghal. Kérdéses, hogy erkölcsileg helyes-e egy lehetséges életet kioltani avégre, hogy egy másikat gyógyítsunk? Másrészt egyenlő-e a lehetséges ember az élő emberrel? Pusztán értékkonfliktusról beszélhetünk, amely feloldható azzal az érveléssel, hogy a kifejlett emberi élet magasabbrendű a biológiai értelemben vett „emberi életnél” vagy akár a „humanizált emberi életnél”?⁵ Az elv több évezredes, de ugyanaz marad: az én – magasabb értékűnek gondolt – életemet, jólléteimet szem előtt tartva áldozom fel (lehetséges) gyermekeimet. „A klónozás körüli sok érvelésben csak azok bélyegzik utálatosnak, visszataszítónak vagy súlyosan etikátlannak, azaz bűnnek az ember klónozását, akik hisznek egy személyes Istenben ... Azonban mindezek, amikor az ember klónozásával kapcsolatos nyilvános vitákban vesznek részt, nem hivatkozhatnak vallásos hitükre. Azonban e nélkül a hit nélkül ... még a legmegalapozottabb indokaik is hatástalanok.” [4] „...a kutatások nem mellőzhetik az erkölcsi alapelveket, mert minden tudományos eredmény értékessége nemcsak a cselekedet motívumától függ, hanem a cselekedet eszközétől és céljától is.” [6]

⁵ A magzat e nézet szerint mindaddig, amíg az anyai szervezetbe nem ágyazódik be biológiaiul ugyan „emberi élet”, de nem „humanizált élet”, mert a személy volta csak az én-te relációban alakul ki. A magzat és Isten közti én-te viszonyt e nézet nem veszi figyelembe, arról nem is beszélve, hogy a magzat és az anya közti hormonális információs kapcsolat az első pillanattól bizonyítható.

A modern védőoltások etikai kérdése

Az 1950-es évek óta elért tudományos eredményeknek köszönhetően a hatékony vakcinák ma már emberek millióinál képesek megelőzni az olyan halálos vagy súlyos betegségeket, mint a rubeola, a gyermekbénulás, a veszettség, a kanyaró és a bányahimlő, sőt még az ebolát is.

A COVID-19 világjárvány kitörését követően számos nemzetközi kutatócsoport dolgozott egy hatékony vakcina kifejlesztésén. Több száz hatóanyagot vizsgáltak meg, fejlesztettek ki világszerte, és közülük párat jóvá is hagytak. A COVID-19 elleni védőoltások megjelenésével egyidőben azonban felütötte a fejét a velük szemben támasztott kritika, ellenérzés is.

Már az 1990-es években ismertté vált, hogy egyes védőoltások kifejlesztése során abortált magzatokból származó emberi sejtvonalat használnak fel a kutatók. Konkrétan ma már ismert, hogy egyes kanyaró-mumpsz-rubeola, veszettség és bányahimlő elleni vakcinákhoz, valamint az A típusú hepatitis elleni védőoltásokhoz feldolgozott magzati sejteket használtak. Ez pedig jogos etikai kérdéseket vetett fel. A Science című tudományos folyóiratban 2020 júniusában megjelent jelentés szerint ugyanez a helyzet a COVID-19 vakcinák közül legalább öttel. [6] Az emberi magzati sejtvonalat főként 1960 és 1985 között történt abortuszok elhajtott magzataiból nyerték ki, és azóta is tenyésztik őket kutatási célból. A mai napig két emberi magzati sejtvonalt⁶ (WI-38 és MRC5)⁷ használnak élő, legyengített vírusokból készült vakcinák előállítására, és egy további sejtvonalt (HEK-293) a vakcinafejlesztés részfázisaiban⁸. Mivel további (főleg nem célzottan a vakcinák előállításához tervezett) abortuszok nem történtek, ráadásul a vírusokat a vakcinához megtisztítják, és a sejt kultúra maradványait eltávolítják az oltóanyagból, a modern oltásokat az egyházak szinte kivétel nélkül etikusnak ítélték.⁹ Vatikán két dolgot hangsúlyoz: ahol nem áll rendelkezésre etikailag kifogástalan oltóanyag, ott az elérhető vakcinával kell élni, ami nem jelenti az abortusz legalizálását, mint ahogyan nem lehet szó erkölcsi felelősségről abban az esetben, ha valaki gyilkosság áldozatává lett személy szervét kapja meg egy esetleges transzplantáció során; másrészt felszólítja a kutatókat és kutatóintézeteket, hogy törekedjenek mielőbb etikailag semleges oltásokat kifejleszteni. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a tudomány valamilyen módon hasznot húz az abortált magzatok sejtvonalaiból, ami mégiscsak további kérdéseket vet fel. Hatékony alternatív vakcinákat csakis vallási és etikai megfontolásból fognak kifejleszteni, de ahogy azt a korábbiakban már megállapítottuk, a természettudományi kutatások eredményeit szabályozni hivatott társadalomtudományok a korszerű technológiák és a versenyhelyzet miatt legtöbbször csak az eredmények közzététele után tudnak megnyilatkozni, így csak utólag jelezhetik: etikailag felelőtlen volt abortuszból származó sejtvonalat létrehozni.

⁶ A "sejtvonalt" kifejezés azt jelenti, hogy ezt a vonalat egyszer hozták létre, és azóta folyamatosan szaporítják.

⁷ A Jansen oltóanyag kifejlesztéséhez bizonyítottan felhasználták.

⁸ Az Astra Zeneca oltást kifejlesztő intézet használja kutatásai során.

⁹ A római katolikus Hittani Kongregáció álláspontjához lásd: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2020-12/papa-hittan-kongregacio-abortusz-sejt-vakcina-torvenyes-erkolcs.html> A Magyar Evangélikus Egyház nézetéhez lásd: <https://www.evangelikus.hu/hireink/aktualis/miert-kell-az-oltas-etikai-kerdesek-a-covid-19-kutatasban> A református egyház hallgatni látszik a témát illetően. Dr. Bálint Bálint László református kutatóként farizeuskodásnak bélyegez minden teológiai, filozófiai vitát akkor, amikor emberi életéről van szó egy világjárvány kellős közepén: https://mandiner.hu/cikk/20210326_teologiai_kerdesbol_oltashiszteria

BEFEJEZÉS

Az egyháznak ezért szorgalmaznia kellene, hogy már a kutatási fázis lépései meghatározott etikai irányvonalak mentén történjenek, hogy a végeredmény etikailag semleges legyen. Nagy eséllyel ekkora befolyása csupán a római katolikus egyháznak van, ugyanakkor elvárt lenne, hogy a protestáns egyházak legalább tagjaik felé egy-egy iránymutatásban ajánlásokat tegyenek, az adott helyzetben hogyan tájékozódhatnak. Jelen esetben – a COVID-19 oltások kapcsán – talán elmondhatjuk, hogy megtörténtek ezek az ajánlások azáltal, hogy a lelkészek elsőként vehették és vették fel a védőoltásokat, ezzel vállalva társadalmi felelősséget, másrészt viszont ez nem a teljes ismeret tükrében történt etikai döntésnek tudható be, sokkal inkább gyakorlati okai voltak: a kórházlátogatás, beteg(lelki)gondozás és szociális igény szülte lehetőség.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi Etika*. (ford. Szabó Miklós); Budapest: Európa Kiadó, 1997. ISBN 963-0761-60-2.
- [2] BALÁZS Pál, *Bioetika*. Veszprém: Veszprémi Egyetem Nyomdája, 1995.
- [3] HÁRSING László, *Bevezetés az etikába*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 1999. ISBN 963-9103-26-8.
- [4] JÁKI Szaniszló, Klónozás és érvelés. In: *Bioetika*. Szerk.: Dr. Makó János, Budapest: Széppaloma Könyvműhely, 2003, ISBN 963-9373-44-3.
- [5] PLATON: *Az állam*. Budapest: Cartaphilus Könyvkiadó, 2008, ISBN 978-963-266-029-5.
- [6] REZI Elek, „Adj nekem fiakat! Talán Isten vagyok én?” A mesterséges megtermékenyítés erkölcsi, teológiai értékelése. In: *Studia doctorum theologiae protestantis*. IV. évf. 1/2013. Szerk.: Adorjéni Zoltán dr., Kolozsvár: PTI, 2013. ISBN 014-9010-641-206
- [7] WADMAN Meredith, Abortion opponents protest COVID-19 vaccines’ use of fetal cells. In: *Science*. 5. Jun 2020 <https://www.science.org/content/article/abortion-opponents-protest-covid-19-vaccines-use-fetal-cells> [cit. 2023.03.05.]
- [8] <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/576/> [cit. 2023.02.15.]
- [9] <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/> [cit. 2023.02.15.]

<https://doi.org/10.36007/4959.2024.113>

Milyen gyülekezet, milyen lelkész? Egyházjogi előadás

SOMOGYI Alfréd

Abstract

The study gives an overview of the legal status of the parishes of the Reformed Christian Church in Slovakia and the legal status of pastors. In particular, it addresses the current problem of the practical complications caused by the employment of pastors in parishes without pastors and the ways in which this can be solved in the church.

Keywords

Reformed Christian Church in Slovakia, mother parish, daughter parish, pastor, substitution

Bevezetés

Egyre inkább hallani a Kárpát-medencében, hogy református egyházaink, kisebb vagy nagyobb mértékű lelkészhiánnyal küszködnek. Mi is érezzük ezt, főleg egyházunk keleti részében. Nem véletlen tehát, hogy a Magyarországi Református Egyház és a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház is a lelkipásztorkodás évének minősítette ezt az esztendőt és elkezdődött egy közös – magyar református – gondolkodás a lelkipásztori szolgálatról és egyáltalán a lelkési életpályáról. Ennek első, kézzelfogható eredménye a teológusképzés egységesítése a 6 magyar református teológiai között. Ám én nem erről szeretnék beszélni.

Az egyre erősödő lelkészhiány, arra kényszeríti az egyházat – s most a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházra gondolok – hogy olyan új (kényszer)megoldásokhoz folyamodjon, amelyeknek jelenleg nincs egyházjogi alapjuk. Előadásom ezt a szomorú jelenséget szeretné körbejárni.

A gyülekezet és az egyházközség kérdéséről

Különbséget kell tennünk a „gyülekezet” és az „egyházközség” kifejezés között. A „gyülekezet” ugyanis egyházjogi szempontból értelmezhetetlen. Saját meghatározás alapján a gyülekezet egy szakrális, egyszeri és helyhez, időhöz kötött keresztyén alkalmi közösség. Például egy vasárnapi istentisztelet alkalmával, a templomban nem az egyházközség van bent, hanem a gyülekezet. A gyülekezetnek azonban nincs állandó tagsága, nem lehet tulajdona, nem tud jogi személyként viselkedni. Az egyházközség ezzel szemben képes és alkalmas jogi személyként viselkedni. Évről évre stabil létszámú tagsága van, különböző jogosultságú tagokkal. Ez a gyülekezeti nyilvántartás és a választói névjegyzék. A tagok jogosultságai pedig: egyháztag, választójogú egyháztag, választójogú és választható egyháztag, presbiter, gondok és lelkész, akik az egyházközség hivatalos képviselői. Ők a gyülekezetben egyenrangúak, de az egyházközségben más-más jogosultsággal rendelkeznek. A továbbiakban egyházközségekről fogok beszélni, mert több féle, pontosabban más-más jellegű és más-más jogosultsággal rendelkező egyházközségek vannak a református egyházban.

Az anyaegyházközség

A történelem folyamán több ízben és többféle kritériumrendszer alapján határozták meg a református egyházban az anyaegyházközség jellegét. Voltak olyan idők, amikor a magyar reformátusság körében az iskolafenntartás, vagy legalább a vallásoktatás rendszeres végzése is feltétele volt az anya-egyházközségi jogállásnak.

Jelenleg a legfontosabb ismérv a templom megléte és a lelkipásztori állás önálló fenntartása. Ez a feltétel minden törvényi szabályozásban alapfeltételnek számít a mai napig. Az anyaegyházközségnek – önmaga kormányzására – saját önálló presbitériuma van.

A SZRKE jogrendje így definiálja az anyaegyházközséget: „Önálló anyaegyházközség az az egyházközség, amely lelkészi állás fenntartására önállóan képes és hajlandó, illetve lelkészi állást önállóan tart fenn”¹. És van még egy érdekes szabályozásunk, jelesen, hogy „Az az anyaegyházközség, amely önállóan két éven keresztül folyamatosan nem tart fenn lelkészi állást, vagy jogállásából fakadó kötelelességeit nem teljesíti, leányegyházközséggé válik”.² Ez magyarul azt jelenti, hogy két éven belül minden anyaegyházközségnek, ahol megüresedett a lelkészi állás, új lelkészt kell választani és betölteni a lelkészi állást, mert ha nem és ez tovább tart, mint 2 év, akkor leányegyházközséggé minősíthető az anyaegyházközség. Ez az utóbbi szabályozás a lelkészhiányra való tekintettel nem jó, minden bizonnyal hozzá is fog nyúlni a zsinat előbb vagy utóbb.

A leányegyházközség

A leányegyházközség olyan önkormányzati egység, amely önálló istentiszteleti hellyel rendelkezik³, ugyanakkor lelkipásztori állást nem tart fenn⁴, hanem a lelkipásztori gondozást és kormányzást illetően valamely szomszédos anyaegyházközséghez van csatolva. A történelem folyamán a leány-egyházközségi státus feltétele volt az iskolafenntartás és a tanítói állás fenntartása⁵. Ma ez már nincs így.

A leányegyházközség a jelenleg érvényes szabályozás szerint a Magyarországi Református Egyházban nem önálló jogi személy, a mi egyházunkban azonban igen. A leányegyházközség is önálló presbitériummal rendelkezik és lehet ingó- és ingatlan tulajdona.

A SZRKE jogrendje így definiálja az anyaegyházközséget: „Leányegyházközség az a saját presbitériummal rendelkező egyházközség, amely a lelkigondozás és igazgatás tekintetében valamely szomszédos vagy közel fekvő anyaegyházközséghez tartozik, önálló lelkészi állást nem tart fenn, viszont az adott anyaegyházközséghez tartozva közösen tartják fenn a lelkészi állást, és lelkészi hivatala az anyaegyházközség területén van”⁶. A leányegyházközségnek a közegyház felé azonos kötelelességei vannak, mint az anyaegyházközségnek, viszont korlátozottak a jogai. A közalapba ugyanúgy fizet, de az egyházmegyei közgyűlésen a leányegyházközség világi képviselőjének nincs szavazati joga és lelkészválasztás esetében az anyaegyházközség egyeztetet a leányegyházközséggel, ha akar, de a leányegyházközségnek alapjáraton nincs beleszólása a lelkészválasztásba.

¹ A SZRKE 4/2011 sz.t. 7.§ (1) bek.

² A SZRKE 4/2011 sz.t. 7.§ (2) bek.

³ MRE-1996 16.§

⁴ MRE-1904 10.§ d); MRE-1928 14.§

⁵ MRE-1904 10.§ d); MRE-1928 14.§

⁶ A SZRKE 4/2011 sz.t. 10.§

A társegyházközség, ill. társult anyaegyházközség

Általánosságban a társegyházközség két vagy több, egymás közelében lévő polgári településen lakó református közösség által alkotott egyházközség. Vagy külön templommal és külön presbitériummal, vagy közös templommal és közös presbitériummal⁷ rendelkezik, de mindenképpen egyetlen lelkészi állást tart fenn. Általában a társegyházközségnek egy presbitériuma van⁸. A társegyházközség egyenrangú az anyaegyházközséggel és önálló jogi személy. Társegyházközségi és társult anya-egyházközségi jogviszonyban a felek közötti különbségek és jogosultságok nincsenek meg úgy, mint az anya- és leányegyházközség között fennálló jogviszonyban.

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban 2012-től létezik jogilag is definiálva a társult anyaegyházközségek státusza. Két anyaegyházközség – a lelkészi állás fenntartásának biztosítására – társulási szerződést köthet és közösen tarthat fenn 1 lelkészi állást. Ez a lehetőség – természetesen – az elnéptelenedő, meggyengült anyaegyházközségek számára adott. Fogjuk majd látni a Barsi- és Gömői egyházmegye aktuális adatait, ezekből kiderül, hogy a társulások itt sokat segítettek.

A vonatkozó törvény szerint, a SZRKE-ban csak két anyaegyházközség társulhat. A társult anyaegyházközségek, a lelkészi állás fenntartásán kívül, minden egyéb dologban megtartják önállóságukat. Vagyonuk nem lesz közös, a társulás révén nem válnak új jogi személylé, megtartják önálló presbitériumaikat.

Példa: „A” anyaegyházközség társul „B” anyaegyházközséggel. A továbbiakban 1 közös lelképásztorra lesz „A” és „B” egyházközségeknek. Közösen biztosítják a lelkészi állás fenntartását. Külön van „A” egyházközségnek is és „B” egyházközségnek is presbitériuma. Ha a lelkészi állással kapcsolatban kell dönteni (pl. lelkészt hívnak meg), akkor a két presbitérium közösen dönt. De ha pl. „A” egyházközség szeretné javíttatni a templomát, akkor arról csak az „A” egyházközség presbitériuma fog tárgyalni. Ha pl. „B” egyházközség szeretné bérbe adni a földjeit, vagy az egyik épületét, akkor ebben a kérdésben csak a „B” gyülekezet presbiterei fognak határozni.

A társult anyaegyházközségek minden kérdésben megtartják korábbi önállóságukat, kivéve a lelkészi állás fenntartásával kapcsolatos kérdéseket. Ezek intézését egy közös képviselő látja el, amelyet a társulásról szóló 4/2011 sz. törvény szabályoz Egyházunkban. Így például az egyházközség hivatalos képviselővel a lelkész mellett a két gondnok közül csak az egyiket lehet megbízni. Az egyházi választási ciklus felénél ez a megbízás automatikusan átszáll a másik gondnokra. Fontos részlet, hogy a társult anyaegyházközség nem önálló jogi személy. A társuló anyaegyházközségek, a társulásban megtartják önálló jogi személyiségüket. A lelkészhiányra tekintettel, ez lehet egy járható út.

A missziós egyházközség

A missziós egyházközség olyan egyházközség, amelynek a tagjai egy vagy több polgári község területén élnek. Önmagukat nem szervezték egyházközséggé és képtelenek a lelkészi állás fenntartására. Ezért az egyetemes egyház, vagy az egyházmegye segítségével tartják fenn a lelkészi állást, amíg nem tudnak önállóvá válni. A SZRKE-ban a missziós egyházközséget így definiálja a törvény: „Azok a református keresztyén egyháztagok, akiknek a közösségi szándékú szerveződését az Egyház közvetlenül felügyeli, mert stratégiai szempontból fontosnak tartja, missziói gyülekezetet alkotnak”⁹.

⁷ MRE-1904 10.§ b);

⁸ MRE-1996 15.§

⁹ A SZRKE 4/2011 sz.t. 18.§ (1) bek.

A fiókegyházközség¹⁰

A múltban a fiókegyházközség olyan egyházközség volt, amely sem lelkészi állást, sem tanítói állást, sem iskolát nem tartott fenn, hanem valamely szomszédos egyházközséghez volt csatolva, s az ottani presbitériumban volt képvisellete. Saját presbitériummal tehát nem rendelkezett. Ma már nincs ilyen jogállású egyházközség az egyházunkban.

A szórvány

A szórvány nem számít egyházközségnek. A szórványban olyan református hívekről van szó, akik egy vagy több polgári településen, vagy egy nagyobb földrajzi térségben csupán kis létszámban élnek így – a hívek létszáma miatt – nem tudnak még missziós egyházközséggé sem alakulni. A szórványokat régebben missziós egyházközségekhez sorolták. Ma inkább egy-egy anyaegyházközségekhez szokás besorolni az egyházmegyén belül. A szórványokról való gondoskodás régen az egyházmegye hatáskörébe tartozott¹¹, ma közvetlen gondozását az anyaegyházközség látja el. A szórványnak nincs presbitériuma, de az anyaegyházközség presbitériumának lehetnek a szórványból való tagjai. Önmagában nem jogi személy, nem rendelkezik tulajdonnal sem.

Tekintsük át ezután a lelkészi jogállásokat. Kiindulási pontunk az, hogy a teológushallgató már lelkészi jellegű személynek számít egyházunkban, amennyiben teológusként kérvényezte ezt a jogállást és a Zsinati Tanács – személyes meghallgatás után – megadta neki a lelkészjelölti jogállását. Ez egyébként alapfeltétele annak, hogy legációk szolgálatokat végezhesen a teológus a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban. S ha eredményesen befejezte teológiai tanulmányait, lediplomázott, átment az első lelkészképesítő vizsgán és kibocsátották szolgálatra, akkor megkezdheti segédlelkészi szolgálatát.

Segédlelkész

A segédlelkészt – főszabály szerint – a Zsinati Tanács rendeli ki szolgálatra¹² általában egy önálló lelkész mellé, vagy a felügyelete alá. A segédlelkészre úgy tekint az egyház, mint a lelkészi szolgálatra készülő, de még tanulmányait folytató, pontosabban gyakorlatot szerző lelkészjelöltre. Vagyis a segédlelkészi időszak – egyházi jogi szempontból – a szolgálatra való felkészülés része. Legalább 21 hónapos segédlelkészi szolgálat után, de legfeljebb a gyülekezeti szolgálatra való kibocsátástól számított 5 éven belül, a segédlelkésznek jelentkeznie kell a II. lelkészképesítő vizsgára és le kell tennie ezt a vizsgát. Ha ezt nem teszi meg, akkor elveszítheti segédlelkészi jogállását. Miután a segédlelkész letette a II. lelkészképesítő vizsgáját, onnantól kezdve a megváltozik a jogállása és lelkészi beosztásának megnevezése. Innentől kezdve ő már beosztott lelkész.

Beosztott lelkész

A beosztott lelkész már önállóan – principálistól felügyelet nélkül – végzi lelkészi szolgálatát. Igazából a II. lelkészképesítő vizsgával nyerte el a lelkészi jogállását és lelkészi képesítését. Vezethet lelkészi hivatalt, s felszentelését követően választható lelkész lesz. Törvényeink szerint beosztott lelkész az a lelkész, aki valamely önálló lelkész mellé a feladatai ellátásának segítése érdekében lett kinevezve. A beosztott lelkészt az illetékes lelkész javaslatát követően a püspök rendeli ki.¹³ Általában beosztott lelkészből lesz önálló lelkész.

¹⁰ A SZRKE Alkotmánya jelenleg nem rendelkezik erről ez egyházközség típusról.

¹¹ A szórványokat az egyházmegyei közgyűlés sorolja be ma is egy-egy missziós- vagy anyaegyházközséghez.

¹² A SZRKE 1/2005 sz.t. 20.§ (1) bek.

¹³ A SZRKE 1/2005 sz.t. 34.§ (1) bek.

Önálló lelkész

Önálló lelkész az, akit meghívott, megválasztott és beiktatott lelkészi állásába egy egyházközség. Valamikor teljes jogú lelkésznek nevezte a jogrendünk az önálló lelkészt. Ez a lelkészi „ranglétra” csúcса, annál többre nem viheti egy lelkész, hogy egy egyházközség megválasztott és beiktatott lelképásztora. Ő már választható egyházmegyei, vagy egyetemes egyházi tisztségekbe is. S bár a közfelfogás szerint az esperes nagyobb és a püspök még nagyobb, de igazából a csúcsot jelentő önálló lelkészi jogállás után, már csak egyházi tisztségek vannak, amelyek nem tesznek hozzá semmit a jogálláshoz.

Helyettes lelkész

És van még egy lelkészi jogállás az egyházunkban: a helyettes lelkész. Helyettes lelkész az a lelkész, aki a megválasztott lelkész akadályoztatása vagy a lelkészi állás megüresedése esetén részleges vagy teljes jogkörrel ellátja a lelkészi álláshoz tartozó feladatokat.¹⁴ Helyettes lelkész lehet beosztott lelkész is és önálló lelkész is.

És még egy kategóriáról kell szólnom: jogrendünkben van olyan, hogy „**Kárpát-medencei református egyház segédlelkésze, illetve lelkésze**”. Ő az, aki „az illetékes püspök hozzájárulásával képesítésének honosítása nélkül kirendelhető segédlelkészi, illetve beosztott vagy önálló lelkészi szolgálatba, valamint kijelölhető helyettes lelkésznek, de önálló lelkészi állásba nem választható”.¹⁵

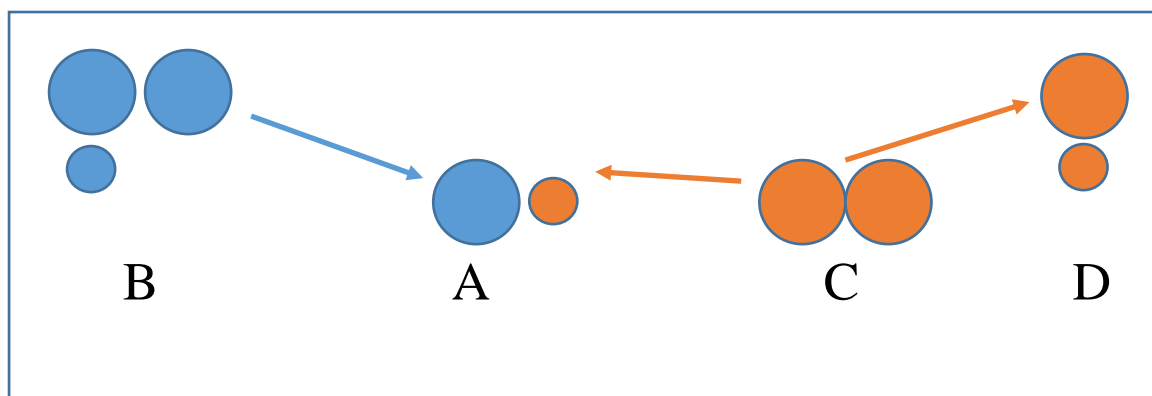
A lévitákról most nem fogok külön szólni.

Témánk vonatkozásában az lesz – egyházbjogi szempontból – érdekes, hogy a jelentkező lelkészhiány nyomán, hogyan sikerül ellátni a lelkészi szolgálatokat az üresedésben lévő lelkészi állásokban? A válasz egyszerűen hangzik: helyettes lelkészekkel. Csakhogy az élet produkál olyan furcsa helyzeteket, amelyekre az egyházbjog nincs felkészülve. Például, ha megüresedik az „A” anyaegyházközség lelkészi állása és tartozik még az „A” anyaegyházközséghez egy leányegyház is, akkor ha helyettes lelkészi megbízást kap a beszolgálásra a szomszédos település lelkésze, akkor ő a sajátja mellett, teljes adminisztrátori feladatkörrel viszi az „A” egyházközség és a hozzá tartozó leányegyházközség ügyeit is. Csakhogy a beszolgálások végessége és az egyházközségek földrajzi helyzete felülírja a jogi gyakorlatot.

Az alábbi ábra azt szemlélteti, hogy a B társegyházközség lelkésze, akinek gyakorlatilag 3 gyülekezete van, mert az egyik társult anyaegyháznak van egy leányegyházközsége is. beszolgálja az üresedésben lévő A anyaegyházközséget. Ám a hozzá tartozó leányegyházközség beszolgálását már nem tudja ellátni az időbeosztás, vagy éppen a földrajzi távolság okán. C társegyházközség lelkésze már helyettes lelkészként beszolgálja D anyaegyházközséget a hozzá tartozó leányegyházközséggel együtt, és még átjár rendszeresen helyettesíteni az A anyaegyházközséghez tartozó leányegyházközségbe is.

¹⁴ A SZRKE 1/2005 sz.t. 33.§ (1) bek.

¹⁵ A SZRKE 1/2005 sz.t. 36.§ (1) bek.

A jelenlegi jogrendünk értelmében C társ egyházközség önálló lelkésze, a D egyházközség helyettes lelkésze is. Ám nem lehet helyettes lelkész az A anya egyházközséghez tartozó leány egyházban. B társ egyházközség lelkésze pedig nem lehet helyettes lelkész az üresedésben lévő A anya egyházközségben, mert nem tudja ellátni a lelkészi és adminisztrátori feladatokat az ide tartozó leány egyházközségben.

A szolgálatokat azonban el kell látni, vasárnapi és hétközi istentisztelet, temetés nem maradhat el csak azért, mert kevés a lelkész. Ezért egyházunk most egy új lelkészi jogállás jogi megfogalmazásán és az ahhoz tartozó tartalom meghatározásán dolgozik. Ez lenne az úgynevezett „helyettesítő lelkész”, aki valóban azt a szolgálatot végzi, amit a megnevezés takar. Helyettesít.

A már mutatkozó és érezhető lelkészhiány változtatni fog az érintett egyházközségek megszokott életén és lehet, hogy a jogállásukon is még akkor is, ha a lelkész személye (megléte, vagy éppenséggel a hiánya) nem kellene, hogy közvetlen hatással legyen egy egyházközség jogállására.

Végezetül lássuk ennek az elméleti eszmefuttatásnak a valóság alapját: a jelenlegi helyzetet. A Szlovákiai Református Keresztény Egyház 7 magyar ajkú egyházmegyéjében jelenleg így néz ki a lelkészi állások betöltöttsége, illetve a lelkészhiány:

egyházme- gye	lelkészi ál- lások száma	egyházköz- ségek száma	lelkészek száma	üres lel- készi ál- lások	helyettes lelkészek	helyette- sítő lel- készek
Pozsonyi	23	28	27	1	1	0
Komáromi	28	32	37	1	1	0
Barsi	21	46	19	2	2	0
Gömöri	26	56	24	2	2	0
Abaúj- tornai	26	44	21	9	4	5
Zempléni	25	38	22	3	3	0
Ungi	14	19	11	3	3	0

SELYE JÁNOS EGYETEM -- UNIVERZITA J. SELYEHO

Komárom – Komárno

PROGRAM

A Selye János Egyetem XV. Nemzetközi Tudományos Konferenciája

Komárom, 2023. szeptember 13 –14.

XV. Medzinárodná vedecká konferencia Univerzity J. Selyeho

Komárno, 13.– 14. september 2023

A KONFERENCIA KERETPROGRAMJA - RÁMCOVÝ PROGRAM KONFERENCIE

2023. szeptember 13. – 13. september 2023

09:00 – 10:15 » A résztvevők regisztrálása - Registrácia účastníkov

10:15 – 10:30 » A SJE rektorának üdvözlő beszéde - Príhovor rektora UJS

10:30 – » Plenáris előadás - Plenárna prednáška

Prof. Dr. SZABÓ Attila: A Semmelweis Egyetem szerepe a COVID-19 elleni harcban

– 13:00 » Ebéd – Obed

13:00 – 17:45 » Szekcióülések- Rokovanie v sekciách

18:00 – 20:00 » Vacsora – Večera

2023. szeptember 14. – 14. september 2023

08:30 – 09:00 » A résztvevők regisztrálása - Registrácia účastníkov

09:00 – 12:00 » Szekcióülések- Rokovanie v sekciách

12:00 – 13:00 » Ebéd – Obed

13:00 – 16:00 » Szekcióülések- Rokovanie v sekciách

14:00 – 15:00 » Erődlátogatás - Návšteva pevnosti

Teológiai szekció: „A múltból építkező jelen a teológiában”-

Teologická sekcia

Szekcióvezető – Vedúci sekcie: Doc. ThDr. SOMOGYI Alfréd, PhD.

2023. szeptember 13. – 13. september 2023

13:55 – 14:00 » Szekcióvezető – vedúci sekcie: Kezdés, szekció indítása – zahájenie teologickej sekcie

14:00 – 14:20 » LUKÁCS Olga: *Az Erdelyi Református Egyházkerület álláspontja az 1850-es évek Pátens harca idején*

14:20 – 14:40 » HERDEÁN Gyöngyi: *Nemzedékek traumája Köröstárkányban*

14:40 – 15:00 » HOVER Zsolt: *A 19. századi kolerajárvány az egyházi és a világi lapokban*

15:00 – 15:15 » Szekcióvezető – vedúci sekcie: Az elhangzott előadások megbeszélése, kérdések rozprava o odznených prednáškach, otázky

15:15 – 15:30 » Kávészünet – Prestávka

15:30 – 15:50 » KOVÁCS Ábrahám: *Zene és hazaszeretet, egy magyar zsidó, Lichtenstein Izsák élete és munkássága Skóciában*

15:50 – 16:10 » GYURGYÍK László: *A Magyar Református Egyház és az állam kapcsolata 1848 és 1920 között*

16:10 – 16:30 » GÖRÖZDI Zsolt: *Református konfesszionálisunk néhány sajátossága*

16:30 – 16:45 » Szekcióvezető – vedúci sekcie: Az elhangzott előadások megbeszélése, kérdések rozprava o odznených prednáškach, otázky

2023. szeptember 14. – 14. september 2023

09:15 – 09:20 » Szekcióvezető – vedúci sekcie: Kezdés, szekció indítása – zahájenie teologickej sekcie

09:20 – 09:40 » KÓKAI NAGY Viktor: *Az egyháztagság kérdésének egyházzjogi újragondolása*

09:40 – 10:00 » JASPER MAKAY Emese: *Krisztus véréhez való viszonyulások a hatástörténetben*

10:00 – 10:20 » PÓLYA Katalin: *Az ókori emberáldozat aktuális vetületei*

10:20 – 10:35 » Szekcióvezető – vedúci szekcie: Az elhangzott előadások megbeszélése, kérdések rozprava o odznených prednáškach, otázky

10:35 – 10:50 » Kávészünet – Prestávka

10:50 – 11:10 » ESZTERGÁLY Előd Gábor: *Modern kori válságkezelés bibliai alapjai*

11:10 – 11:30 » PÁNGYÁNSZKY Ágnes: *A nemzetközi konfirmációs kutatása tanulságai a Magyarországi Evangélikus Egyház konfirmációi szolgálatában*

11:30 – 11:50 » Szekcióvezető – vedúci szekcie: Az elhangzott előadások megbeszélése, kérdések rozprava o odznených prednáškach, otázky

12:00 – 13:00 » Ebéd – Obed

13:00 – 13:20 » KÓNYA Péter: *A reformáció ismeretlen fejezete: reformáció és ellenreformáció Sztropkón*

13:20 – 13:40 » KÓNYA Annamária: *Egy református gyülekezet jegyzőkönyve és abban visszatükröződő múlt: Nagyszalánc*

13:40 – 14:00 » SOMOGYI Alfréd: *Milyen gyülekezet és milyen lelkes? Egyházzogi előadás*

14:00 – 14:15 » Szekcióvezető – vedúci szekcie: Az elhangzott előadások megbeszélése, kérdések rozprava o odznených prednáškach, otázky

Matematika és informatika szekció -- Sekcia matematiky a informatiky

Szekcióvezető – Vedúci szekcie: doc. RNDr. Filip Ferdinand, PhD.

2023. szeptember 13. – 13. september 2023

13:00 – 13:20 » Eduard KOČI: *Geomagnetická aktivita na počiatku slnečného cyklu 25 zaznamenaná v Hurbanove na LB-480*

13:20 – 13:40 » Péter TAKÁCS - Tibor GÁLL: *Discretization of uncertain data within the framework of the Rough Set theory*

13:40 – 14:00 » TÓTH Dániel: *Interaktív térszemlélet-fejlesztő feladatok készítése*

Versenyképesség a 21. században – trendek és tendenciák

Konkurencieschopnosť v 21. storočí – trendy a tendencie

Szekcióvezető – Vedúca sekcie: PhDr. KAHLER KORCSMÁROS Enikő, PhD.

2023. szeptember 13. – 13. september 2023

13:00 – 13:20 » SARNYAI Csaba Máté: *A versenyképesség infrastrukturális kihívásai*

13:20 – 13:40 » NAGY GÁBORNÉ Judit: *The competitiveness and crisis management of higher education in the 21st century, presented through the example of a Hungarian case study*

13:40 – 14:00 » KÁLMÁN Botond Géza - MALATYINSZKI Szilárd - NGAMBA Divin Eyir: *Sustainable Cities*

14:00 – 14:20 » BENCSIK Andrea – CSINGER Bence: *Tudásmenedzsment és a technológia a tudásfenntarthatóság tükrében*

14:20 – 14:40 » KASZALIK Zita: *Die ungarischen Faktoren des Siedlungsumfelds und des Wissensaustauschs im Kontext der Wettberbsfähigkeit*

14:40 – 15:00 » TÓBIÁS Kosár Silvia - CSINGER Bence - MACHOVÁ Renáta: *A közösségi média hatása a kis- és középvállalkozások munkaerőpiaci stratégiáira*

15:00 – 15:20 » Kávészünet – Prestávka

15:20 – 15:40 » JUHÁSZ Zita: *Challenges in the Field of Financial Forecasting in the Context of Artificial Intelligence Applications*

15:40 – 16:00 » ÓRI Viktória - RUDNÁK Ildikó - BAJKAI-TÓTH Katalin: *A kiterjedt rendszerhasználat fenntartása az ERP rendszer bevezetését követő időkben*

16:00 – 16:20 » TÓBIÁS KOSÁR Silvia - SERES HUSZÁRIK Erika - ZSIGMOND Tibor - POÓR József: *A vállalati/szervezeti stabilitás elemzése szlovákiai vállalatok körében, különös tekintettel a háború hatásaira*

16:20 – 16:40 » GYURIÁN NAGY Nikolett: *Fenntartható fogyasztás és generációs tendenciák: A magyar társadalom környezeti attitűdjének elemzése*

16:40 – 17:00 » MOLNÁR Hajnalka - ZSIGMOND Tibor: *Fogyasztói magatartás a fenntarthatóság tükrében*

Munkaerőpiac és foglalkoztatás -- Pracovní trh a zamestnanost'

(az 1/0688/21 számú VEGA projekt közreműködésével --

podporená projektom VEGA 1/0688/21)

Szekcióvezető– Vedúci sekcie: Prof. Dr. POÓR József, DSc.

2023. szeptember 13. – 13. september 2023

13:00 – 13:20 » LÁSZLÓ Gyula: *A magyar foglalkoztatáspolitikai 30 éve: Eredmények és tanulságok*

13:20 – 13:40 » DOBRE Eleonora: *Demográfiai változások és hatásai a HR folyamatokra*

13:40 – 14:00 » SZEINER Zsuzsanna-ANTALIK Imrich-SZABÓ Dávid-POTHÁ CZKY RÁCZ Irma-TÓBIÁS KOSÁR Silvia-BALÁZS Klaudia: *Munkaerőhiány-munkaerőmegtartás Szlovákiában empirikus tapasztalatok tükrében*

14:00 – 14:20 » DOBRE Eleonora-KEREKES Kinga: *Az emberi erőforrások biztosításával kapcsolatos kihívások a romániai vállalatok körében a koronavírus járvány utáni időszakban*

14:20 – 14:40 » KŐMÜVES Zsolt Sándor -TÓTH Arnold-HOLLÓSY-VADÁSZ Gábor-POÓR József: *A munkaerő-hiány és a megtartás vizsgálata a Covid-19, valamint az orosz-ukrán háború árnyékában*

14:40 – 15:00 » GYURIÁN Norbert-JENEI Szonja-MÓDOSNÉ SZALAI Szilvia -TÓTH Arnold-POÓR József: *Ideális munkahely: Elképzelés vagy valóság*

15:00 – 15:20 » Kávészünet – Prestávka

15:20 – 15:40 » KŐMÜVES Zsolt Sándor -Almina BEŠIĆ-Christian HIRT- SZABÓ-SZENTGRÓTI Gábor- SZABÓ Katalin-POÓR József: *HR válaszok a Koronavírus által előidézett munkaerő problémák csökkentésére Közép és Kelet Európa hat országában 2021-2022*

15:40 – 16: 00 » SCHOTTNER Krisztina-GRAJZCÁR Istán-TAKÁCS József-POÓR József: *Pandémia, munkafeltétel-változások és munkahelyi elégedettség HR vezetőkkel készült kérdőíves interjúk alapján*

16:00 – 16:20 » KÁLMÁN-BOTOND Géza-TÓTH Arnold-MÓDOSNÉ SZALAI Szilvia-TÓBIÁS KOSÁR Silvia-SERES HUSZÁRIK Erika-SZELES Bence-ŠEBEN Zoltán: *A háború első és második évének hatásai magyarországi szervezetek menedzsmentjére, HR és munkaerőgazdálkodási gyakorlatára*

16:20 – 16:40 » ROSTÁNÉ RIEZ Andrea: *A munkavállalók kiegészésének megelőzési és kezelési alternatívái különös tekintettel a szociális és egészségügyben dolgozókra*

16:40 – 17:00 » HATOS Hajnalka: *Organisational culture in a technical school in Győr*

17:00 – 17:20 » PRINCZ Adrienn: *Joghallgatók VS/&. 21.századi munkaerőpiac, avagy képzési törekvések VS./& digitális elvárások a digitálisan kompetens pályakezdő jogászokért*

17:20 – 17:40 » DÚS Miklós - SZABÓ Katalin - SZABÓ-SZENTGRÓTI Gábor - TÓTH Kata - WALTER Virág: *Szakemberhiány, munkaerőmegtartás és robotizáció – problémák és megoldások – a magyar mezőgazdasági szervezeteknél*

2023. szeptember 14. – 14. september 2023

09:00 – 09:20 » SZEINER Zsuzsanna-SUHAJDA Csilla Judit-KOVÁCS Ildikó Éva-POÓR József: *A külső szolgáltatók igénybevételének tendenciái a humánerőforrás-gazdálkodás területén négy egymást követő empirikus felmérés tükrében*

09:20 – 09:40 » LAKI Ildikó-SCHOTTNER Krisztina: *Budapest munkaerőpiaci helyzete napjainkban*

09:40 – 10:00 » NAGY Milida: *Izrael munkaerőpiacának tendenciái*

10:00 – 10:20 » HORBULÁK Zsolt-ANTALIK Imre: *Szlovákia déli határ menti régióinak gazdasági és munkaerőpiaci helyzete*

10:20 – 10:40 » NYÍRI NAGY József István: *Az iskolarendszer munkaerőpiaci funkciói*

10:40 – 11:00 » BENCSIK Andrea-BOROSOVÁ Zuzana: *A kulturális dimenziók kihívása a fenntartható vezetésben Szlovákiában*

11:00 – 11:20 » HÁMORI Tamás: *A Globalizáció irányának alakulása az elmúlt 10 évben*

11:20 – 11:40 » Barbara VARGA PAULIKNÉ - Péter TAKÁCS - Magdolna LÁCZAY: *The importance of professionalism and motivation in the health care transformation process*

Nyelv, irodalom, kultúra, oktatás: 21. századi perspektívák

Jazyk, literatúra, kultúra, vzdelávanie: perspektívy 21. storočia

Szekcióvezető – Vedúci sekcie: SIMON Szabolcs, PhD.

2023. szeptember 13. – 13. september 2023

13:00 – 13:20 » Juraj VAŇKO: *Strojový preklad ako konfrontácia jazykov. (Na príklade posesívnych konštrukcií v angličtine, nemčine a v slovenčine)*

13:20 – 13:40 » KOSZTOLÁNCZY Tibor: *“Culture consists of posthumous corrections”*. *The lessons of “the great literary war” for the present*

13:40 – 14:00 » KURUCZ Anikó: *Imagination and biopoetics in the writings of Ervin Lázár*

14:00 – 14:20 » ANDL Helga - BECK Zoltán: *„Futni, minél messzebbre...” – Regényhősök iskolatörténetei a magyar nyelvű cigány, roma irodalomban*

14:20 – 14:40 » BAKA Patrik: *A magyar gyerekirodalom 2020-ban*

14:40 – 15:00 » KÓNYI Judit: *Foglalkoztathatósági készségek egyetemi oktatási gyakorlata*

15:00 – 15:20 » Kávészünet – Prestávka

15:20 – 15:40 » RUDNÁK Ildikó: *Magyar nyelvű egyetemi tanulmányok vietnámi hallgatók szemszögéből a mate-n*

15:40 – 16:00 » NÉMETH Linda: *Perspektívák a szövegérteléshez, a kézirat illusztrációk szerepének újraértelmezése*

16:00 – 16:20 » MAGYAR Ágnes: *A kreatív írásgyakorlatok motivációs hatása az írásbátorságra*

16:20 – 16:40 » KMECZKÓ Szilárd: *Magyar úr angol őszben (Határ Győző kortörténeti vázlatának néhány eleme az Intra muros című kötet alapján)*

16:40 – 17:00 » MAJOR Lenke: *A fenntartható fejlődés és mentális egészség fogalomkörének vizsgálata*

17:00 – 17:20 » SIMON Szabolcs: *Dunaszerdahely kétnyelvűsége*

17:20 – 17:40 » ŠENKÁR Patrik: *Z dolnozemskeho zápisníka storočného predsedníca Štefana Hudáka*

17:40 – 18:00 » NYÚL Eszter Anna: *Az emberi és polgári erényekről, emberi jogokról Ruth könyve alapján*

Intercultural communication at the crossroads of linguistics, translation, and language teaching 2

Szekcióvezetők – Vedúce sekcie: Dr. BRDAR-SZABÓ Rita, Dr. habil. LITOVKINA Anna, PhD.

2023. szeptember 13. – 13. september 2023

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/83185113049?pwd=K092L1lhSXVsQVliaFkxYjFJWWVlQT09>

Meeting ID: 831 8511 3049

Passcode: 510689

17:00 – 17:20 » Hani ABUMATHKOUR: *Cutting and breaking metaphors of the self in Jordanian Arabic: An exploratory study*

17:20 – 17:40 » Libo FAN: *Difficulties of Chinese vowel finals from the perspective of Hungarian learners and their teachers*

17:40 – 18:00 » Zhao XUAN: *Common ground in intercultural communication--A sociocultural approach to euphemism*

18:00 – 18:20 » Zayniev DALER: *The polysemy of the colour term black in English, Russian, Tajik and Uzbek*

18:20 – 18:40 » Xiaoqi LIU: *How did covid-19 pandemic evolve with time?*

18:40 – 19:00 » Arezoo SHARIFRAD: *A Comparative study of Persian and English proverbs, idioms and colloquial speech including Nose as body part*

19:00 – 19:20 » Polina OLENEVA: *Conceptualization of money in Spanish proverbs: a cognitive perspective*

Gyermeki fejlődés segítése -- Podpora rozvíjania osobnosti dieťaťa

Szekcióvezetők – Vedúci sekcie:

prof. Dr. JÓZSA Krisztián, DSc., PaedDr. BORBÉLYOVÁ Diana, PhD.

2023. szeptember 13. – 13. september 2023

13:00 – 13:20 » CSÁNYI Andrea: *Tágabb értelmű integráció és a fogyatékos személyek iránti társadalmi attitűd a média híradásaiban használt kifejezések tükrében*

13:20 – 13:40 » BOTTYÁN László: *How safe are children during holidays? – Increased cyberthreats during summer vacation*

13:40 – 14:00 » BORBÉLYOVÁ Diana- JÓZSA Krisztián: *A magyarországi DIFER tesztek adaptálása Szlovákiában a KEGA projekt keretén belül*

14:00 – 14:20 » Tun ZAW OO- Krisztián JÓZSA- Diana BORBÉLYOVÁ - Kinga HORVÁTH- Yvette ORSOVICS - Alexandra NAGYOVÁ: *The psychometric properties of the DIFER test in Slovakia and Hungary*

14:20 – 14:40 » JÓZSA Krisztián - BORBÉLYOVA Diana - ZENTAI Gabriella: *A DIFER készségek fejlődése a 4-8 éves szlovákiai magyar gyermekek körében*

A modern pedagógia módszertani kihívásai napjainkban

Súčasn  didaktick  v zvy modernej pedagogiky

Szekcióvezetők – Ved ce sekcie:

Mgr. ORSOVICS Yvette, PhD., PaedDr. NAGYOVÁ Alexandra, PhD.

2023. szeptember 13. – 13. september 2023

15:20 – 15:40 » MÉSZÁROS Tímea: *A k zelker l s művészete. Az intuitív pedagogia és a kreativitás összefüggései*

15:40 – 16:00 » NAGYOVÁ Csilla - MÉSZÁROS Tímea: *Közösségi művészet a tanárképzésben*

16:00 – 16:20 » KOVÁCS Mihály: *Rendhagyó kémia  r k hatása 7. osztályos diákok kognitív struktúrájára*

16:20 – 16:40 » SZASZK  Rita: *Online szóbeli vizsgákkal kapcsolatos szorongás vizsgáztatói tapasztalatok tükrében*

16:40 – 17: 00 » ORSOVICS Yvette: *A zenei műveltség megalapozása a közoktatás egyes szintjein Szlovákiában  s Magyarországon*

Történelem mint tudomány és mint iskola tantárgy II.

História ako veda a dejepis ako  skolsk  predmet II.

Szekcióvezetők – Vedúci sekcie: Dr. habil. VAJDA Barnabás, PhD., prof. Dr. TÓTH Péter, PhD.

2023. szeptember 14. – 14. september 2023

09:00 – 09:20 » TÓTH Péter: *A női szakképzés dualizmuskori helyzete társadalomtörténeti nézőpontból*

09:20 – 09:40 » EGED Alice: *Ny lpaprik shoz ny l, monarchiához király kell - Vilmos ex-trónörökös és a nemzetiszocialista mozgalom kapcsolata a birodalmi elnök megválasztásakor 1932-ben*

09:40 – 10:00 » FEKETE  ron – VARGA Kriszt na: *Az Osztrák–Magyar Monarchia és a balkáni események reprezentációja egyes digitális és hagyományos taneszk z kben*

10:00 – 10:20 » VAJDA Barnabás: *A történelem mint elbizonytalanodott iskolai tantárgy*

10:20 – 10:40 » JESZENSZKI Kornélia: *Prim r történelmi források didaktikai feldolgozása és ezek t rt nelemtanit si célú felhasználása egyes játékos tanulási formákra alapozva*

10:40 – 11:00 » HU  R Zoltán: *Ellentmondásos (kontroverz v) történelmi források vizsgálata a t rt nelemtanit sban és ezek iskolai-didaktikai célú felhasználási lehetőségei*

Pedagógus képzés a múltban, jelenben és a jövőben

Minulost', súčasnosť a budúcnosť pregraduálnej prípravy učiteľov

Szekcióvezetők – Vedúci sekcie: prof. Dr. PUKÁNSZKY Béla, DSc. – prof. TÓTH Péter, PhD.

2023. szeptember 14. – 14. september 2023

13:00 – 13:20 » BERZSENYI Emese: *Részletek a középkor fogyatékoságtörténeti kutatásaihoz: A munka és idő az értelmezésének változásai a 10-14. században*

13:20 – 13:40 » ACKERMANNÉ KELŐ Kamarilla: *Evangéliumközpontú nevelés Victor Gabriella református tanítónőképző-intézeti tanár két világháború között megjelent pedagógiai műveiben*

13:40 – 14:00 » SOMOGYI Anett: *Az óvónőképzés gyakorlata 1924-1933-ig a „Kisdednevelés” szakfolyóiratban*

14:00 – 14:20 » HORVÁTH Kinga: *Tanítói nézetek a tanításról, a tanulásról és a képességek fejlesztésért, I.*

14:20 – 14:40 » TÓTH Péter: *Tanítói nézetek a tanításról, a tanulásról és a képességek fejlesztésért, II.*

Pedagógusok a 21. században – szakmai kihívások, életpálya

Minulost', súčasnosť a budúcnosť pregraduálnej prípravy učiteľov

Szekcióvezetők Vedúci sekcie: Dr. habil. VARGA László, PhD., KANCSNÉ NAGY Katalin, PhD.

2023. szeptember 14. – 14. september 2023

13:00 – 13:20 » Ľudovít GAŠPAR - Iveta GAŠPAROVÁ: *Povolanie učiteľ – Quo vadis v 21. storočí?*

13:20 – 13:40 » BERNHARDT Renáta: *A tanítójelöltek szerepfelfogásának, valamint pálya- és jövőképeinek aspektusai*

13:40 – 14:00 » BORBÉLY Diana - PATAKI TÓTH Emese: *Az óvodapedagógusok továbbképzésének jellegzetességei Szlovákiában és Magyarországon*

14:00 – 14:20 » LANTOS Tünde: *Óvodavezetői kihívások a kollégák szakmai fejlődésének támogatásában*

14:20 – 14:40 » Eva PROKOPCOVÁ: *Szakmaiság és nők az egyetemi oktatásban*

14:40 – 15:00 » DOBROVA Zita: *Visszhang – Szépirodalmi szövegekre épülő narratív, reflektív program pedagógusoknak*

Erasmus+

KA220-HED - Cooperation partnerships in higher education
INnovative Digital DEvelopment of HEalth Pedagogics – INDEHEP
Project reference number: 2021-1-HU01-KA220-HED000029460
ID: KA220-HED-3C87E0BD

ERASMUS+ KA220 5752974357

Invitation and Program of Dissemination Conference

In the framework of the KA220-HED – Cooperation partnerships in higher education –
INnovative Digital DEvelopment of HEalth Pedagogics – INDEHEP project. Project
reference number: 2021-1-HU01-KA220-HED000029460. ID: KA220-HED-3C87E0BD.

**We invite our consortium partner and all interested to the INDEHEP
Dissemination Conference organized by the J. Selye University,
September 13-14, 2023, Komarno, Slovakia.**

*J. Selye University, Slovakia Komarno; Conference Center, Hradná 2.,
phone: +421 35 3260666 GPS: 47°45'15.87"N 18°7'59.76"E*

Wednesday – 13.09.2023

08:30 Registration and Group photo

10:15 Dissemination Conference opening and speech by the Rector of JSU

10:30 Prof. Dr. Attila Szabó (President of the Clinical Center, Clinical Deputy Rector): The
role of Semmelweis University in the fight against Covid-19

12:00 Lunch and Coffee break

13:30 Dissemination Conference satellite section 1 - with an interpreter

13:30 Zoltan Szakál, Renáta Jávorné Erdei, Zsolt Kristóf, Andrea Páll, Gabriella
Helmeczi: The Indehp project's website and social media interface, press monitoring
presentation

13:40 Janka Poracova, Melinda Nagy, Zoltan Szakál, Takács Péter, Tibor Dóri, Emese
Balint: Presentation, purpose and usability of the Indehp e-handbook

Erasmus+

KA220-HED - Cooperation partnerships in higher education
INnovative Digital DEvelopment of HEalth Pedagogics – INDEHEP
Project reference number: 2021-1-HU01-KA220-HED000029460
ID: KA220-HED-3C87E0BD

- 14:00 Zoltán Szakál, György Kirilla, Balázs Pöstényi, Andrea Páll, Viktória Törő, Csaba Vágvölgyi, Gyula Papp, Ibolya Varga: Presentation and significance of the animation film of the Indehep project
- 14:20 Ágnes Sántha, Emese Bálint, Barbara Paulikné Varga, Zoltán Szakál, Sedlak Vincent, Mária Konečná, Tamás Török: Lessons and results of Indehep project 4 training
- 14:40 Coffee break and Photo
- 15:00 Press meeting - with representatives of all partners, with an interpreter
- 15:30 Dissemination Conference satellite section 2 - with an interpreter
- 15:45 Emese Bálint, Gyöngyvér Mara, Klementina Imelda Ilkei: Relationship between nutrition, microbiome and mental health
- 16:00 Zoltán Szakál: Effective application of the E-twinning method in the field of wine marketing and tourism marketing education
- 16:15 Irén Polin: The role of medicinal plants in health care
- 16:30 Discussion, Questions, Closing

Thursday – 14.09.2023

- 09:00 Dissemination Conference satellite online section (English)

Room: INDEHEP Selye János Egyetem
<https://bigbluebutton.ujs.sk/b/drh-gfa-hdq-lqz>

- 09:00 Csaba Vágvölgyi, Gyula Papp, Zsolt Kristóf: Presentation and possibilities of the Moodle interface of the Indehep project (online)
- 10:00 Tibor Dóri, Katalin Kulman: Aspects of innovative curriculum development in health pedagogy and higher education (online)
- 10:30 Andrea Puskás, Melinda Nagy: Changes in learner autonomy during the pandemic: The influence of digital tools and online learning environments
- 11:00 Discussion, Questions, Photo
- 11:30 Lunch and Coffee break
- 13:00 Closing of the INDEHEP Dissemination Conference, Summary